

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hatice Kübra BİÇER

HADİS LİTERATÜRÜNDE İHTİSÂR YÖNTEMİ-İBN KEŞİR'İN *İHTİSÂRU ULÛMÎ'L-*
*HADİS'*İ BAĞLAMINDA-

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hatice Kübra BİÇER

HADİS LİTERATÜRÜNDE İHTİSÂR YÖNTEMİ
-İBN KESİR'İN *İHTİSÂRU ULÛMİ'L-HADİS*'İ BAĞLAMINDA-

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Hatice Kübra BİÇER'in bu çalışması, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AÇIKEL (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Zişan TÜRCAN (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DİLEK (İmza)

Tez Başlığı: “Hadis Literatüründe İhtisar Yöntemi- İbn Kesîr’in *İhtisâru ulûmi ’l-hadîs*’i Bağlamında”

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 24/06/2019

Mezuniyet Tarihi : 25/07/2019

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Hadis Literatüründe İhtisar Yöntemi- İbn Kesîr’in *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*’i Bağlamında” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Hatice Kübra BİÇER

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Hatice Kübra BİÇER
Öğrenci Numarası	20145249006
Enstitü Ana Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Zişan TÜRCAN
Tez Başlığı	Hadis Literatüründe İhtisar Yöntemi- İbn Kesîr'in <i>İhtisâr ulûmi'l-hadîs'i</i> Bağlamında-
Turnitin Ödev Numarası	1151499855

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 76 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 13/07/2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 9

alıntılar dahil % 13 'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdeler sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

...../07/2019

Doç Dr. Zişan TÜRCAN

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

HADİS USULÜNDE İHTİSÂRLARIN ORTAYA ÇIKIŞI, GELİŞİMİ VE GENEL ÖZELLİKLERİ

1.1. Hadis Usulünde İhtisârların Ortaya Çıkışı Ve Gelişimi	12
1.1.1. Hadis Usulü Edebiyatında İhtisâr Uygulamasının Ortaya Çıkış Sebepleri	12
1.1.2. Hadis Tedris Yöntemindeki Değişimin Hadis Usulü Edebiyatında İhtisâr Çalışmalarına Etkisi	13
1.2. <i>Ulûmü'l-hadîs</i> Üzerine Yapılan İhtisârların Genel Özellikleri	15
1.2.1. <i>Ulûmü'l-hadîs</i> Üzerine Yapılan İhtisâr Çalışmaları	15
1.2.2. İhtisârların <i>Ulûmü'l-hadîs</i> 'teki Anlamı Eksiksiz Aktarmaları	16
1.2.3. İhtisârların <i>Ulûmü'l-hadîs</i> 'in Tertibine ve Metoduna Bağlı Kalmaları	17
1.2.4. İhtisârda İzlenilen Yöntemin Açıklanması	18
1.2.5. Muhtasarların Tenkitler İçermesi	20
1.2.6. Muhtasarların İlave Bilgiler İçermesi	21

İKİNCİ BÖLÜM

İBN KESİR'İN HAYATI VE *İHTİSÂRU ULÛMİ'L-HADÎS*'TEKİ UYGULAMALARI

2.1. İbn Kesîr'in Hayatı	23
2.2. <i>İhtisâru ulûmî'l-hadîs</i> 'te İhtisâr Yöntemi	24
2.2.1. İbn Kesîr'in <i>Ulûmü'l-hadîs</i> 'te Bulunan Usul Konularını Eserine Aktarma Tarzı .	25
2.2.1.1. İbnü's-Salâh'ın Görüşlerini Birebir Aktarması	25
2.2.1.2. İbnü's-Salâh'ın Görüşlerini Anlam Olarak Vermesi	29
2.2.1.2.1. Metni Kısaltma	32
2.2.1.2.2. Metni Müfesser Hale Getirme	33

2.2.1.3. İbnü's-Salâh'ın Fikirlerine Kısaltarak Yer Vermesi (Anlatımda İhtisâr).....	34
2.2.1.3.1. Tanımın Kısaltılması	36
2.2.1.3.2. İsimlerin Kısaltılması.....	37
2.2.1.4. İbnü's-Salâh'ın Eserinde Yer Verdiği Görüşlere Ekleme Yapması	39
2.2.2. İbn Kesîr'in Usul Konularında İbnü's-Salâh'a Yönelttiği Eleştiriler	43
2.2.3. İbn Kesîr'in <i>Ulûmü'l-hadîs</i> 'in Tertibine Yönelik Yaklaşımı	46
2.2.3.1. <i>Ulûmü'l-hadîs</i> 'teki Konu Tertibine Riayet Etme Bakımından <i>İhtisâru ulûmi'l-hadîs</i> 'in Durumu	46
2.2.3.1.1. İbn Kesîr'in <i>Ulûmü'l-hadîs</i> 'teki Konu Başlıklarında Tasarrufta Bulunması	47
2.2.3.1.2. <i>Ulûmü'l-hadîs</i> 'teki Konuların İçerik Düzenine Uyuma Bakımından <i>İhtisâru ulûmi'l-hadîs</i> 'in Durumu	50
2.3. <i>Ulûmü'l-hadîs</i> İle <i>İhtisâru ulûmi'l-hadîs</i> 'in Genel Özellikleri Bakımından Karşılaştırılması	52
2.3.1. İçerik Bakımından Mukayesesi	52
2.3.2. <i>Ulûmü'l-hadîs</i> ile <i>İhtisâru ulûmi'l-hadîs</i> 'in Kaynakları.....	54
SONUÇ	57
KAYNAKÇA	60
ÖZGEÇMİŞ.....	64

KISALTMALAR LİSTESİ

bs.	Baskı, basın
b.y.	Basım yeri yok
C.	Cilt
çev.	Çeviren, çevirmen
D.İ.A.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
D.İ.B.	Diyanet İşleri Başkanlığı
Dr.	Doktor
Fak.	Fakülte
h.	Hicrî
mad.	Madde
M. Ü.	Marmara Üniversitesi
ö.	Ölüm tarihi
İFAV	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
S.	Sayı
s.	Sayfa
ts.	Tarihsiz
T.D.V.	Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
thk.	Tahkik eden
vb.	Ve başkaları, ve benzerleri, ve bunun gibi
Yay.	Yayın evi

ÖZET

Her disiplinin ana kaynaklarını oluşturan eserler vardır. Hadis usulünde de İbnü's-Salâh'ın *Ulûmü'l-hadîs*'i bu eserlerden birisidir. Hacim bakımından büyük olması ve belirli bir kesime hitap etmesi söz konusu eserden istifade etmeyi zorlaştırmış ve bu durum, eser üzerine *ihtisâr* ve *şerh* gibi çalışmaların yapılmasını gerekli hale getirmiştir.

Tezimizde, İbn Kesîr'in *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'ini temel almamızın sebebi, *Ulûmü'l-hadîs* esas olarak yapılan ihtisâr çalışmaları arasında söz konusu eserin önemli bir yere sahip olmasıdır. Tezimizde *İhtisâru ulûmi'l-hadîs* üzerinden literatürdeki ihtisâr yönteminin özellikleri ve ihtisâr çalışmalarının asıl eser üzerindeki etkisini tespit etmek amaçlanmıştır.

İhtisâru ulûmi'l-hadîs'in, *Ulûmü'l-hadîs*'in tertip ve içeriğine benzer ve ondan farklı özellikleri bulunmaktadır. Bu da, belirli bir eser üzerine yazılan muhtasarların asıl eserin özeti mi yoksa müstakil bir eser olarak mı kabul edilmesi gerektiği sorusunu gündeme getirmiştir. Çalışmamızda söz konusu iki eser tasvirî ve tahlilî bir yöntemle karşılaştırılarak bu sorunun cevabı aranmıştır. İbn Kesîr'in *İhtisâr*'ının benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymak için gerekli görüldüğünde *Ulûmül-hadîs* üzerine yazılan diğer muhtasarlar da incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *İhtisâr*, İbn Kesîr, *Muhtasar*, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, *Ulûmü'l-hadîs*.

SUMMARY

SUMMARY METHOD IN HADITH LITERATURE: IKHTISAR ULUM-AL-HADITH

Every discipline has basic recourse books. In hadith methodology, one of them is Ibn al-Salah's *Ulum al-hadith*. Making use of the subject book was difficult because of its extent and it addresses specific people. This situation made necessary studies on ikhtisar (abbreviation) and sharh (paraphrase) about the subject book.

Being have an important place among the abbreviation studies about Ibn al-Salah's *Ulum al-hadith* is the reason of that we base to Ibn Kathir's *Ikhtisar ulum al-hadith*, in our study. We tried to detect the properties of abbreviation method in literature and effects of abbreviation methods on the main book.

In terms of compositions and contents, there are some similarities and some diversities between the two books; *Ikhtisar ulum al-hadith* and *Ulum al-hadith*. This situation brings out this question: Are mukhtasars if an abstract of origin books or if independent works? We have tried to answer this question in our study. Within the same purpose we have analyzed other mukhtasars of *Ulum al-hadith*.

Keywords: ikhtisar, abbreviation, *Ikhtisar ulum al-hadith*, *Ulum al-hadith*, Ibn Kathir, Ibn al-Salah.

ÖNSÖZ

Hız. Peygamber'in söz, fiil, takrir ve ahvalinin nakli anlamına gelen hadislerin aslına uygun bir şekilde korunmasının gerekliliği, hadis usulünde sonradan derlenen kaidelerin oluşmasını sağlamıştır. Hadis alanında telif edilmiş kaynak usul eserlerinin hacim bakımından büyük olması ve belirli bir kesime hitap etmesi bu kitaplardan istifadeyi zorlaştırmıştır. Sözü edilen bu durum, temel kaynaklar üzerine şerh ve ihtisâr çalışmalarının yapılmasına zemin hazırlamıştır.

Ebû Amr Takıyyüddîn İbnü's-Salâh'ın (ö.643/1245) *Mukaddimetü İbni's-Salâh (Ulûmü'l-hadîs)* isimli eseri esas alınarak birçok ihtisâr çalışması yapılmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî (ö.676/1277), Ebû Abdillâh Bedrüddîn İbn Cemâa (ö.733/1333), Ebû Abdillâh Şemsüddîn İbnü'l-Lebbân (ö.749/1349), Ebü'l-Hasen Alâüddîn İbnü't-Türkmânî (ö.750/1349), Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl İbn Kesîr (ö.774/1373), Ebû Hafs Sirâcüddîn İbnü'l-Mülakkın (ö.804/1401) Ömer b. Reslân el-Bulkînî (ö.805/1403), Ebü'l-Fadl Zeynüddîn el-İrâkî (ö.806/1404) ve Ebü'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûfî'nin (ö.911/1505) *Ulûmü'l-hadîs*'i esas alarak yazdıkları muhtasarları bulunmaktadır. Tezimizde söz konusu edilen muhtasarlar arasında önemli bir yere sahip olan İbn Kesîr'in *İhtisâru ulûmi'l-hadîs* isimli eseri esas alınmış, gerekli görülen yerlerde diğer muhtasarlardan yararlanılmış, İbn Kesîr'in ihtisâr yöntemi tespit edilmeye çalışılmıştır.

İbn Kesîr'in hadis, tefsir ve tarih alanlarında önemli eserler kaleme almış bir âlim olması, hadis usulüne dair yaptığı ihtisâr çalışmasını ilgi çekici kılmaktadır. Onun çeşitli sahalardaki uzmanlığının ihtisâr anlayışına yeni çerçeveler katması beklenebilir. Aynı zamanda İbn Kesîr'in eseri üzerinden hadis alanındaki ihtisâr çalışmalarının geldiği noktayı yakından görme fırsatı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, söz edilen eser üzerinden genel ihtisâr edebiyatına ilişkin fikirler edinme imkânı bulunabilir.

Bu çalışmayı hazırlama sürecinde desteğini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Zişan TÜRCAN'a, tez konusunun tespitinde yardımcı olan Arş. Gör. Tunahan ERDOĞAN'a, yine desteklerinden dolayı değerli eşime ve aileme teşekkür ederim.

GİRİŞ

1.1. Konu Ve Yöntem

Çalışmamızda hadis literatüründe ihtisâr yöntemi konu edilmiştir. Konu İbn Kesîr'in *Ulûmü'l-hadîs*'ini esas alarak yazdığı *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'i bağlamında ele alınmıştır.

1.1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Hadis edebiyatının önemli eserlerinin hacim bakımından büyük olması, onlardan istifade etmeyi zorlaştırmıştır. Bu durum kısaca bir eserin özetlenmiş hali olan muhtasarların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Hadis usulüne dair önemli bilgileri içeren İbnü's-Salâh'ın (ö.643/1245) *Ma'rifetü envâi ulûmi'l-hadîs*'ine (*Ulûmü'l-hadîs*) dayalı birçok muhtasar kaleme alınmıştır. Çalışmaya konu olarak İbn Kesîr'in *İhtisâru ulûmi'l-hadîs* isimli eserinin ve bu eserde kullanılan ihtisâr yönteminin belirlenmesi, sözü edilen eserin hadis ilminde ihtisâr geleneğini çeşitli boyutlarıyla örnekleyebilecek bir yapıya sahip olmasındandır. *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'in ihtisâra konu olan *Ulûmü'l-hadîs*'le tertip ve içerik yönünden benzerlik ve farklılıkları barındırması çalışmamızın hedefleri bakımından elverişli görülmektedir. Bu durum, muhtasarların müstakil eser vasfını ne dereceye kadar taşıdıkları hususunu da gündeme getirmektedir.

Çalışmamızın başlığı "Hadis Usulü Literatüründe *İhtisâr* Yöntemi -İbn Kesîr'in *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'i Bağlamında-" şeklindedir. Başlıkta kullanılan ihtisâr "bir kitabın kısaltılması" anlamında kullanılmıştır. Başka bir ifadeyle ihtisâr yönteminde, bir eserin asıl içeriğini vermek kaydıyla fazlalık veya gereksiz görülen yerler çıkarılarak eserin hacminin küçültülmesi söz konusudur.

Çalışmamızın sınırlarını temelde *İhtisâru ulûmi'l-hadîs* oluşturmaktadır. Bununla birlikte sözü edilen eserde uygulanan ihtisâr yönteminin belirlenebilmesi, netleştirilebilmesi diğer muhtasarlara da müracaat etmeyi gerekli kılmıştır. Dolayısıyla benzer türde yazılmış eserler de çalışmamızın sınırları içerisine belli ölçüde dâhil edilmiştir.

Rivayetü'l-hadis kitaplarının senedlerini hazfetmek, tekrar eden hadisleri dışarıda bırakmak suretiyle kısaltmak anlamına gelen ihtisâr tarzı, çalışma sınırlarımızın dışında kalmaktadır. Yine benzer şekilde, hadislerin anlamını bozmadan kısaca ifade edilmesi, yani hadis metninin özetlenmesi şeklindeki faaliyet de kastettiğimiz ihtisâr yönteminin sınırlarına dâhil değildir.

Tez, Giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde; tezin konusu, amacı, metodu ve kaynaklarının yanı sıra tezin kavramsal çerçevesi ele alınmaktadır. Birinci bölümde ihtisârın genel özellikleri ve gelişim süreci üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede hadis usulünde ihtisâr uygulamasının ortaya çıkış sebepleri, hadis tedrisatındaki yöntemsel değişimin ihtisâr çalışmaları ile ilişkisi ve ihtisârın genel özellikleri tespit edilmiştir. İkinci bölümde ise; İbn Kesîr'in hayatı incelenmiş, İbn Kesîr'in *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'te takip etmiş olduğu ihtisâr yöntemi tespit edilmiş, bu yöntemin ve İbn Kesîr'in kaynaklarıyla olan ilişkisinin *Ulûmü'l-hadîs*'te bulunan usul konularının tertibine ve içeriğine etkisi araştırılmıştır. Söz konusu eser hadis edebiyatındaki diğer muhtasarlarla karşılaştırılarak eserde kullanılmış olan ihtisâr yönteminin diğerlerinden ayrılan yönleri tespit edilmiştir.

Çalışmamızda cevabı aranan temel sorulardan biri, "İbn Kesîr'in *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'ini telif ederken kullandığı yöntemler *Ulûmü'l-hadîs*'te anlatılmak istenilenin esere tam anlamıyla aktarılmasını sağlamış mıdır?" sorusudur. Bu bağlamda eserde; İbnü's-Salâh'ın eserindeki konu sıralamasının takip edilip edilmediği, İbnü's-Salâh'ın görüşlerinin dolaylı mı yoksa doğrudan mı aktarıldığı, *İhtisâr*'ın İbn Kesîr'in kendi görüşlerini de içerip içermediği, İbnü's-Salâh'ın eleştirildiği konular varsa bunların esere nasıl ilave edildiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede çalışmamızda doğrudan ya da dolaylı olarak şu sorulara cevap aranmıştır:

Hadis literatüründe ihtisâr yönteminin kavramsal çerçevesi nedir?

İhtisâr yönteminin ortaya çıkmasını sağlayan sebepler nelerdir?

İhtisâr yönteminin özellikleri nelerdir?

Muhtasarlar, asıl eserler üzerinde nasıl bir değişim meydana getirmiştir?

İbn Kesîr'in *İhtisâr*'ında İbnü's-Salâh'ın görüşlerine itiraz ettiği konular var mıdır?

İbn Kesîr'in eseri ihtisâr yönteminin özelliklerini taşımakta mıdır yoksa eser muhtasar olmaktan ziyade, özgün ve müstakil bir eser olarak sayılmayı mümkün kılacak niteliklere sahip midir?

1.1.2. Araştırmanın Kaynakları ve Metodu

Çalışmamızın dayandığı temel kaynaklar İbnü's-Salâh'ın *Ulûmü'l-hadîs*'i ve onun üzerine yazılmış muhtasarlardan birisi olan İbn Kesîr'in *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'idir. Çalışmanın doğrudan bu iki esere dayandırılmasının sebebi ise; konunun İbn Kesîr'in *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'inde kullanmış olduğu ihtisâr yöntemi olmasıdır. İbn Kesîr'in eserinin ihtisâr tarzının muhtasarların genel durumu göz önüne alındığında nerede durduğunu tespit etmek

için çalışmamızda gerektiğinde *Ulûmü'l-hadîs* esas alınarak yazılan diğer muhtasarlara da başvurulmuştur:

1. Nevevî'nin (ö.676/1277) *İrşâdü tullâbi'l-hakâik ilâ ma'rifeti sünen-i hayri'l-halâik*'i ve *et-Takrîb ve't-teysîr li' ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*'i,
2. Ca'ferî'nin (ö.732/1332), *Rusûmu't-tahdîs fi ulûmi'l-hadîs*'i¹,
3. İbn Cemâa'nın (ö.733/1333) *el-Menhelü'r-revî fi muhtasari 'ulûmi'l-hadîsi'n-nebevî*'si,
4. İbnü't-Türkmânî'nin (ö.750/1349) *el-Müntehab fi ulûmi'l-hadîs*'i,
5. İbn Kesîr'in (ö.774/1373) *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'i,
6. İbnü'l-Mülakkım'ın (ö.804/1401) *el-Muknî fi ulûmi'l-hadîs*'i,
7. Irâkî'nin (ö.806/1404) *el-Elfiyye*'si, (*et-Tebîra ve't-tezkire fi ulûmi'l-hadîs*)

Nevevî'nin *İrşâdü tullâbi'l-hakâik ilâ ma'rifeti sünen-i hayri'l-halâik*'i ile *et-Takrîb ve't-teysîr li' ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*'i ve İbn Kesîr'in (ö.774/1373) *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'i öne çıkan muhtasarlardır.

Araştırmamızda ihtisârın kavramsal çerçevesi, ortaya çıkışı ve gelişimi, genel özellikleri ortaya konulmuş, bu doğrultuda *Ulûmü'l-hadîs* ile *İhtisâru ulûmi'l-hadîs* mukayeseli şekilde incelenmiş ve İbn Kesîr'in eserinde kullandığı ihtisâr yöntemi tespit edilmiştir. İbn Kesîr'in söz konusu eseri, asıl eser olan *Ulûmü'l-hadîs*'le birlikte tasviri ve tahlili bir yöntemle ele alınmıştır. İki eser tertip, içerik, üslub gibi yönlerden birebir karşılaştırılmıştır. *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'te *Ulûmü'l-hadîs*'in içerik ve şekil açısından tertibinin takip edildiği yerler kadar bunun dışına çıkıldığı yerlerin de tespit edilmesi çalışmamız için önemlidir. Bu sebeple iki eser arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri tespit etmek amacıyla mümkün olduğu kadar çok sayıda örneğe tasvirî bir şekilde yer verilmiştir. *Ulûmü'l-hadîs* üzerine yazılmış diğer muhtasarlara literal bir şekilde incelenmemiş, söz konusu eserlerin araştırmamız için gerekli olan kısımları İbn Kesîr'in ihtisâr tarzını netleştirmek amacıyla belli noktalarda karşılaştırma yapılarak incelenmiştir. Ayrıca diğer muhtasarlara incelenmesinde genellikle el-Mektebetü's-Şâmîle isimli program kullanılmıştır.

¹ Caferî, Burhaneddîn Ebû İshâk, *Rusûmu't-tahdîs fi ulûmi'l-hadîs*, thk. İbrahim b. Şerif el-Meylî, Dârü İbn Hazm, Beyrut 2000., s. 52.

1.1.3. Kavramsal Çerçeve

Hadis ilminde yazılı eserlerin üretilmeye başlandığı en erken tarihlerden itibaren hadis eğitim ve öğretimindeki gelişme ve değişime bağlı olarak bir takım yöntemler ortaya konulmuştur. Bu çabalar yazılan temel eserlerin/metinlerin talebeyle en kolay ve elverişli yollardan buluşmasını hedeflemiştir. Kullanılan yöntemlerin anlaşılması ve hadis ilim geleneğinde neye tekabül ettiğinin kavranması hadis tedrisatındaki süreçlerin göz önüne alınmasıyla mümkündür. Ortaya konulan yöntemlerin uygulanması bir takım edebiyat türlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Muhtasarlar böyle bir çabanın neticelerinden biridir. Benzer türler de hadis edebiyatı içerisinde aynı şekilde yer bulmuştur. “İhtisâr” terimine yakın anlamda kullanılan ve yakın alanlara ad olan bazı isimlendirmeler ve hadis alanında üretilmiş terimler bulunmaktadır.

1.1.3.1. İhtisârın Sözlük ve Terim Anlamı

İhtisâr sözlükte sözü kısaltma, sadeleştirme, gereksiz ayrıntılardan arındırma anlamlarına gelmektedir². Terim olarak ise ihtisâr; metnin anlamını bozmadan, ana içeriğin özetlenerek aktarılması yöntemidir³. Bu yöntemle yazılmış metne ise *muhtasar* denir.

Hadis usulünde ihtisârın üç anlamı vardır; hadiste anlatılmak istenileni kısaca ifade etmek, anlamı bozmayacak şekilde hadisin bir kısmını aktarmayarak diğer kısmını rivayet etmek⁴, fazlalık veya gereksiz görülen kısımlarını dışarıda bırakarak eserin ana konusunu yansıtmaktır⁵. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*'ta “metindeki fazla lafızları çıkararak metnin içeriğini yansıtmak”, “fazlalıkları dışarıda bırakarak anlamı kısaca ifade etme/özetleme” olarak iki çeşit ihtisâr tanımı bulunmaktadır. *Hadis Istılahları Sözlüğü*'nde geçen ihtisâr tanımlarının bir kısmının bu eserden hareketle oluşturulmuş olması mümkündür⁶. Tezde, İbn Kesîr'in çalışmamıza konu ettiğimiz *İhtisâru ulûmi'l-hadis*'inde ortaya koyduğu yöntemin, ihtisârla ilgili olarak verilen anlamlardan sonuncusunda bahsedilen uygulamayla ilgili olduğu açıktır. Bununla birlikte eserin, genel olarak tanımı yapılan bu tür ihtisâra ne derece denk geldiği sorusuna da cevap aranmaktadır.

² Muhammed Halef Selâme, *Lisânü'l-muhaddisîn*, b.y. ts., c. I, s. 527-528; İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-vasît*, Dârü'd-Da've, c. I, b.y. ts., s. 237.

³ Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, Dârü'l-Hidâye, b.y. ts., c. XI, s. 173.

⁴ İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali, *Nüzhetü'n-nazar fî tavdîhi nuhbeti'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser*, thk. Nureddin İtr, Matbaatü's-Sabah, Dımaşk 2000, s. 97; el-Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh, *el-Muhtasar fî ilmi'l-eser*, thk. Alî Zevîn, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd ts., s. 136.

⁵ Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, "İhtisâr", İFAV, İstanbul 2013, s. 131.

⁶ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, c. XI, s. 173.

Bir eserin isminde “muhtasar” sözcüğünün geçmesi onun yalnız bir eserin özeti olduğunu göstermeyebilir. Bu eserin, herhangi bir konu hakkında özet bilgi vermek amacıyla birden fazla kaynaktan bulunan bilgilerin bir araya getirilmesiyle de yazılmış olması mümkündür. Ebû Muhammed et-Tîbî'nin (ö.743/1343) *el-Hulâsâ fi mâ'rifeti'l-hadîs*'i tek bir eserin özetlenmesi ile yazılmamıştır. Söz konusu muhtasar hadis literatüründe bulunan İbnü's-Salâh'ın *Ulûmül-hadîs*'i, Nevevî'nin *Takrîb*'i, İbn Cemâa'nın *Menhelü'r-revî*'si ve Mecdüddîn İbnü'l-Esîr'in (ö.606/1210) *Câmi'u'l-usûl li ehâdîsi'r-resûl*'ündeki bilgilerin özetlenmesi ile yazılmış bir muhtasardır⁷. Anlaşılacağı üzere muhtasar terimi kimi zaman belli bir alana dair temel bilgileri ana hatlarıyla derlemek için de kullanılmıştır.

1.1.3.2. İhtisâr ile Yakın Anlam İçeriğine Sahip Kavramlar

İhtisâr, tehzîb, tenkîh, telhis, intikâ, tecrîd gibi terimler anlam bakımından birbirine yakın ifadelerdir. Bu terimlerin ihtisâra benzeyen ve ondan ayrılan yönlerinin tespit edilmesi İbn Kesîr'in eserinde kullandığı ihtisâr yönteminin literatürde neye karşılık geldiğinin anlaşılmasında yardımcı olacaktır.

Tehzîb

Sözlük anlamı “temizlemek, kısaltmak düzenlemek”⁸ olan tehzîb tenkîhe benzer⁹. Tehzîbin terim anlamı ise ana içeriğinin korunması şartıyla bir metnin kısaltılması, düzeltilmesi ve fazla kısımların metinden çıkartılmasıdır¹⁰. Tehzîbte asıl amaç (metni) kısaltmak olup, metindeki bilgileri eleştirmek ikinci plandadır¹¹.

Birbirine yakın anlamlara sahip olsalar da ihtisârı tehzîbden ayıran özellikler bulunmaktadır. Bunlardan birisi ihtisâr çalışmalarının asıl eserden hacim bakımından daha küçük olması, tehzîb çalışmalarının ise eklemelerle birlikte asıl eserden daha hacimli olabilmesidir¹². Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî'nin (ö.748/1348) *Tehzîbü't-tehzîbi'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*'i bu türdeki çalışmalardan bir tanesidir¹³.

⁷ Tîbî, Ebû Muhammed, *el-Hulâsâ fi mâ'rifeti'l-hadîs*, thk. Ebû Âsım eş-Şevâmî el-Esrî, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, b.y. 1430/2009, s. 6.

⁸ Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh tâcü'l-luga ve shâhu'l-arabiyye*, Dârü'l-İlmi li'l-Melâyin, Beyrut 1430/1990, c. II, s. 259.

⁹ İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn, *Lisânü'l-'arab*, Dârü Sâdır, Beyrut ts., c. I, s. 782.

¹⁰ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, c. I, s.78.

¹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'arab*, c. I, s. 782.

¹² Zişan Türcan, *Hadisin 200'ü*, “Tehzîb”, OTTO, Ankara 2017, s. 259.

¹³ Katip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, Mektebetü'l-Müsenna, Bağdat 1941, c. I, s. 394; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, Matbaatü Dâiratü'l-Maârifî'n-Nizâmîyye, Hindistan 1326/1908, c. I, s. 3.

Mühelleb b. Ebû Sufre (ö.435/1044) *el-Muhtasaru'n-nasih fi tehzibi'l-câmi'i's-sahih* isminde tehzîb türünde bir eser yazmıştır. Mühelleb b. Ebû Sufre bu eserinde Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî'nin (ö.256/870) *el-Câmiu's-sahih*'ini ihtisâr etmiş, tekrar eden hadisleri ve benzer olan bab başlıklarını çıkarmış ve eksik konuları tamamlamıştır¹⁴. Bu eser, iki kavramın birbirlerinin özelliklerini taşıyabilecek kadar yakın anlama sahip olduklarını gösterir niteliktedir.

Tehzîb türündeki çalışmaları ihtisâr yönteminden kesin sınırlarla ayırmak mümkün görünmemektedir. İbn Hacer Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali'nin (ö.852/1449) Ebü'l-Haccâc el-Mizzî'nin (ö.742/1341) *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*'i üzerine yazdığı *Tehzîbü't-tehzîb* isminde bir tehzîb çalışması vardır¹⁵. İbn Hacer söz konusu eserinin başında birkaç defa 'bu muhtasar' ifadesini kullanmıştır¹⁶. İbn Hacer'in ifadesinden de anlaşılacağı üzere tehzîb ve ihtisâr birbirine yakın özelliklere sahip iki yöntemdir.

Tenkîh

Tenkîhin, tehzîbe yakın bir anlamı vardır. Tenkîhin sözlük anlamı, "bir şeyin kötü kısımlarının atılması, kemiğin iliğinden ayrılması, kütüğün budanmasıdır¹⁷". Terim olarak ise "anlamı açık olmak kaydıyla sözü kısaltma¹⁸, gereksiz kısımları çıkararak bir sözü ya da bir kitabı özetleme, düzeltme ve düzenleme" anlamlarına gelmektedir¹⁹.

Hadis literatüründen birkaç eser örneği vermek bu iki kavram arasındaki benzerliği açıklamak için yeterli olacaktır. Şemseddin İbn Abdülhâdî'nin (ö.744/1343) *Tenkîhu't-tahkîk fi ehâdîsi't-talik* isminde bu türde bir eseri vardır. Eser, Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin (ö.597/1201) *et-Tahkîk fi ehâdîsi't-talik*'i üzerine yazılmıştır. İbn Abdülhâdî'nin eserinin mukaddimesinde eserin telifinde özetleme, kısaltma, ekleme gibi yöntemleri kullandığını ifade etmiş olması bu iki kavramın birbirine yakın anlamlara geldiğini gösterir niteliktedir²⁰.

¹⁴ Mühelleb b. Ebû Sufre, Esîd b. Abdullâh el-Esedî, *el-Muhtasaru'n-nasih fi tehzibi'l-kitâbi'l-câmi's-sahih*, tahk. Ahmed b. Fâris es-Selûm, Dârü't-Tevhîd, Riyad 2009, c. I, s. 147.

¹⁵ Şerif, Hatim b. Arif el-'Avnî, *Zeylü lisânü'l-mizân*, Dârü Alimi'l-Fevâid, Mekke 1418/1997, s. 9.

¹⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, c. I, s. 8.

¹⁷ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-vasît*, c. II, s. 804.

¹⁸ Cürçânî, Seyyid Şerîf, *et-Ta'rîfât*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, s. 67.

¹⁹ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-vasît*, c. II, s. 804.

²⁰ Beydâvî, Ebû Ya'lâ, *Câmiu'l-mukaddîmeti'l-ilmîyyeti'l-mühimmi'l-musannefeti ve'l-kütübi's-şer'îyyeti*, b.y. ts., c. II, s. 41.

Telhîs

Telhîsin sözlük anlamı “açıklama, izah etme²¹, arıtma²²”, terim olarak ise; “sözün/metnin kısaltılması ve gerekli olan kısımlarının özetlenmesi (ihtisâr)²³, ana içeriğin kısaca ifade edilmesi”²⁴ anlamlarına gelmektedir. *Tâcü’l-‘arûs*’ta telhîste kastedilenin metni kısaltma ve gereksiz kısımları olmadan özetleme olduğu ifade edilmiştir. Telhîsin tanımında ihtisâr tabirinin bulunması, söz konusu iki kavramın anlam bakımından birbirine olan yakınlığını göstermektedir²⁵.

İbn Hacer’in *Telhîsü’l-habîr fî tahrîci ehâdisi’r-râfi’iyyi’l-kebîr* isimli eseri *telhis* türündeki eserlerden birisidir²⁶. İbn Hacer bu eserini, Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfiî’nin (ö.623/1226) *Şerhu’l-vecîz*’inde bulunan hadislerin tahrîci hakkında kaleme almıştır²⁷.

Telhîs ve ihtisâr kavramları birbirinin yerine de kullanılmıştır. el-Hâkim en-Nîsâbü’rî’nin (ö.405/1014) *el-Müstedrek ale’s-sahîhayn*’ı üzerine Zehebî’nin yazmış olduğu *Telhîsü’l-müstedrek* isimli eseri²⁸ buna örnek olarak verilebilir. İbnü’l-Mülakkın bu eser üzerine *Muhtasarü istidrâki’l-Hâfiz ez-Zehebî ‘alâ müstedreki Ebî ‘Abdillâh el-Hâkim* isimli ihtisâr çalışması yapmıştır²⁹. İbnü’l-Mülakkın’ın söz konusu eseri literatürde *mûlahhas* üzerine yazılmış muhtasarlara örnektir.

İntikâ

İhtisâr yönteminde konunun ana içeriğinin bozulmaması kaydıyla metinden seçmeler yapılması söz konusudur. Sözlük anlamı “seçmek³⁰” olan intikânın terim anlamı, “bir eserin içeriğinden seçmeler yapılmasıdır³¹”. Dolayısıyla bu kavram da ihtisâra yakın bir anlama sahiptir.

²¹ Râzî, Ebû Hâtım, *Muhtâru’s-sihâh*, thk. Mahmut Hâtır, Mektebetü Lübnân Nâşirûn, Beyrut 1995, s. 612.

²² Fîrûzâbâdî, Ebû’t-Tâhir Meccüddîn, *el-Kâmûsü’l-muhît*, thk. Muhammed Naim el-Araksûsî gözetiminde, Müessesetü’r-Risâle li’t-tibâa’ ve’n-neşr li’t-tevzî’, Beyrut 1426/2005, s. 813.

²³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. VII, s. 86.

²⁴ Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs*, c. XVIII, s. 146.

²⁵ Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs*, c. XVIII, s. 146.

²⁶ Selâme, *Lisânü’l-muhaddisîn*, c. I, s. 67.

²⁷ İbn Hacer, *Kitâbü’t-temyîz fî telhîsi tahrîci ehâdisi’s-şerhi’l-vecîzi’l-meşhur bi’t-telhîsi’l-habîr*, thk. Dr. Muhammed es-Sânî b. Ömer b. Musa, Dârü Evzâi s-Selef, b.y., 2007, s. 31.

²⁸ Şerîf, *Zeylü Lisânü’l-mizân*, s. 230.

²⁹ İbnü’l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâcüddîn, *Muhtasarü istidrâki’l-Hâfiz ez-Zehebî ‘alâ müstedreki Ebî ‘Abdillâh el-Hâkim*, thk. Sa’d b. Abdullah b. Abdülaziz el-Humeyyid-Abdullah b. Hamed el-Lehaydân, Dârü’l-‘Âsime, Riyad 1411/1991, c. I, s. 16.

³⁰ Cevherî, *es-Sihâh*, c. VI, s. 2514.

³¹ İsmail Durmuş, “Muhtasar”, TDV İslam Ansiklopedisi (*DİA*), c. XXXI, s. 57, Aydın, *Hadis İstihlâları Sözlüğü*, "intikâ", s. 138.

Ebü'l-Velîd el-Bâcî'nin, (ö.474/1081) Mâlik b. Enes'in (ö.179/795) *Muvattâ'*ı üzerine yazdığı *İstifâ* isimli geniş şerh çalışması vardır. Bâcî söz konusu çalışmasını *Müntekâ* isimli bir eserde özetlemiştir³². Yine Saîd b. Osman el-Bağdâdî'nin (ö.353/964) *Sahîhu'l-müntekâ*'sı intikâ çalışmalarından birisidir³³. Zehebî'nin İbn Teymiyye'nin (ö.652/1254) *Minhâcü's-sünne*'sini özetlediği *el-Müntekâ min minhâci'l-i'tidâl fî nakzi kelâmi ehli'r-rafzi ve'l-i'tizâl li'bni Teymiyye*'si bu tür eserlerdendir³⁴.

Îcâz

Îcâz sözlükte “kısaltmak”, terim olarak “anlatılmak istenilen fikrin en az sözle ifade edilmesidir³⁵”. *Tâcü'l-'arûs*'ta ihtisâr kelimesinin tanımına bakıldığında îcâz ile arasındaki farkın ifade edilmiş olması bu iki kavramın karıştırılabilecek kadar birbirine yakın anlama geldiğini göstermektedir³⁶. Îcâz, ihtisâr ile yakın anlama gelmiş olsa da, iki terim arasında yöntemsel farklılıklar vardır. Îcâzda metnin anlamı orjinal lafızlara bağlı kalınmadan basit bir şekilde ifade edilir, yani mana ile nakil ön plandadır. İhtisârda ise, anlamı bozmayacak şekilde metindeki fazla kelimeler çıkarılır ve anlam basit kelimelerle ifade edilir³⁷.

Nüket

Muhtasarlar metin/eser üzerinde dikkatli incelemeler yapılması ile meydana gelen eserlerdir. Dolayısıyla sözlük anlamı, “iz yapmak³⁸” terim anlamı “bir konunun ya da metnin inceden inceye tetkik edilmesi sonucunda tespit edilmiş olan incelikler” olan *nüket* de ihtisâra yakın bir anlama gelmektedir³⁹.

İbnü's-Salâh'ın *Ulümü'l-hadis*'i, nüket çalışmalarının en çok yapıldığı eserlerden birisidir⁴⁰. İrâkî'nin *Nüketü İbni's-Salâh*'ı⁴¹, İbn Hacer'in bu eser üzerine *el-İfsâh bi-*

³² bkz. Bâcî, Ebü'l-Velîd, *el-Müntekâ şerhü'l-muvattâ*, Matbaatü's-Saâde, Mısır 1913.

³³ Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, c. II, s. 1075.

³⁴ Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *el-Müntekâ min minhâci'l-i'tidâl fî nakzi kelâmi ehli'r-rafzi ve'l-i'tizâl li'bni Teymiyye*, thk. Muhibbüddîn el-Hatîb, Kahire 1954, s. 17.

³⁵ Cürçânî, *et-Ta'rifât*, s. 31.

³⁶ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, c. XI, s. 173.

³⁷ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, c. XI, s. 173.

³⁸ Cevherî, *es-Sihâh*, c. II, s. 291.

³⁹ Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, “Nükte”, s. 248.

⁴⁰ Türçan, *Hadisin 200'ü*, “Nüket”, s. 261.

⁴¹ Süyûtî, Celâlüddîn, *Tedribü'r-râvî fî şerhi takribi'n-nevevî*, thk. Ebû Kuteybe Muhammed el-Fâryâbî, Dârü't-Tayyibe, b.y. ts., c.I, s. 310.

*tekmîli'n-nüket 'alâ İbni's-Salâh'*⁴² Bedreddin ez-Zerkeşî'nin (ö.794/1392) *en-Nüketü alâ kitâbi İbni's-Salâh'*⁴³ isminde yapmış olduğu nüket çalışmaları bu konuda verilebilecek örneklerdendir.

Tecrîd

Tecrîdin sözlük anlamı “Bir şeyi soymak, sıyırmaktır⁴⁴”. Terim olarak ise “bir eserden asıl nüshasında olmayan ilave, hareke ve açıklamaların çıkartılmasıdır⁴⁵”.

İhtisâr çalışmasında özetleme söz konusuyken tecrîd de özetin yanı sıra isnad gibi şekli unsurların da kısaltılması ya da eserden çıkartılması bazen de birkaç kitabın ortak rivayetlerinin birleştirilmesi söz konusudur⁴⁶. Celâlüddîn es-Süyûtî (ö.911/1505) *Tedrîbü'r-râvî fî şerhi takrîbi'n-Nevevî* isimli eserinde, Zehebî'nin *Tecrîdü esmâi's-sahâbe*'si hakkında bilgi verirken, (اختصره) ifadesini kullanmıştır. Süyûtî'nin bu ifadesi bu iki kavramın birbirine yakın anlamda kullanıldığının örneklerinden birisidir⁴⁷. Bilindiği gibi Zehebî söz konusu eserini İzzeddin İbnü'l-Esîr'in (ö.630/1233) *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*'sindeki⁴⁸ fazlalıkları çıkartıp esere yeni eklemelerde bulunarak yazmıştır⁴⁹. Bir diğer tecrîd örneği ise Rezîn b. Muâviye el-Abderî'nin (ö.535/1140) *Tecrîdü's-sihâhi's-sitte fî'l-hadîs* isimli eseridir⁵⁰.

Tecrîde örnek olarak verilebilecek önemli eserlerden birisi de Ahmed b. Ahmed ez-Zebîdî'nin (ö.893/1488) Buhârî'nin *el-Câmi'u's-sahîh*'i üzerine yazmış olduğu *et-Tecrîdü's-sarîh li ehâdîsi'l-câmi'i's-sahîh*'idir. Kaynaklarda bu eserin hem muhtasar hem tecrîd olarak geçmesi, tecrîd ile muhtasarın eş anlamlı olarak da kullanıldığını göstermektedir⁵¹. Zebîdî söz konusu eserinde sahâbî râvisi dışındaki hadislerin senedlerini çıkarmış, hadisnin ilk geçtiği yerdeki halini yazıp tekrarında ziyade varsa o kısmını zikretmiş, eserde bir hadisnin birkaç farklı rivayeti varsa, uzun rivayeti eserine aktarmıştır⁵².

⁴² İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, thk. Muhammed Şekûr el-Meyâdîni, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1418/1998, c. I, s. 154.

⁴³ Selâme, *Lisânü'l-muhaddisîn*, c. I, s. 354.

⁴⁴ Tehânevî, Muhammed 'Alâ b. Alî, *Keşşâfu ıstılâhâti'l-fünûn ve'l-'ulûm*, thk. Ali Dahruc, Mektebetü Lübnan Nâşirûn, Beyrut 1996, s. 382; Cevherî, *es-Sihâh*, c. II, s. 18.

⁴⁵ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, c. VII, s. 489; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'arab*, c. III, s. 117.

⁴⁶ Halit Özkan, “Tecrîd”, *DİA*, c. XL, s. 249-250; Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, c. I, s. 351.

⁴⁷ Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, c. II, s. 666.

⁴⁸ Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, c.II, s. 665.

⁴⁹ Beydâvi, *Câmiu'l-mukaddimeti'l-ilmîyye*, c. II, s. 189-190.

⁵⁰ Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, c.I, s. 345.

⁵¹ Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, c. I, s. 552.

⁵² Zebîdî, *et-Tecrîdü's-sarîh li ehâdîsi'l-câmi'i's-sahîh*, Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, thk. Hasan Abdülmün'im Selebî-Kisrâ Sâlih el-Alî, Dimaşk 1430/2009, s. 14-15.

Mülâhhasa ve îcâzda bir eserin özetlenmesi ve yeniden ifade edilmesi, mühezzebte gözden geçirilerek düzenlenmesi, nükette eleştirilmesi, müntekâda eserden önemli kısımların seçilmesi söz konusudur. Tecrîdlerde ise bu uygulamaların çoğu vardır.

Kısaca çalışmamızın ana konusunu oluşturan ihtisâr ve ihtisâra yakın anlama gelen sözü edilen diğer terimler asıl eserin anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Birbirlerinin yerine kullanılabilecek seviyede ortak özelliklerinin bulunması, bu terimlerin kesin sınırlarla birbirlerinden ayrılmalarını zor hale getirmiştir.

1.1.3.3. İhtisârların Temel Metinlerin Anlaşılmasında Oynadığı Rol

Muhtasarlar, hadis literatüründe önemli yere sahip eserlerin hacim bakımından büyük olması, sadece belirli bir bilgi düzeyinde bulunan kimselere hitap etmesi gibi ulaşılabilirlik bakımından olumsuzluk sayılabilecek durumları önemli ölçüde ortadan kaldırmıştır. Muhtasarlarda eserlerin isnad, tekrar ve gerekli olmayan ayrıntılardan arındırılmış olması, öğrencilerin temel meseleleri kolayca anlamalarını sağlamış ve ayrıntılarla uğraşarak vakit kaybetmelerini önlemiştir. Dolayısıyla bu çalışmalar sayesinde hadis usulü eğitimi daha sistematik ve hızlı bir şekilde verilmeye başlamıştır. Yine bu çalışmalar, sadece belirli bir düzeye hitap eden eserlerin herkese hitap eder hale gelmesini sağlamış ve temel metinlerin bir hoca rehberliğinde okunmasına da zemin hazırlamıştır.

Bununla birlikte ihtisâr çalışmalarının metinlerin anlaşılmasında birtakım dezavantajlarından da bahsedilebilir. Kuşkusuz bu dezavantajlar her ihtisâr çalışmasında bulunmayabilir. İhtisâr anlayışı ve tarzı, asıl metnin anlamını yansıtmaya ve ihlal etme seviyesine göre değişebilir. İhtisâr çalışmalarının bir metnin okunup kavranmasında ortaya çıkardığı olumsuzluklar şu şekilde somutlaştırılabilir:

- Muhtasarların çoğunlukla bir hoca ile okunması düşüncesiyle kaleme alınmış olması, bu diyalogun kurulmadığı sonraki dönemlerde anlama ve kavrama problemini doğurmuştur.
- Kimi zaman önemli kısımların çoğu zaman da detayların alınmaması talebenin ya da okuyucunun asıl metindeki bu tür bilgilere ulaşmasını engellemiştir.
- Muhtasarlar, asıl eserin yazarın anladığı kadarıyla anlaşılmasına sebep olmuştur.
- Muhtasarların bazı kısımlarında, asıl eserde bulunmayan bilgilerin kime ait olduğunun açık bir şekilde ifade edilmemiş olması söz konusu ek bilgilerin asıl esere ait olduğu yanlışlığına sebep olmuştur.

- Muhtasarlarda asıl kitabın tertibine uyulmayan yerlerin bulunması zaman zaman metnin anlaşılmasını zorlaştırmıştır.
- İhtisâr çalışmalarının zaman zaman metnin anlaşılmasını zorlaştıracak biçimde yapılması; muhtasarlara üzerine şerh çalışmalarının yapılmasını zorunlu kılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HADİS USULÜNDE İHTİSÂRLARIN ORTAYA ÇIKIŞI, GELİŞİMİ VE GENEL ÖZELLİKLERİ

1.1. Hadis Usulünde İhtisârların Ortaya Çıkışı Ve Gelişimi

İslam düşünce tarihinde erken dönemlerden itibaren ihtisâr çalışmaları yapılagelmiştir. Hadis, tefsir, fıkıh, kelam gibi hemen her alanda muhtasarlar kaleme alınmıştır. Hadis tedris yöntemindeki değişim hadis usulündeki ihtisâr yönteminin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

1.1.1. Hadis Usulü Edebiyatında İhtisâr Uygulamasının Ortaya Çıkış Sebepleri

İslam düşünce tarihinde erken dönemlerden itibaren ihtisâr çalışmaları yapılagelmiştir. Hadis, tefsir, fıkıh, kelam gibi hemen her alanda muhtasarlar kaleme alınmıştır. Dârülhadislerde belirli bir müfredat içerisinde okutulan hadis alanında yazılmış olan önemli, meşhur kitapların içerisinde, anlaşılması zor, gerekli olmayan kısımlar, tekrarlar ve isnad zincirleri de bulunmaktadır. Bu özellikler temel eserlerden istifade edilmesini zorlaştırmış ve eserlerin sıkıcı hale gelmesine sebep olmuştur. Bu eserler üzerine yazılan şerhlerin içerisinde sonraki nesiller için bir şey ifade etmeyen eski bilgilerin de bulunması metinlerin anlaşılmasını zorlaştıran etkenler arasındadır. Bu durum, söz konusu problemleri ortadan kaldıran; öğrenimin kolaylaştırılması amacıyla âlim ve öğrencilerin isteklerine uygun bir form ortaya koyan özet çalışmalarının yapılmasını gerektirmiştir. Muhtasarların mukaddimelerine bakıldığında da yazarların eserlerini telif sebebinin, asıl eserden istifade etmeyi kolaylaştırmak, eserdeki önemli bilgileri ortaya çıkarmak⁵³ olduğu görülmüştür. Bu sebeplerin yanı sıra özellikle edebî metinler üzerine yazılmış olan muhtasarların telif edilmesinde, yazarın kendi zevkini yansıtmak ve hitap etmiş olduğu insan topluluğunun beklentilerine cevap vermek istemesi gibi sebepler de vardır⁵⁴.

Hadis alanında ihtisâr çalışmalarının başlangıcı hicrî ikinci asra kadar götürülebilir. Mesela Mâlik b. Enes'in ve Şuayb b. Alî en-Nesâî'nin (ö.303/915) kendi eserlerini ihtisâr ettikleri bilinmektedir. Mâlik b. Enes'in *Muvattâ'*ını özetleyerek yeniden oluşturması; Nesâî'nin, *Sünen*'i üzerine yazdığı *el-Müctebâ* isimli muhtasar, rivayetü'l-hadis eserleri

⁵³ Mesela bkz. Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *İrşâdü tullâbi'l-hakâik ilâ ma'rifeti sünen-i hayri'l-halâik*, thk. Abdülbârî Fethullah es-Selefi, Mektebetü'l-İmân, Medine 1987, c. II, s. 109.

⁵⁴ Julie Scott Meisami - Paul Starkey, *Encyclopedia of Arabic Literature*, b.y. 1998, c.I, s. 24.

çerçevesinde ortaya çıkan bu tür çalışmaların ilk örnekleri olarak zikredilebilir. Rivayet kitapları üzerinde yapılmış ihtisâr çalışmalarına, Ahmed b. Ahmed ez-Zebîdî'nin (ö.893/1488) *et-Tecridü's-sarih li ehâdîsi'l-câmi'i's-sahîh*'i ve Ebû Abdillâh Vecîhüddîn İbnü'd-Deybâ'ın (ö.944/1537) *Teysîrü'l-vüsûl ilâ câmi'i'l-usûl*'ü de örnek verilebilir.

Ricâl alanında Yusuf b. Abdirrahman el-Mizzî'nin *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*'ini esas alarak Zehebî *Tezhîbü't-tehzîb* ve *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehû rivâye fi'l-kütübi's-sitte* isimlerinde ihtisâr çalışmaları yapmıştır. İbn Hacer de aynı eser üzerine *Tehzîbü't-tehzîb* adıyla bir ihtisâr kaleme almıştır.

Hadis usulü alanında ise, tezimizin ana konusunu oluşturan İbnü's-Salâh'ın (ö.643/1245) meşhur usul kitabı *Ulûmü'l-hadîs* üzerine yapılmış olan ihtisâr çalışmaları örnek verilebilir. *İrşâdü tullâbi'l-hakâik ilâ ma'rifeti sünen-i hayri'l-halâik* ve bu eserin muhtasarı olan *et-Takrîb ve't-teysîr li' ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*⁵⁵ isimli çalışmaları ile *Ulûmü'l-hadîs* üzerine yazılan ilk muhtasarlara Nevevî'ye aittir.

1.1.2. Hadis Tedris Yöntemindeki Değişimin Hadis Usulü Edebiyatında İhtisâr Çalışmalarına Etkisi

İslam tarihinde hadis eğitim-öğretiminin genel olarak beşinci yüzyılda kurumsallaşmaya başladığı bilinmektedir. İslam tarihinde ilk dârülhadîs Nûreddin Mahmud Zengî tarafından kurulan Nizamiye medreselerinin içerisinde yer alan Dârü'l-Hadîsi'n-Nûriye'dir. Bununla birlikte ilk hadis okullarının dârüssünne ismiyle İshak es-Sıbgî (ö.342/954) tarafından dördüncü asırda Nişâbur'da kurulduğu, Hâkim'in de bu kurumun yöneticiliğini yaptığı⁵⁶ şeklinde bilgiler de vardır. Ancak bahsedilen bu medresenin beşinci asırla birlikte ortaya çıktığı şekilde kurumsal bir yapıya sahip olduğunu düşünmek zordur.

Hicri 630 yılında kurulmuş olan Dârü'l-Hadîsi'l-Cevvâniyye/Eşrefiyye⁵⁷ (Şam) medresesi gibi bazı medreseler dönemin emirinin evini medrese için vakfetmesi ile kurulmuştur⁵⁸. Dârü'l-Hadîsi'l-Muzafferiyeye⁵⁹, Dârü'l-Hadîsi'l-Kâmiliyye⁶⁰, Dârü'l-Hadîsi'l-Müstansiriyye⁶¹ gibi birçok ismi saymak mümkündür. Zirâ *Târîhu'l-islâm ve vefeyâtü'l-*

⁵⁵ Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr li' ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1985, s. 23.

⁵⁶ Zehebî, *Târîhu'l-islâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1993, c. XXVIII, s. 81.

⁵⁷ İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dârü Hicr, b.y. 2003, c. XVII, s. 201.

⁵⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. XIII, s. 171.

⁵⁹ Zehebî, *Târîhu'l-islâm*, c. XLV, s. 105.

⁶⁰ Zehebî, *Târîhu'l-islâm*, c. XLV, s. 6.

⁶¹ Zehebî, *Târîhu'l-islâm*, c. XLVI, s. 212.

meşâhîr ve'l-a'lâm isimli eserinde Zehebî, yaklaşık elli yerde dârülhadislerden bahsetmiştir. Dârülhadislerin İbnü's-Salâh gibi rivayet ve dirayet ilminde en üst seviyede bilgisi olan âlimler tarafından yönetilmesi bu kurumlarda hadis eğitime verilen önemi göstermektedir⁶².

Dârü'l-Hadisi'l-Eşrefiyye medresesinde İbnü's-Salâh⁶³, İbn Rezîn, İbn Hallikân⁶⁴, Nevevî⁶⁵, İbn Hacer gibi birçok önemli muhaddis “meşâyih” ismi verilen yöneticilik görevini ifa etmiş, aynı zamanda ders vermiştir. Kaynaklarda İbnü'l-Attar Ebü'l-Hasen el-Alâeddîn'in, Nevevî'nin yanından ayrılmaması sebebi ile “Muhtasarü'n-Nevevî” lakabı ile anıldığı ve Nevevî'den sonra Dârü'l-Hadisi'n-Nûriyye'nin yöneticisi olduğu geçmektedir⁶⁶. Bu örnek dârülhadisin öğreticilerinin hadis ilmini öğrenmek için gayret gösteren öğrencilerin eğitimi ile meşgul oldukları uzun zaman dilimini gösterir niteliktedir. Hadis âlimlerinin rahatsızlanması halinde sedye ile dârülhadislere getirilmesi ise hadis eğitiminin devamlılığının sağlanmasına verilen öneme bir örnektir⁶⁷.

Medreselerin eğitim sistemi hadis dinleme, hadis imlâ etme⁶⁸, icâzet alma, fıkıh, hadis gibi alanlarda önemli eserlerin muhtasarlarını ezberleme⁶⁹ gibi tekniklerden oluşmuştur. Bu sebeple fıkıh, hadis, tefsir gibi alanlarda yazılmış olan önemli usul kaynakları didaktik amaçla özetlenerek ders kitabı şekline getirilmeye başlanmıştır. Bu çalışmaların etkisiyle, konunun ayrıntılarıyla işlenmesi yöntemi, yerini edebi açıdan etkili bir sunum yöntemine bırakmaya başlamıştır.

İslam eğitim tarihinde, medreselerin kurulması ile ortaya çıkan sistemli ders müfredatı ihtiyacına bağlı olarak kitapların içeriği daha belirli hale gelmeye başlamıştır. Aynı zamanda bu dönem diğer ilimlerin özellikle mantık ilminin hadis ilmine etkisi ile birlikte hadis ıstılahları ile ilgili tanımların da kendini göstermeye başladığı bir dönemdir.

Medreselerin kurulmaya başladığı dönemin hadisçilerinden olan Hâkim'in *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs*'i; terimlerin tarifinin yapıldığı, bilgilerin senedli aktarıldığı, bab başlıklarının sadece numaralandırma ile oluşturulduğu bir eserdir⁷⁰. İbnü's-Salâh'ın Eşrefiyye medresesinde görev yaparken yazdığı⁷¹ *Ulûmü'l-hadîs*'i, ıstılahların tanımlarının da

⁶² Nuaymî, *ed-Dâris fi târihi'l-medâris*, thk. İbrahim Şemsüddin, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, b.y. 1990, s. 16.

⁶³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. XIII, s. 195.

⁶⁴ Nuaymî, *ed-Dâris fi târihi'l-medâris*, s. 18.

⁶⁵ Nuaymî, *ed-Dâris fi târihi'l-medâris*, s. 19.

⁶⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. XVIII, s. 251.

⁶⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. XVII, s. 182.

⁶⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. XVIII, s. 306.

⁶⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. XVII, s. 202; Nuaymî, *ed-Dâris fi târihi'l-medâris*, s. 47.

⁷⁰ Hâkim, Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbûrî, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, thk. Seyyid Muazzam Hüseyin, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Medine 1397/1977, s. 5, 12, 149.

⁷¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. XVII, s. 282.

bulunduğu, konuyu daha açık ifade eden bab başlıklarının, senedsiz bilgi aktarımının yer aldığı bir kitaptır.⁷² Eserin hadis usulünde önemli bir yere sahip olmasında bu gibi özelliklerinin etkisi büyüktür. Yedinci yüzyıl âlimlerinden Nevevî'nin *Ulûmü'l-hadîs*'i esas aldığı ihtisâr çalışması olan *İrşâd* isimli eserinde terimleri, bilgileri kısa ve net şekilde tanımlaması asıl eserden istifade etmeyi kolaylaştırmıştır.

Daha sonraki dönemlerde, "hadis ilmine yeni başlayanlara kolaylık, ilimde ilerleyenlere hatırlatma olması" amacıyla *Ulûmü'l-hadîs* üzerine manzum şekilde yazılmış muhtasar çalışmaları da yapılmıştır⁷³. Irâkî'nin *et-Tebşıra ve't-tezkire fî ulûmi'l-hadîs*'i ile Süyûtî'nin *Elfiyyetü's-Süyûtî fî mustalahi'l-hadîs* isimindeki muhtasarlar bunlardan ikisidir.

1.2. *Ulûmü'l-hadîs* Üzerine Yapılan İhtisârların Genel Özellikleri

Ulûmü'l-hadîs üzerine yapılan ihtisâr çalışmaları birbirlerine benzer ve farklı özelliklere sahiptir. Muhtasarlar mukaddimelerinde, yazarların eserlerini yazma yöntemlerini ifade etmişlerdir. Öte yandan söz konusu eserlerin içeriklerinin incelenmesi yazarların ifade ettikleri yöntemlerin dışında herhangi bir yöntem kullanıp kullanmadıklarının belirlenmesini sağlamıştır.

1.2.1. *Ulûmü'l-hadîs* Üzerine Yapılan İhtisâr Çalışmaları

Hadis edebiyatında belirli bir esere dayalı olarak kaleme alınan muhtasarlar vardır. Usul alanındaki önemli eserlerden olan İbnü's-Salâh'ın (ö.643/1245) *Ulûmü'l-hadîs*'ini (*Mukaddimetü İbni's-Salâh*) esas alan muhtasarlar buna örnek verilebilir. Adı geçen eser üzerine yazılmış ilk muhtasar Nevevî'nin *İrşâdü tullâbi'l-hakâik ilâ ma'rifeti sünen-i hayri'l-halâik* isimli eseridir⁷⁴. Nevevî daha sonra *Ulûmü'l-hadîs*'i *et-Takrîb ve't-teysîr li' ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*'i ile ikinci kez ihtisâr etmiştir⁷⁵.

Nevevî'den sonra *Ulûmü'l-hadîs* üzerine birçok muhtasar telif edilmiştir. Bunlar; Caferî'nin *Rusûmu't-tahdîs fî Ulûmi'l-hadîs*'i⁷⁶ İbn Cemâa'nın *el-Menhelü'r-revî fî muhtasari 'ulûmi'l-hadîsi'n-nebevî*'si⁷⁷, İbnü't-Türkmânî'nin *el-Müntehab fî ulûmi'l-*

⁷² bkz. İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, thk. Nureddin İtr, Dârü'l-Fikr, Dimaşk 1998.

⁷³ Irâkî, Zeynüddîn, *et-Takyîd ve'l-îzâh şerhu Mukaddimeti'bni's-Salâh*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1389/1969, s. 93.

⁷⁴ M. Yaşar Kandemir, "Nevevî", *DİA*, c. XXXIII, s. 47.

⁷⁵ Nevevî, *Takrîb*, s. 23.

⁷⁶ Câferî, *Rusûmu't-tahdîs*, s. 52.

⁷⁷ Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, c. II, s. 1884.

hadîs'i⁷⁸, İbn Kesîr'in *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'i⁷⁹, İbnü'l-Lebbân'ın (ö.749/1349) *Muhtasarul ulûmi'l-hadîs*'i, İbnü'l-Mülakkın'ın *el-Mukni' fî ulûmi'l-hadîs*'i⁸⁰, Ömer b. Reslân el-Bulkînî'nin (ö.805/1403) *Mehâsinü'l-ıstılâh fî tazmîni kitâb-ı İbni's-Salâh*'i, İrâkî'nin *et-Tebşıra ve't-tezkire fî ulûmi'l-hadîs*'i ve Süyûtî'nin *Elfiyyetü's-Süyûtî fî mustalahi'l-hadîs*'idir.

Bunlar arasında Nevevî'nin *Takrîb*'i⁸¹ ile İbn Kesîr'in *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'i ön plana çıkmıştır.

1.2.2. İhtisârların *Ulûmü'l-hadîs*'teki Anlamı Eksiksiz Aktarmaları

Muhtasarlardan asıl eserdeki içeriğin eksiksiz nakledilmesi beklenir. Ancak bu tür çalışmaların asıl kitaptaki her konuyu eksiksiz aktardığını söylemek mümkün değildir. Muhtasarlara yazılışının amacı temelde asıl kitaptaki anlamı daha kısa ve net bir şekilde ifade etmektir.

Nevevî *İrşâd*'ının mukaddimesinde eserini telif etme amacının *Ulûmü'l-hadîs*'teki faydalı bilgileri açığa çıkarma ve önemli olsun olmasın asıl eserdeki her bir ibarenin anlamını bozmadan açıklamak olduğunu belirtmiştir⁸². Nevevî *Takrîb*'inin de mukaddimesinde İbnü's-Salâh'ın *Ulûmü'l-hadîs*'inde bulunan metinlerin anlamını bozmadan eserini telif ettiğini belirtmek için (غير اخلال) tabirini kullanmıştır⁸³.

Ulûmü'l-hadîs esas olarak yazılan muhtasarlara anlam aktarmalarının keyfiyetinin anlaşılması amacıyla örnek olarak "Hadis Öğrencisinin Adabı" konusu incelenebilir. *Ulûmü'l-hadîs*'te hadis öğrencisinin ilmî ve ahlâkî açıdan taşıması gereken özelliklerine ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir⁸⁴. *İrşâd*⁸⁵, *el-Muknî fî ulûmi'l-hadîs*⁸⁶, *el-Müntehab fî ulûmi'l-hadîs*⁸⁷ ve *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'te⁸⁸ ise bu konu ile ilgili bilgilerin büyük bir bölümü kısaca aktarılmıştır. *Rusûmu't-tahdîs fî ulûmi'l-hadîs*'te, hadis öğrencisinin ahlâkî özelliklerine

⁷⁸ İbnü't-Türkmânî, Ebü'l-Hasen Alâüddîn, *el-Müntehab fî ulûmi'l-hadîs*, thk. Avvad el-Halef, Daru'l-Beşşar el-İslâmiyye, Beyrut 2008, s. 43.

⁷⁹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, thk. Mahir Yasin el-Fahl, Dâru'l-Mîmân, Riyad 1431/2010, s. 90.

⁸⁰ İbnü'l-Mülakkın, *el-İkdü'l-müzheb fî tabakâti hameleti'l-mezheb*, thk. Eymen Nasr el-Ezheri-Seyyid Mühennâ, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, s. 433.

⁸¹ Mahmud Tahhan, *Teyşîru mustalahi'l-hadîs*, Mektebetü'l-Meârif, b.y. 2004, s. 15.

⁸² Nevevî, *İrşâd*, s. 109.

⁸³ Nevevî, *Takrîb*, s. 23.

⁸⁴ İbnü's-Salâh, Ebü Amr Takiyyüddîn, *Ulûmü'l-hadîs*, thk. Nureddin İtr, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1998, s. 245-255.

⁸⁵ en-Nevevî, *İrşâd*, s. 519.

⁸⁶ İbnü'l-Mülakkın, *el-Mukni' fî ulûmi'l-hadîs*, thk. Abdullah b.Yusuf el-Cüdfî, Dâru Fevâz, Suudi Arabistan 1413, s. 407.

⁸⁷ İbnü't-Türkmânî, *el-Müntehab fî ulûmi'l-hadîs*, thk. Avvad el-Halef, Daru'l-Beşşar el-İslâmiyye, Beyrut 2008, s. 111-113.

⁸⁸ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 83-85.

kısaca değinilmiş, ilmî alanda gereken bilgilere sahip olması gerektiği bilgisinin verilmesi yeterli görülmüştür⁸⁹. *Menhelü 'r-revî*'de ise bilgiler daha ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır⁹⁰.

İrâkî, *et-Tebşıra ve't-tezkire fî ulûmi'l-hadîs*'inde, İbnü's-Salâh'ın *mu'telif ve'l-muhtelif* alanında mükemmel bir eser olduğunu ifade ettiği Ebû Nasr İbn Mâkûlâ'nın *el-İkmâl*'ine⁹¹ yer vermemiştir. Söz konusu örnek *manzum* haldeki muhtasarlarda da konunun eksik aktarıldığı yerlerin bulunduğunu göstermektedir.

Örnek verilen konunun kimi muhtasarda ayrıntılı kimi muhtasarda eksik bir şekilde aktarılması yazarların önem verdiği konuların farklı olmasından kaynaklanmıştır.

1.2.3. İhtisârların *Ulûmü'l-hadîs*'in Tertibine ve Metoduna Bağlı Kalmaları

Belirli bir eser üzerine yazılan muhtasarlarda asıl eserin tertibinin birebir takip edildiği konular olduğu gibi takip edilmediği konular da mevcuttur. Bu açıdan *Ulûmü'l-hadîs*'in muhtasarlara da benzer bir yapıya sahiptir.

İrşâd'da müsned hadis⁹², *el-Müntehab fî ulûmi'l-hadîs*'te merfû hadis⁹³, mürsel hadis⁹⁴ tertibin takip edildiği konulara örnek verilebilir. Şâz hadis konusu *İrşâd*, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*⁹⁵, *Rusûmu't-tahdîs*⁹⁶, *Menhelü 'r-revî*'de⁹⁷ içerik ve tertip açısından takip edildiği konulardan birisidir.

Sözü edilen muhtasarlarda ve diğerlerinde *Ulûmü'l-hadîs*'ten farklı bir düzende ele alınmış konular da vardır. İbnü's-Salâh, en sahih isnadları sıralarken İshak b. Râhûye'ye göre en sahih isnadı vermiş, Ahmed b. Hanbel'in de benzeri bir isnad zincirinin olduğunu ifade etmiştir⁹⁸. Nevevî bu ifadeyi Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) ve İshak b. Râhavyeh'e göre en sahih isnad şeklinde birleştirmiştir⁹⁹.

Ulûmü'l-hadîs'te maktû hadis konusunda mevkuf hadisle ilgili bilgilerin de yer alması konunun anlaşılabilirliğini zorlaştırmıştır¹⁰⁰. *el-Müntehab fî ulûmi'l-hadîs*'te maktû hadis konusunda yer alan bu bilgiler mevkuf hadiste verilerek içerik düzenlenmiştir¹⁰¹.

⁸⁹ Caferî, *Rusûmu't-tahdîs*, s. 97.

⁹⁰ İbn Cemâa, Ebû Abdillâh Bedrüddîn, *el-Menhelü 'r-revî fî muhtasari 'ulûmi'l-hadîsi'n-nebevî*, thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan, Dârü'l-Fiker, Dımaşk 1406/1986, s. 108-110.

⁹¹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 344.

⁹² en-Nevevî, *İrşâd*, s. 154-155.

⁹³ İbnü't-Türkmânî, *el-Müntehab fî ulûmi'l-hadîs*, s. 54.

⁹⁴ İbnü't-Türkmânî, *el-Müntehab fî ulûmi'l-hadîs*, s. 56-57.

⁹⁵ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 34-35.

⁹⁶ Caferî, *Rusûmu't-tahdîs*, s. 76.

⁹⁷ İbn Cemâa, *el-Menhelü 'r-revî*, s. 50, 51.

⁹⁸ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 15.

⁹⁹ Nevevî, *İrşâd*, s. 112.

¹⁰⁰ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 46-51.

Ulûmü'l-hadîs'te müsned hadislerle ilgili, sırasıyla el-Hatîb el-Bağdadî (ö.463/1071), İbn Abdilberr (ö.463/1071) ve Hâkim'in görüşlerine yer verilmiştir¹⁰². *Menhelü'r-revî*¹⁰³ ve *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'te¹⁰⁴ ise Hâkim'den sonra İbn Abdilberr'in görüşüne yer verilmiştir. İbn Cemâ'a'nın bu takdimde İbnü's-Salâh'ın aksine kronolojiyi dikkate almadığı ya da gerekli görmediği söylenebilir. Irâkî'nin *et-Tebşıra ve't-tezkire fî ulûmi'l-hadîs*'inde de *Ulûmü'l-hadîs*'in tertibine uymayan yerler vardır. Irâkî'nin eserinde *Ulûmü'l-hadîs*'te münker hadislerle ilgili verilen iki örneğin¹⁰⁵ sıralamasının farklı olması bunun örneklerinden birisidir¹⁰⁶.

Muhtasarlarda değişkenlik gösteren konulardan birisi de asıl eserin başlık tertibinin takip edilme konusudur. *İrşâd* ve *el-Müntehab fî ulûmi'l-hadîs*'de¹⁰⁷ başlıklar *Ulûmü'l-hadîs*'te olduğu gibi sıralanmıştır. İbn Cemâ'a'nın, *Menhelü'r-revî* isimli eserinin genelinde ise, ıstılahlar *Ulûmü'l-hadîs*'ten farklı bir sıralama ile oluşturulmuştur. *Ulûmü'l-hadîs*'te dördüncü konu sadece müsned hadis iken *Menhelü'r-revî*'de müsned, muttasıl, merfû ve mevkuftur¹⁰⁸. Sıralamanın değişmesinde etkili olan sebeplerden birisi İbn Cemâ'a'nın örnekte olduğu gibi birbirine yakın anlama gelen ıstılahları bir başlık altında birleştirmesidir.

Ulûmü'l-hadîs'te olduğu gibi *İrşâd*, *el-Müntehab fî ulûmi'l-hadîs* ve *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'te de on üçüncü konu şâz hadîstir. Ancak aynı konu, *Rusûmu't-tahdîs*'de on beşinci¹⁰⁹, *Menhelü'r-revî*'de ise on birinci konudur. Bu farklılıklar âlimlerin ihtisâr çalışmasındaki anlayış farklılıklarından kaynaklanmıştır.

Kısaca *Ulûmü'l-hadîs* üzerine yazılan muhtasarlarda, genel olarak asıl eser içerik ve üslup açısından takip edilmiştir. Ancak muhtasarlarda, konuların içeriklerinin veya konu başlıklarının farklı sıralanması gibi bu uygulamanın dışına çıkıldığı yerler de vardır.

1.2.4. İhtisârda İzlenen Yöntemin Açıklanması

Mukaddimeler eserlerin yazılma amaçlarının ve izlenen yöntemlerin açıklandığı kısımlardır. Benzer şekilde ihtisâr çalışmalarının mukaddime kısmında eserin telif edilme yöntemleri açıklanmıştır. Ancak kimi ihtisâr çalışmalarında müellifin, izlediği yöntemle ilgili konuların içerisinde de bilgi vermesi rastlanılan bir durumdur.

¹⁰¹ İbnü't-Türkmânî, *el-Müntehab fî ulûmi'l-hadîs*, s. 55-56.

¹⁰² İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 42-43.

¹⁰³ İbn Cemâ'a, *el-Menhelü'r-revî*, s. 39.

¹⁰⁴ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 23.

¹⁰⁵ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 81-82.

¹⁰⁶ Irâkî, *et-Tebşıra ve't-tezkire fî ulûmi'l-hadîs*, thk. Abdülkerim b. Abdullah b. Abdurrahman el-Hudayr, Mektebetü Dâri'l-Minhâc, Riyad 1428, s. 108.

¹⁰⁷ İbnü't-Türkmânî, *el-Müntehab fî ulûmi'l-hadîs*, s. 251-254.

¹⁰⁸ İbn Cemâ'a, *el-Menhelü'r-revî*, s. 39-40.

¹⁰⁹ Caferî, *Rusûmu't-tahdîs*, s. 75.

Nevevî, *İrşâd*'ın mukaddimesinde *Ulûmü'l-hadîs* üzerine muhtasar yazma amacını ve yazarken izlediği yöntemi açıklamıştır. Nevevî'nin söz konusu yöntemleri şu şekilde sıralanabilir:

- İbareleri izah etmek için en kolay ve açık ifadeleri tercih etme,
- Gerekli olmadığı sürece ibarelerin anlamını bozmamak amacıyla asıl eserde yer alan ifadeleri kullanma,
- Asıl eserde geçen her ifadenin anlamını bozmadan açıklama,
- Temel olan-olmayan meselelerle ilgili hiçbir şeyi göz ardı etmeme,
- Anlaşılabilirliği arttırmak amacıyla bazı konulara detaylı bilgiler ekleme¹¹⁰.

İbnü't-Türkmânî, *el-Müntehab fi ulûmi'l-hadîs*'in mukaddimesinde, asıl eserdeki önemli kısımları seçme ve gereksiz kısımlara eserinde yer vermeme, öğrencinin ezberini kolaylaştırma amacıyla lafızları azaltma ve bilgileri kapsamlı hale getirme yöntemleri kullandığını ifade etmiştir¹¹¹.

İbnü'l-Mülakkın *el-Muknî fi ulûmi'l-hadîs*'in mukaddimesinde, eserine ilave ettiği bilgiler için “Ben şöyle dedim” ifadesini kullandığını belirtmiştir¹¹². *Manzum* muhtasarı olan *İrâkî de et-Tebşıra ve't-tezkire fi ulûmi'l-hadîs*'ini telif ederken kullandığı yöntemleri eserinin mukaddime bölümünde açıklamıştır. Buna göre İrâkî;

- *Ulûmü'l-hadîs*'i özetleme,
- Gerekli gördüğünde asıl esere yeni bilgiler ekleme,
- Cümlelerde özellikle failleri belirsiz duran fiillerin ve cümle içerisinde geçen zamirlerin kime delalet ettiğini açıklama,
- İbnü's-Salâh yerine bazı yerlerde (الشيخ) tabirini kullanma gibi yöntemleri kullanarak eserini yazmıştır¹¹³.

İbn Hacer, hadis usulü konularını ele almak için bir ihtisâr çalışması olarak kaleme aldığı *Nuhbetü'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*'in mukaddimesinde; ilave etme, açıklama, özetleme yöntemlerini kullanarak hadis istilahlarını tasnif ettiğini ifade etmiştir¹¹⁴. Yine bu eserin şerhi *Nüzhetü'n-nazar fi tavidhi nuhbeti'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*'in

¹¹⁰ Nevevî, *İrşâd*, s. 109.

¹¹¹ İbnü't-Türkmânî, *el-Müntehab fi ulûmi'l-hadîs*, s. 44.

¹¹² İbnü'l-Mülakkın, *el-Muknî fi ulûmi'l-hadîs*, s. 40.

¹¹³ İrâkî, *et-Tebşıra ve't-tezkire fi ulûmi'l-hadîs*, s. 93.

¹¹⁴ İbn Hacer, *Nuhbetü'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*, thk. İsamüddin Sababeti-İmâd es-Seyyid, Dârü'l-Hadîs, Kahire 1418/1997; bkz. Tunahan Erdoğan, “Hadis Usulü Literatüründe Yerleşik Bir Kabulün Tenkidi: Bir İhtisâr Örneği Olarak İbn Hacer'in *Nuhbetü'l-fiker*'i”, *Turkish Academic Research Review*, c. I, S. 1, Aralık 2016, s. 56.

mukaddimesinde takip ettiği metodun hadis alanında eğitim alan öğrencilerin anlayabileceği seviyede konuları açıklama ve sınıflandırma olduğunu ifade etmiştir¹¹⁵.

Bu örneklerden anlaşılacağı üzere muhtasarlarda izlenen tek yöntem asıl eseri özetleme değildir. Muhtasarlarda, asıl eserdeki metinleri düzenleme ve düzeltme, gerektiğinde asıl esere yeni bilgi ekleme veya asıl eserdeki bazı bilgileri eleştirme, eserdeki kapalı ifadeleri anlaşılır hale getirme gibi özelliklere de sahiptir. Yine de yazarların kullandıkları yöntemlerle ilgili mukaddimelerinde yaptıkları açıklamalar, ihtisâr yöntemlerinin tam olarak anlaşılması için yeterli değildir. Zira yazarın, eserini yazımı esnasında amacının dışına çıkmış olması da imkan dâhilindedir. Bunun için söz konusu eserlerin asıl eserle birebir karşılaştırılarak incelenmesi gereklidir.

1.2.5. Muhtasarlarda Tenkitler İçermesi

Muhtasarlarda özelliklerinden birisi de gerekli görüldüğünde asıl eserdeki bazı bilgilerin eleştirilmesidir. Yazarlar muhtasarlarda kendi görüşlerini belirtmek için genellikle (قلت) “Ben şöyle dedim” ifadesini kullanmışlardır.

el-Mektebetü’ş-Şâmile programında *Ulûmü’l-hadîs* üzerine yazılan muhtasarlarda taratıldığında *İrşâd*’da yaklaşık otuz, *Menhelü’r-revî*’de yaklaşık on, *İrâkî*’nin *et-Tebşıra ve’t-tezkire fî Ulûmi’l-hadîs*’inde yaklaşık yirmi, *el-Muknî fî ulûmi’l-hadîs*’te iki yüzden fazla yerde (قلت) ifadesine rastlanmıştır. Bu ifadeler tenkit veya asıl eserdeki eksik bilgilerin tamamlanması için kullanılmıştır. Söz konusu muhtasarlardan birkaç örnek vermek konunun daha somut bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Nevevî *İrşâd*’ının mukaddimesinde *Ulûmü’l-hadîs*’te anlatılmak istenilen her meseleyi gözardı etmeden aktardığını¹¹⁶ ifade etmiş olsa da *İrşâd*’da bunun dışına çıktığı konular vardır. Nevevî, eserinin bazı kısımlarında İbnü’s-Salâh’ın verdiği bilgileri eleştirirken (قلت), (الصواب) “doğru olan”¹¹⁷, (ابن الصلاح يوهم) “İbnü’s-Salâh (bu konu hakkında) yanıltıyor”¹¹⁸ gibi ifadeler kullanmıştır. Bu konudaki örneklerden birisi mürsel hadis konusudur. İbnü’s-Salâh ve Nevevî, Müslim’in (ö.261/875) mürsel hadisi delil kabul edip etmemesi konusunda farklı görüştedir. İbnü’s-Salâh, Müslim’in mürsel hadisi delil kabul etmediğini, Nevevî ise bu görüşün aksini savunur. Nevevî *İrşâd*’ında bu konuda doğru olanın İbnü’s-Salâh’ın değil

¹¹⁵ İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar*, s. 40.

¹¹⁶ Nevevî, *İrşâd*, s. 109.

¹¹⁷ Nevevî, *İrşâd*, s. 298.

¹¹⁸ Nevevî, *İrşâd*, s. 172, 439.

kendi verdiği bilgi olduğunu açıkça ifade etmiştir¹¹⁹. *İrşâd*'da Nevevî'nin mürsel hadis konusunu ele alış yöntemi incelendiğinde¹²⁰ kendisinin de mürsel hadisin delil kabul edilmesi gerektiği görüşünde olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır. Zira konuya ilave ettiği bilgiler bu doğrultudadır. “Rivayeti Kabul Edilenler ve Edilmeyenlerin Bilinmesi”¹²¹ ve Muhaddisin Adabı¹²² konuları da Nevevî'nin İbnü's-Salâh'tan farklı düşüncelerinin bulunduğu konulardandır.

Yine İbnü'l-Mülakkın'ın *el-Mukni' fî ulûmi'l-hadîs* isimli eserinde (قلت), (الصواب) gibi ifadeleri bulunmaktadır¹²³. İbn Mülakkın *Ulûmü'l-hadîs*'te yer alan “*Sahîhayn*'da bulunmayan sahih hadisler azdır.” ifadesini doğru bulmaz. Ona göre ; “Beş temel eser olan, *Sahîhayn*, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (ö.275/889), Tirmizî (ö.279/892) ve Nesâî'nin *Sünen*'lerinde bulunmayan sahih hadislerin sayısının az olması ” ifadesi doğrudur. Yine sahih hadis konusunda İbn Sürâka'nın eserinde geçen “güvenilir râvilerden muttasıl üç bin hadis rivayetinin olduğu” bilgisinin ilginç olduğunu ifade etmiş ve eserinde bu düşüncüyü eleştirmiştir¹²⁴.

Yine *İrâkî*'nin *et-Tebşıra ve 't-tezkire fî ulûmi'l-hadîs* isimli eserinde de (قلت), (الصواب) gibi ifadeler yer almaktadır. Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla İrâkî bu ifadeleri eleştiri için değil konularda eksik gördüğü kısımları tamamlamak için kullanmıştır¹²⁵.

Kısaca *Ulûmü'l-hadîs*'i esas alarak yazılan muhtasarlarda incelendiğinde asıl esere dair eleştirel bilgilerin bulunmasının muhtasarlarda genel özelliklerinden biri olduğu tespit edilmiştir.

1.2.6. Muhtasarlarda İlave Bilgiler İçermesi

Muhtasarlarda telif edilme amaçlarından birisi de asıl eserdeki eksik kısımları tamamlamaktır. Muhtasarlarda yazarlar, genellikle ilave ettikleri bilgilerin kendilerine ait olduğunu net bir şekilde ifade etmişlerdir. Ancak oranı az da olsa muhtasarlarda aksinin söz konusu olduğu bölümler de vardır. Yine sözü edilen türdeki eserlerde ek bilgilerin verilme sebeplerinin açıkça ifade edildiği yerler de mevcuttur. Konuyla ilgili *Ulûmü'l-hadîs* esas

¹¹⁹ Nevevî, *İrşâd*, s. 172.

¹²⁰ Nevevî, *İrşâd*, 172-179.

¹²¹ bkz. Nevevî, *İrşâd*, s. 298, 307.

¹²² Nevevî, *İrşâd*, s. 508.

¹²³ İbnü'l-Mülakkın, *el-Mukni' fî ulûmi'l-hadîs*, s. 62, 116, 379.

¹²⁴ İbnü'l-Mülakkın, *el-Mukni' fî ulûmi'l-hadîs*, s. 62, 116, 379.

¹²⁵ İrâkî, *et-Tebşıra ve 't-tezkire fî ulûmi'l-hadîs*, s. 108, 173.

alınarak yazılmış muhtasarlardan örnekler verilmesi konunun net anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Ulûmü'l-hadîs'te mevkuf hadis konusunda Horasanlı fakihlerin *mevkuf* için “eser”, merfû için “haber” tabirini kullandıkları bilgisi yer almaktadır¹²⁶. Nevevî, *Îrşâd*'ında hadis âlimlerinin merfû ve mevkufun ikisi için de eser terimini kullandıkları bilgisini eklemiştir¹²⁷. Yani, Nevevî bu konuda İbnü's-Salâh'tan farklı bir düşünceye sahiptir.

Mürsel hadis konusunda Nevevî'nin asıl esere ilave ettiği bilgilerin sayısı fazladır. Nevevî, *Ulûmü'l-hadîs*'te ele alınan mürsel hadisin özellikleri ile ilgili farklı görüşleri¹²⁸ aktarmış, bu farklılıkların ıstılah ve ibarelerde bulunduğu bilgisini eklemiştir¹²⁹. Konunun sonunda Nevevî, hadis usulünde en önemli konu olan mürsel hadisin *Ulûmü'l-hadîs*'te özet bir şekilde ele alınmış olması sebebiyle konuyu geniş bir şekilde açıkladığını da ifade etmiştir¹³⁰.

Ulûmü'l-hadîs'te müdrec hadisin çeşitlerinden birisi olan “râvilerin kendisine ait sözleri Hz. Peygamber'e ait olan kısmın öncesinde eklemesi” ile ilgili bir bilgi yer almamaktadır¹³¹. Irâkî'nin *et-Tebşıra ve't-tezkire fî ulûmi'l-hadîs*'inde ise; müdrec hadisin bu çeşidi hakkında kısaca bilgi verilmiş ve konudaki bilgi eksikliği tamamlanmıştır¹³². Yine *Menhelü'r-revî*'de de farklı ifadelerle de olsa bu eksik bilgi tamamlanmıştır¹³³. İki ayrı muhtasarın birbirine yakın bilgiler eklemesi bu konuda *Ulûmü'l-hadîs*'te eksik kalan bilgiler olduğunu gösterir.

¹²⁶ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 46.

¹²⁷ Nevevî, *Îrşâd*, s. 159.

¹²⁸ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 52.

¹²⁹ Nevevî, *Îrşâd*, s. 169.

¹³⁰ Nevevî, *Îrşâd*, s. 179.

¹³¹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 95-98.

¹³² Irâkî, *et-Tebşıra ve't-tezkire fî ulûmi'l-hadîs*, s. 112.

¹³³ İbn Cemâa, *el-Menhelü'r-revî*, s. 228.

İKİNCİ BÖLÜM

İBN KESİR'İN HAYATI VE İHTİSÂRU ULÛMİ'L-HADİS'TEKİ UYGULAMALARI

2.1. İbn Kesîr'in Hayatı

Künye ve lakaplarıyla birlikte tam ismi, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî'dir¹³⁴. Hicrî 700 yılında Busra'da doğan İbn Kesîr, Şam'da yetişmiştir¹³⁵. İbn Kesîr'in nisbesi Busra'ya nisbetle el-Busrâvî'dir. İbn Kesîr, 15 Şaban 774'te Dımaşk'ta vefat etmiştir¹³⁶.

İbn Kesîr, yaklaşık yedi yaşlarında iken hicrî 706 yılında erkek kardeşi ile birlikte *Tenbîh*'i ezberlemiştir. On sekiz yaşında *Tenbîh*'i bir hocaya arz etmiş, fıkıh alanında yazılmış olan *Muhtasaru İbni'l-Hâcib*'i ezberlemiş, Burhân el-Fezârî (ö.729/1329) ve İbn Kâdî eş-Şühbe'den fıkıh okumuştur¹³⁷. Küçük yaşlarda; *Ahkâmü't-tenbîh* isiminde bir eser yazmıştır. İbn Kesîr, kayınpederi Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzî'den hadis, Zehebî'den hadis ve tarih, Takıyyüddin İbn Teymiyye'den (ö.728/1328) kelim ve fıkıh dersleri almıştır.

İbn Kesîr çeşitli alanlarda eserler ortaya koymuştur. Bu alanlar şu şekilde sınıflandırılabilir:

Hadis Alanındaki Eserleri:

1. *Câmi'u'l-mesânîd ve's-süneni'l-hâdî li akvâmi's-senen*¹³⁸,
2. *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*,
3. *Müsnedü'l-Fârûk emîri'l-mü'minîn Ebî Hafs Ömer b. Hattâb ve akvâlühü alâ ebvâbi'l-ilm*,
4. *Tuhfetü't-tâlib bi ma'rifeti ehâdîsi muhtasari İbni'l-Hâcib*,
5. *Tahrîcü ehâdîsi edilleti't-tenbîh*,
6. *Ahkâmü's-suğrâ fi'l-hadîs*,
7. *el-Ahkâmü'l-kebîr*,
8. *Muhtasaru'l-Medhal ilâ kitâbi's-sünen li'l-Beyhakî*,
9. *el-Mukaddimât*,

¹³⁴ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yâni'l-mieti's-sâmine*, thk. Muhammed Abdü'l-Muid Hân, Meclisü Dairatü'l-Maârifü'l-Osmaniyye, Saydarabâd 1392/1972, c. I, s. 445.

¹³⁵ İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumr bi ebnâi'l-'umr*, thk. Hasan Habeşî, el-Meclisü'l-alâ li's-Şuûni'l-İslâmiyye, Mısır 1389/1969, c. I, s. 39.

¹³⁶ İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumr*, c. I, s. 40.

¹³⁷ İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumr*, c. I, s. 39.

¹³⁸ Muhammed Mahfûz, *Terâcimü'l-müellifîn et-tûnisiiyîn*, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1994, c. I, s. 221.

10. *Şerhu sahîhi 'l-Buhârî.*

Tarih ve Tabakât Eserleri:

1. *el-Bidâye ve 'n-nihâye,*
2. *el-Fusûl fî sîreti 'r-Rasûl,*
3. *Sîretü Ebî Bekr es-Siddîk,*
4. *Sîretü Ömer b. el-Hattâb,*
5. *Sîretü Mengliboğa,*
6. *Tabakâtü fukahâi 'ş-Şâfi 'iyye,*
7. *et-Tekmîl fî mâ 'rifeti 's-sikât ve 'd-duafâ ve 'l-mecâhil.*

Tefsir Alanındaki Eserleri:

1. *Tefsîru 'l-Kur'ân 'i 'l-azîm,*
2. *Fezâilü 'l-Kur'ân.*

2.2. *İhtisâru ulûmi 'l-hadîs'te İhtisâr Yöntemi*

İhtisâru ulûmi 'l-hadîs İbn Kesîr'in İbnü's-Salâh'ın *Ulûmü 'l-hadîs'*ini esas alarak yaptığı ihtisar çalışmasıdır. İbn Kesîr her yazar gibi eserini belirli yöntemleri kullanarak telif etmiştir. Bu yöntemlerin bir kısmı literatürdeki ihtisâr çalışmaları ile aynı olmakla birlikte bir kısmı da İbn Kesîr'e özgüdür. İbn Kesîr *İhtisâru ulûmi 'l-hadîs'*inin mukaddimesinde kullandığı yöntemleri açıklamıştır. Bu yöntemler şu şekilde sıralanabilir:

- İbnü's-Salâh'ın yöntem ve görüşlerini takip etme,
- *Ulûmü 'l-hadîs'te* yer alan açıklamaları özetleme, gereksiz kısımları düzenleme,
- Eserine, *Ulûmü 'l-hadîs'te* yer alan bilgilerin dışında Beyhakî'nin (ö.458/1066)

el-Medhal ilâ kitâbi 's-sünen isimli kitabından önemli fevaidleri eklemidir¹³⁹.

Ancak eser incelendiğinde İbn Kesîr'in eserinde ifade ettiklerinin dışında da kullandığı yöntemlerin bulunduğu tespit edilmiştir. Bunlar;

- İbnü's-Salâh'ın fikirlerine birebir veya anlam olarak yer verme,
- İbnü's-Salâh'ın eserinde yer verdiği görüşlere âlim, eser ismi veya İslam tarihi ile ilgili bilgi ekleme,
- Gerektiğinde *Ulûmü 'l-hadîs'te* yer alan anlaşılması zor kısımları açıklama,
- İbnü's-Salâh'ın usul konuları hakkındaki fikirlerinin bir kısmını eleştirme,

¹³⁹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi 'l-hadîs*, s. 90.

- Kaynak kullanımında İbnü's-Salâh'ın kullandığı kaynakların dışına çıkma şeklindedir.

Sonuç olarak İbn Kesîr'in yöntemleri arasında asıl eserden farklı kaynaklara yer verme, asıl eserle ilgili eleştirilerde bulunmanın da yer alması, İbn Kesîr'in ihtisâr yönteminin salt özetlemeden ibaret olmadığını göstergelerinden birisidir. İbn Kesîr'in kullandığı birçok yöntemin tespit edilmesi *İhtisâr*'ın, *Ulûmü'l-hadîs*'le karşılaştırmalı bir şekilde incelenmesi ile mümkün olmuştur. Diğer muhtasarların özelliklerinin de tam olarak öğrenilmesi için benzer bir yöntemin kullanılması gereklidir.

2.2.1. İbn Kesîr'in *Ulûmü'l-hadîs*'te Bulunan Usul Konularını Eserine Aktarma Tarzı

Tezimizin konusunu oluşturan *İhtisâru ulûmi'l-hadîs* isimli eser, *Ulûmü'l-hadîs* esas alınarak yazılmış bir *muhtasar* olması sebebiyle eserin geneli *Ulûmü'l-hadîs*'te bulunan bilgilerden oluşmuştur. Bu bilgilerin aktarımının keyfiyeti tezimizin temel sorularından birisidir. *İbn Kesîr* eserinde, *Ulûmü'l-hadîs*'te yer alan bazı metinleri lafızlarıyla, bazı metinleri ise farklı lafızlarla aktarmıştır. İbn Kesîr her iki yöntemde de metnin anlamını tam olarak aktarmayı hedeflemiştir.

İhtisâru ulûmi'l-hadîs'te İbnü's-Salâh'ın görüşlerini ve *Ulûmü'l-hadîs*'te yer alan bilgileri aktarırken kullanılan belirli ifadeler vardır. Bunlar, (قال ابن الصلاح) “İbnü's-Salâh şöyle dedi”, (قال) “O şöyle dedi”, (قال الشيخ أبو عمرو ابن الصلاح) “Şeyh Ebû Amr İbnü's-Salâh şöyle dedi” gibi ifadelerdir. *İhtisâr*'da bu ifadelere iki yüz elliden fazla yerde rastlanmaktadır.

2.2.1.1. İbnü's-Salâh'ın Görüşlerini Birebir Aktarması

İbn Kesîr, *İhtisâr*'ının bir kısmında İbnü's-Salâh'ın görüşlerini metinde herhangi bir değişiklik yapmadan aktarmıştır. Yine İbn Kesîr eserinin bir bölümünde metindeki gereksiz kelimeleri, harf-i cerleri eserine almamış, metinleri aktarırken cümlelerin yapısında küçük değişiklikler yapmıştır. İbn Kesîr metni birebir aktaracağı zaman bazı yerlerde (قال ابن الصلاح), (قال) gibi ifadeleri kullanmış bazı yerlerde ise bu tarz ifadeleri kullanmamıştır. Tespit edilebildiği kadarıyla, İbn Kesîr'in, İbnü's-Salâh'ın üzerinde herhangi bir değişiklik yapmadan aktardığı görüşlerde kullandığı yöntemler bunlardır.

İbn Kesîr'in İbnü's-Salâh'a ait olduğunu herhangi bir şekilde belirtmeden doğrudan naklettiği metinlere “mürsel hadis tanımının bütün tâbiîleri aynı ölçüde kapsamı” anlamına gelen ibare örnek verilebilir¹⁴⁰.

İbn Kesîr'in metni doğrudan aktarımına örnek verilebilecek yerlerden birisi “Sahih Hadis” konusudur. *Ulûmü'l-hadîs*'te bu konuda muhaddislere göre hadislerin sahih, hasen ve zayıf olarak üçe ayrıldığı bilgisi ve sahih hadisin tanımı verilmiştir¹⁴¹. İbn Kesîr bu metni aktarırken, (قال) “O (İbnü's-Salâh) şöyle dedi” ifadesini kullanmış ve metinde herhangi bir değişiklik yapmamıştır¹⁴². İbn Kesîr, “Hadis Öğrencisinin Adabı” konusunda Amr b. el-Kays'ın, Zührî'nin, Ebû Hâtîm er-Râzî'nin sözlerini birebir nakletmiştir¹⁴³. Yine İbnü's-Salâh'ın, “saygınlık kazanma amacıyla hadis öğrencisinin çok sayıda şeyhten hadis işitme ile meşgul olmasının vaktini boşa geçirmesi” anlamına geldiğini ifade ettiği metni aktarırken de İbn Kesîr birebir aktarma yöntemini kullanmıştır¹⁴⁴. *Ulûmü'l-hadîs*'te ninelerine nisbetle anılan kimselere örnek olarak, ninesi Sükeyne ile tanınan Ebû Ahmed Abdülvahhab İbn Ali el-Bağdâdî'nin ismi de yer almaktadır¹⁴⁵. İbn Kesîr söz konusu bilgiyi naklederken metinde herhangi bir değişiklik yapmamış ve (قال ابن الصلاح) “İbnü's-Salâh şöyle dedi” ifadesini kullanmıştır¹⁴⁶.

İhtisâr'da, *Ulûmü'l-hadîs*'te yer alan bazı metinlerin lafızları değiştirilmemiş, söz konusu metinlerin tasnifinde değişiklik yapılmış, metinlere konuyu tamamlayıcı bilgiler eklenmiştir. İbn Kesîr'in bu yöntemine hasen hadis konusu örnek verilebilir. *Ulûmü'l-hadîs*'in hasen hadis bölümünde Ebû Dâvûd'un *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da bulunan hadislerin niteliği ile ilgili görüşleri yer almaktadır. Bu bilgilere göre *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da sahih ve sahihe benzeyen rivayetler vardır. Ebû Dâvûd, eserinde en sahih olan ve zayıflık derecesi fazla olan rivayetleri açıklamış, sâlih hadisler için açıklama yapmamış, sâlih hadislerin¹⁴⁷ sıhhat seviyesinin farklı olduğunu belirtmiştir. İbnü's-Salâh vermiş olduğu bu bilgilerden hareketle “Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde sahih olduğuna dair herhangi bir açıklama yapmadığı rivayetler hasendir.” çıkarımını yapmıştır¹⁴⁸. İbn Kesîr ise bu bilgileri, eserde sahih ve sahihe benzeyen

¹⁴⁰ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 51; İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 26.

¹⁴¹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 11-12.

¹⁴² İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 6.

¹⁴³ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 84.

¹⁴⁴ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 84.

¹⁴⁵ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 371.

¹⁴⁶ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 127.

¹⁴⁷ Sâlih kavramı, Ebû Dâvûd'a özgü bir kavramdır. Geniş bilgi için bkz. Dilek Tekin, (*Tanıtım yazısı*): *Hadis ve Sıyer Araştırmaları Dergisi*, (Mehmet Dinçoğlu, *Ebû Dâvûd'un Sünen'i (Kaynakları ve Tasnif Metodu)*, TDV yayınları, Ankara 2012.) c.II, sayı: 1, Bahar-2016, s. 162.

¹⁴⁸ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 36.

rivayetlerin bulunduğu, Ebû Dâvûd'un eserinde aşırı derecede zayıf olan rivayetleri açıkladığı, sâlih hadisler için açıklama yapmadığı ve sâlih hadislerin sıhhat seviyesinin farklı olduğu, her konuda bulunan en sahih hadisleri açıkladığı sıralamasıyla aktarmıştır. İbnü's-Salâh'ın hasen hadislerle ilgili çıkarımını, konuya Ebû Dâvûd'un "Hasen hadisler için herhangi bir açıklama yapmadım." görüşünü ekledikten sonra "(Ebû Dâvûd'un) en sahih olan rivayetleri açıkladığı" bilgisini nakletmiştir. İbn Kesir metinleri konu bütünlüğüne daha uygun bir şekilde düzenlemiş ve konuya Ebû Dâvûd'un görüşünü ekleyerek İbnü's-Salâh'ın çıkarımını delillendirmiştir¹⁴⁹.

İbn Kesîr *İhtisâr*'ında, *Ulûmü'l-hadîs*'te gereksiz bulunduğu fiil, kelime ve harf-i cerlere yer vermemiştir. Örneğin; *Ulûmü'l-hadîs*'te, sahih hadisin sıhhatinin hükmü ile ilgili metin bu şekilde aktarılmıştır. Bu bilgiye göre, sahih hadisin sıhhati bütün hadis ehli tarafından kabul edilmiştir. Âlimlerin farklı görüşlere sahip oldukları kısım ise sahih hadisin sıhhat şartlarının niteliğidir¹⁵⁰. Aşağıda, İbn Kesîr'in örnek verilen metinden eserine almadığı kısımların altı çizilmiştir¹⁵¹:

Ulûmü'l-hadîs:

"فهذا هو الحديث الذي يحكم له بالصحة بلا خلاف بين أهل الحديث. وقد يختلفون في صحة بعض الأحاديث لاختلافهم في وجود هذه الأوصاف فيه، أو لاختلافهم في اشتراط بعض هذه الأوصاف، كما في المرسل"

İhtisâru ulûmi'l-hadîs:

"قال: وهذا هو الحديث الذي يحكم له بالصحة، بلا خلاف بين أهل الحديث. وقد يختلفون في بعض الأحاديث، لاختلافهم في وجود هذه الأوصاف، أو في اشتراط بعضها، كما في المرسل"

İhtisâru ulûmi'l-hadîs'de, işaret zamirleri veya harf-i cerleri ekleme-çıkarma gibi küçük değişiklikler yapılarak aktarılan metinler de yer almaktadır. Bunlara örnek olarak ise İbrahim b. Ethem ve Bîşr b. Hârîs el-Hâfi'nin hadis öğrencisinin adabı ile ilgili sözlerinin yer aldığı metin verilebilir¹⁵².

İbn Kesîr'in *İhtisâr*'ında *Ulûmü'l-hadîs*'te yer alan bazı fiilleri değiştirmesi dışında herhangi bir değişiklik yapmadan aktardığı metinler de vardır. İbnü's-Salâh, eserinin mukaddimesinde hadis usulü konularının altmış beşle sınırlandırılmayacağını ifade etmiştir¹⁵³. İbn Kesîr söz konusu metni naklederken metindeki bazı ifadelerin sıralamasını

¹⁴⁹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 20.

¹⁵⁰ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 13.

¹⁵¹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 6.

¹⁵² İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 83-84.

¹⁵³ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 11.

değiştirmiş, (لا تحصى) “sayılamaz” fiilini (لا تنحصر) “sınırlandırılmaz” fiili ile değiştirmiştir. Ayrıca metnin başında (قال) “O şöyle dedi” ifadesini kullanmıştır¹⁵⁴. el-Mektebetü’ş-Şâmîle programında hadis ıstılahları ile ilgili diğer eserler taratıldığında (لا تحصى) fiilinin *Ulûmü’l-hadîs*’e dayalı yazılan eserlerin bir kısmında da bulunduğu tespit edilmiştir¹⁵⁵. Bu durum, söz konusu ifadenin müstensih veya muhakkikin tasarrufuyla ortaya çıkmadığını, İbnü’s-Salâh’a ait olduğunu göstermektedir.

Aşağıda, sözü edilen örnekle ilgili metinler verilmiş ve metinde değişen yerlerin altı çizilmiştir:

Ulûmü’l-hadîs:

”وليس بأخر الممكن في ذلك، فإنه قابل للتتويج إلى ما لا يحصى، إذ لا تحصى أحوال رواة الحديث وصفاتهم، ولا أحوال متون الحديث وصفاتها“

İhtisâru ulûmi’l-hadîs:

”وهذا تنويج الشيخ أبي عمرو وترتيبه رحمه الله، قال: وليس بأخر الممكن في ذلك، فإنه قابل للتتويج إلى ما لا يحصى، إذ لا تنحصر أحوال الرواة وصفاتهم، وأحوال متون الحديث وصفاتها“

Fiil değişikliği ile ilgili bir diğer örnek ise, “Mürsel Hadis” konusunda yer almaktadır. İbnü’s-Salâh’a göre mürsel hadis sahâbîlerle aynı zamanda yaşamış ve onlarla aynı yerde bulunmuş tâbînin sahâbîyi atlayarak doğrudan Rasûlullah’tan yapmış olduğu rivayettir. İbn Kesîr, İbnü’s-Salâh’ın mürsel hadis tanımındaki¹⁵⁶ (لقي) fiili yerine (قد أدرك) ifadesini kullanmış, bunun dışında metni aynı şekilde aktarmıştır¹⁵⁷. Hadis ıstılahları ile ilgili eserler taratıldığında (لقي) fiilinin İbnü’s-Salâh’a ait olduğu tespit edilmiştir¹⁵⁸.

İbn Kesîr, *Ulûmü’l-hadîs*’i ihtisâr ederken bazen de metnin anlamını değiştirmiştir. “Muttasıl Senedlerdeki Ziyadelikler” konusu İbn Kesîr’in bu tarz uygulamalarına örnek verilebilecek yerlerden birisidir. İbnü’s-Salâh’a göre Hatîb’in, “Muttasıl Senedlerdeki Ziyadelikler” konusundaki eseri olan (*Kitâbü*) *temyîzü’l-mezîd fî muttasılı’l-esânîd*’de yer alan bilgilerin çoğu tartışma konusudur¹⁵⁹. İbnü’s-Salâh bu düşüncesini örneklerle de desteklemiştir¹⁶⁰. İbn Kesîr ise metni “Onun (Hatîb’in) (bu kitapta) yer verdiği bilgilerin az

¹⁵⁴ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 92.

¹⁵⁵ Irâkî, *et-Takyîd ve’l-izâh şerhu mukaddimeti’bni’s-Salâh*, s. 17; Kasımî, Cemâleddîn, *Kavâ’idü’t-tahdîs min fûnûni mustalahi’l-hadîs*, b.y. ts., s. 32.

¹⁵⁶ İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-hadîs*, s. 51.

¹⁵⁷ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 25.

¹⁵⁸ İbn Hacer, *en-Nüket alâ kitâbi İbn-i Salâh*, thk. Rabî b. ‘Umeyr el-Medhalî, Medine 1404/1984, s. 540; Irâkî, *et-Takyîd ve’l-izâh şerhu mukaddimeti’bni’s-Salâh*, s. 70.

¹⁵⁹ İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-hadîs*, s. 287.

¹⁶⁰ İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-hadîs*, s. 287-288.

bir kısmı tartışma konusudur.” şeklinde ihtisâr etmiştir¹⁶¹. Diğer usul eserleri incelendiğinde İbnü’s-Salâh’ın bu konu ile ilgili görüşünün, *Ulûmü’l-hadîs*’teki ifadelerle nakledildiği tespit edilmiştir¹⁶². İbn Kesîr’in söz konusu tassarrufu ise metnin farklı bir şekilde anlaşılmasına sebep olmuştur. İbn Kesîr’in bu aktarımından önce Hatîb’in eserinin önemli bir eser olduğunu ifade etmiş olması¹⁶³, metindeki değişiklikleri kendi görüşü doğrultusunda yaptığı izlenimini uyandırmaktadır.

Buna benzer diğer bir örnek ise; mürsel hadisin delili hakkındaki hükümlerle ilgilidir. İbnü’s-Salâh mürsel hadisin delil kabul edilemeyeceği görüşündedir ve bu düşüncesini cumhurun da kanaatinin bu yönde olduğunu ifade ederek destekler. Mürsel hadisi delil kabul edenlerin görüşleriyle ilgili yüzeysel bilgi vermeyi yeterli görür¹⁶⁴. İbn Kesîr ise İbnü’s-Salâh’ın söz konusu ifadelerini aktarırken, “âlimlerin çoğu” yerine “bir grup” tamlamasını kullanmıştır. Ayrıca mürsel hadisin delil kabul edilmesi hakkında Ahmed b. Hanbel ve Şâfiî’nin (ö.204/820) görüşlerini de konuya eklemiştir¹⁶⁵.

Görüldüğü üzere İbn Kesîr, İbnü’s-Salâh’a ait ifadeleri belirtmek için (قال ابن الصلاح) “İbnü’s-Salâh şöyle dedi”, (قال) “O şöyle dedi” gibi ifadeler kullanmıştır. Bu ifadeleri kullandığı yerlerin genelinde metni birebir aktarmış olsa da gerekli gördüğünde bu metinlerdeki harf-i cer, kelime ve fiiller üzerinde küçük değişiklikler yapmıştır. İbn Kesîr bu gibi tasarruflarında genellikle metnin anlamını korumuştur. Ancak muhtasarda az da olsa bunun aksinin söz konusu olduğu uygulamalar yer almaktadır.

2.2.1.2. İbnü’s-Salâh’ın Görüşlerini Anlam Olarak Vermesi

İbn Kesîr’in ihtisâr yöntemlerden birisi de *Ulûmü’l-hadîs*’te yer alan metinleri kendi cümleleri ile aktarmasıdır.

İbn Kesîr, anlam ile aktardığı metinlerin girişinde de “İbnü’s-Salâh şöyle dedi” gibi ifadeleri kullanmıştır. Bunlardan birisi, “Sahâbe Mürseli” konusudur. İbnü’s-Salâh’a göre, sahâbenin hepsi âdil olduğu için, onlar hakkında bilgi edinilememiş olması rivayetin sıhhatine zarar vermez ve sahâbe mürseli, mürsel hadis değildir.¹⁶⁶ İbn Kesîr, “İbnü’s-Salâh şöyle dedi” ifadesinden sonra, bu görüşü “Hepsi âdil olan sahâbîden rivayet edilmiş oldukları için, İbn

¹⁶¹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 92.

¹⁶² Irâkî, *et-Takyîd ve’l-îzâh şerhu mukaddimeti’bni’s-Salâh*, s. 290; Cezâirî, Tahir b. Muhammed, *Tevcihü’n-nazar ilâ usûli’l-eser*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde, Mektebetü’l-Matbuati’l-İslâmiyye, Halep 1416/1995, s. 595.

¹⁶³ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 92.

¹⁶⁴ İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-hadîs*, s. 54-55.

¹⁶⁵ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 27.

¹⁶⁶ İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-hadîs*, s. 56.

Abbas ve onun gibi sahâbe mürselleri mevsul hükmündedir, onların bilinmemesi (mevsul olmalarına) zarar vermez.” ifadesiyle özetlemiştir.¹⁶⁷ Aşağıda her iki eserde konu ile ilgili geçen metinler verilmiş, aynı olan kelimelerin altı çizilmiştir:

Ulûmü'l-hadîs:

”ثم إننا لم نعد في أنواع المرسل ونحوه ما يسمى في أصول الفقه : مرسل الصحابي مثل ما يرويه ابن عباس وغيره من أحداث الصحابة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم ولم يسمعه منه لأن ذلك في حكم الموصول المسند لأن روايتهم عن الصحابة والجهالة بالصحابي غير قاذحة لأن الصحابة كلهم عدول“

İhtisâru ulûmi'l-hadîs:

”قال ابن الصلاح: وأما مراسيل الصحابة، كإبن عباس وأمثاله، ففي حكم الموصول، لأنهم إنما يروون عن الصحابة، كلهم عدول، فجهالتهم لا تضر.“

İbn Kesîr, *Sahîhayn*'da bulunan hadislerin sayısı ile ilgili bilgileri aktarırken de benzer bir yöntemi kullanmıştır. İbn Kesîr, Buhârî'nin *Sahîh*'inde tekrarlarla yedi bin iki yüz yetmiş beş, tekrarsız dört bin hadis olduğu bilgisini¹⁶⁸ kendi cümleleri ile özetlemiş ve metnin başında “İbnü's-Salâh şöyle dedi” ifadesini kullanmıştır¹⁶⁹.

İbn Kesîr, *Ulûmü'l-hadîs*'teki bazı bölümleri, asıl eserden daha anlaşılır bir şekilde ifade etmiştir. İbnü's-Salâh “Hadis Rivayetinin Sıfatları” konusunda, rivayetinde çok katı ve çok müsamahakâr olmak üzere aşırı uçta bulunan iki muhaddis grubunun bulunduğunu ifade etmiştir¹⁷⁰. İbn Kesîr ise “İbnü's-Salâh şöyle dedi” ifadesiyle konuya giriş yapmış, İbnü's-Salâh'ın görüşlerini ve konuyla ilgili örneklerin yerlerini değiştirerek konuyu kendi cümleleriyle özetlemiştir¹⁷¹. İbn Kesîr'in bu tasnifi, konunun daha düzenli hale gelmesini sağlamıştır. Benzer bir örneği, münkatı' hadis ile mürsel hadis arasındaki fark konusunda da görmek mümkündür¹⁷².

İbnü's-Salâh “Mevkuf Hadis” konusunda Ebü'l-Kâsım el-Fevrânî'nin mevkuf-eser ayrımını nakletmiştir. İbn Kesîr, (قال) ifadesini kullanarak bu görüşü eserine kendi cümleleriyle aktarmıştır¹⁷³.

İhtisâru ulûmi'l-hadîs'te mana ile naklin yapıldığı bazı metinlerin başında “Şeyh Ebû Amr şöyle dedi” ifadesi de kullanılmıştır. İbn Kesîr'in bu kullanımına örnek verilebilecek yerlerden birisi “Rivayetleri Kabul Edilenler ve Reddedilenler” konusudur. İbn Kesîr bu

¹⁶⁷ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 27.

¹⁶⁸ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 20.

¹⁶⁹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 8.

¹⁷⁰ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 208.

¹⁷¹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 72.

¹⁷² İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 28; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 56.

¹⁷³ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 24.

konuyla ilgili olarak muhtasarına “Cerh ve ta’dîl kitaplarında “Falan zayıftır.”, “Falan metruktur.” gibi ifadelerin sayısının fazla olduğu bilgisini aktarır¹⁷⁴. *Ulûmü’l-hadîs*’te ise, “Falan metruktur.” değil, “Falan bir şey değildir.” gibi kapalı bir ifade vardır¹⁷⁵. İbn Kesîr’in bu aktarımı, net olmayan bir ifadeye netlik kazandırmıştır.

İbn Kesîr’in mana ile aktarımda kullandığı ifadelerden bir diğeri de “İbnü’s-Salâh’ın söylediği gibi” (كذا قال ابن الصلاح) ifadesidir. Eserde bu ifadeye sadece “Sâbık ve Lâhık” konusunda rastlanmaktadır. İbn Kesîr, “hem Buhârî hem de Haffâf’ın, Muhammed b. İshak es-Sekafî en-Nisâbûrî’den rivayetinin olduğu” bilgisini kendi cümleleriyle aktarmıştır¹⁷⁶.

İbn Kesîr, yaklaşık on yerde (وقد تكلم الشيخ أبو عمرو بن الصلاح) “Şeyh Ebû Amr İbnü’s-Salâh bahsetti” ifadesini kullanmıştır. Bu ifade ile başladığı cümlelerde metni yine kendi cümleleriyle kısaca aktarmıştır. Bu kullanıma örnek verilebilecek yerlerden birisi, “Rivayetleri Kabul Edilen ve Reddedilenlerin Bilinmesi” konusudur¹⁷⁷.

Ulûmü’l-hadîs’te başka kaynaklardan nakledilen bilgilerin sayısı fazladır. İbnü’s-Salâh bu nakillerde metni lafzen veya manası ile aktarmıştır. İbn Kesîr bu gibi bilgilerin naklinde de zaman zaman kendi cümlelerini kullanmıştır. Bu tarz kullanıma “Muhaddisin Adabı” bölümünden örnek verilebilir. İbnü’s-Salâh, Ma’mer b. Râşid’in (ö.153/770), Allah rızası dışında bir amaçla ilim öğrenmek isteyen, ilmi tam olarak öğrenemeyeceği anlamına gelen sözüne dayanarak öğrencide iyi niyetin kendisine hadis rivayet edildikten sonra oluşmasının beklenmesi gerektiğini ifade etmiştir¹⁷⁸. İbn Kesîr ise; “seleften biri” tabiri ile bu sözü “Biz Allah’tan başkası için ilim istedik, o (ilmin) Allah’tan başkasına olmasından kaçındı.” ifadesiyle eserine aktarmıştır¹⁷⁹. Nakledilen bu ifade Ma’mer’in *Câmi*’inde, *Ulûmü’l-hadîs*’teki gibi geçmektedir¹⁸⁰.

İbnü’s-Salâh ve İbn Kesîr’in ikisinin de mana ile naklettiği bilgilere Hatîb’in müsned hadis tanımı örnek verilebilir. İbnü’s-Salâh Hatîb’in, müsned hadis tanımını eserine “her bir râvinin hadisi kendisinden üst tabakadaki râviden işittiği, senedi muttasıl olan hadis” olarak aktarmıştır¹⁸¹. İbn Kesîr ise, “senedinde irsal (tabînin sahâbîyi atlayarak doğrudan Rasûlullah’tan rivayet ettiği) ve inkıtâ‘ (senedinde bir veya daha çok râvinin düşmesi)

¹⁷⁴ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 46.

¹⁷⁵ İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-hadîs*, s. 108.

¹⁷⁶ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 109.

¹⁷⁷ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 52.

¹⁷⁸ İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-hadîs*, s. 239-240.

¹⁷⁹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 82.

¹⁸⁰ Ma’mer b. Râşid, Ebû Urve, *Câmi’u Ma’mer b. Râşid*, (Abdürrezzak el-San’ânî, el-Musannef içinde c. XI.), thk. Habîbürrahman el-A‘zamî, el-Mektebû’l-İslâmî, Beyrut 1403/1983, c. XI, s. 255.

¹⁸¹ İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-hadîs*, s. 44.

bulunmayan hadis” olarak aktarmıştır¹⁸². İbnü’s-Salâh’ın Hatîb’in tanımını eserine mana mı yoksa lafızla mı aktardığı konusunda farklı görüşler vardır¹⁸³. Irâkî’ ye göre Hatîb’in tanımı lafzen, İbn Hacer’e göre ise anlam olarak aktarılmıştır¹⁸⁴. İbnü’s-Salâh’ın ve İbn Kesîr’in söz konusu nakilleri Hatîb’in eserlerinde değil¹⁸⁵, *Ulûmü’l-hadîs* ve *İhtisâru ulûmi’l-hadîs* ile ilgili eserlerde rastlanmıştır¹⁸⁶. Buna göre iki müellif de Hatîb’in tanımını kendi cümleleriyle nakletmiştir¹⁸⁷.

Görüldüğü üzere İbn Kesîr’in *İhtisâr*’ında, asıl eserdeki metnin anlam olarak verildiği yerler de vardır. İbn Kesîr, bu tarz aktarımlarında, (كذا قال ابن الصلاح) “İbnü’s-Salâh’ın söylediği gibi”, (وقد تكلم الشيخ أبو عمرو بن الصلاح) “Şeyh Ebû Amr İbnü’s-Salâh bahsetti.” gibi doğrudan mana ile nakle işaret eden ifadeleri kullandığı gibi, (قال) gibi lafızla nakli de işaret eden ifadeleri kullanmıştır. Bu kısımlarda yaptığı düzenlemeler metnin daha kolay anlaşılmasını sağlamıştır.

2.2.1.2.1. Metni Kısaltma

İbnü’s-Salâh *Ulûmü’l-hadîs*’te yer alan bazı konuların ortasında veya sonunda kaidevî çıkarımlarda bulunmuştur. Bunlardan birisi “Sahih Hadis” konusunda yer almaktadır. İbnü’s-Salâh’a göre bir hadisin sahih kabul edilmesi veya edilmemesi sahih hadiste bulunması gereken şartların taşınıp taşınmaması sebebiyledir. İbnü’s-Salâh bu bilgi doğrultusunda “Bir hadise sahihtir, denildiğinde özünde kesin olarak sahih olduğu ifade edilmiş değildir. Sahih değildir, denildiğinde de özünde kesin olarak yalan olduğu ifade edilmiş değildir.” çıkarımında bulunmuştur¹⁸⁸. İbn Kesîr ise, söz konusu çıkarımı eserine almamıştır¹⁸⁹. Bu da İbnü’s-Salâh’ın ifadesinin eksik anlaşılmasına sebep olmuştur.

İbnü’s-Salâh muzdarib hadisle ilgili birkaç örnek verdikten sonra, bu konuda çok sayıda örneğin bulunduğunu ifade etmiştir¹⁹⁰. İbn Kesîr, konuyla ilgili örnekleri eserine almamış, konu ile ilgili örnek vermenin uzun süreceğini ifade etmeyi yeterli bulmuştur¹⁹¹.

¹⁸² İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 23.

¹⁸³ İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-hadîs*, s. 42.

¹⁸⁴ İbn Hacer, *en-Nüket alâ kitâbi İbn-i Salâh*, s. 156.

¹⁸⁵ Hatîb, *el-Kifâye fi ilmi’r-rivâye*, thk. Ebû Abdillâh es-Sevrakî- İbrâhîm Hamdî el-Medenî, el-Mektebetü’l-İlmiyye, Medine, ts., c. I, s. 21.

¹⁸⁶ İbn Hacer, *en-Nüket alâ kitâbi İbn-i Salâh*, s. 151; Irâkî, *et-Takyid ve’l-izâh şerhu mukaddimeti’bni’s-Salâh*, s. 64.

¹⁸⁷ İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-hadîs*, s. 42-43, İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 23.

¹⁸⁸ İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-hadîs*, s. 14.

¹⁸⁹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 6-17.

¹⁹⁰ İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-hadîs*, s. 95.

¹⁹¹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 40-41.

İbn Kesîr, muhtasarında *Ulûmü'l-hadîs*'te geçen bazı fikhî bilgilere yer vermemiştir. Bunlardan birisi müdrec hadisin hükmü konusudur. İbnü's-Salâh *Ulûmü'l-hadîs*'te hadislerdeki idrâc çeşitlerinden herhangi birisinin bilerek yapılmasının caiz olmadığını ifade etmiştir¹⁹². Hadiste idrâcın hükmü ile ilgili bu ifade *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'te yoktur¹⁹³.

Kısaca İbn Kesîr genel olarak metnin anlamını değiştirmeden kısaltmış olsa da eserinde az da olsa İbnü's-Salâh'ın ifadelerini değiştirerek ya da eksik aktardığı yerler vardır. Bu da asıl eserdeki bilgilerin bir kısmının yanlış anlaşılmasına sebep olmuştur.

2.2.1.2.2. Metni Müfesser Hale Getirme

İbn Kesîr, *Ulûmü'l-hadîs*'te geçen bazı ifadelerin kapalılığını gidermek ve daha kolay anlaşılmasını sağlamak gibi sebeplerle metnin anlam bütünlüğünü tamamlayan açıklamalar yapmıştır. İbn Kesîr, İbnü's-Salâh'ın verdiği bazı tanımları müfesser halde nakletmektedir.

Örneğin, İbnü's-Salâh'ın sahih hadisin tanımında (بِنَقْلِ الْعَدْلِ الضَّابِطِ عَنِ الْعَدْلِ الضَّابِطِ مِنْتَهَاهُ) "...âdil ve zâbit râvilerin kendileri gibi râvilerden nakliyle senedi sonuna kadar muttasıl olan¹⁹⁴" ifadesini, İbn Kesîr (...حتى ينتهي الي منتهاه) şeklinde kısaca açıklamıştır¹⁹⁵. Yine meşhur hadis konusunda da buna benzer bir uygulama söz konusudur. İbnü's-Salâh eserinde, meşhur hadisin tanımının isminden anlaşıldığını ifade etmiş, meşhur hadisin kısımlarını anlatmıştır¹⁹⁶. Meşhur hadisin tanımına ise bir sonraki bölüm olan garîb ve azîz hadis konusunda yer vermiştir¹⁹⁷. İbn Kesîr ise konuya meşhur hadisin mütevâtir ya da müstefiz olabildiği, râvi sayısının üçten fazla olmaması gerektiği bilgilerini eklemiştir¹⁹⁸. İbn Kesîr'in bu bilgileri eklemesi meşhur hadisin tanımının sınırlarını netleştirmiştir. *İhtisâr*'da metindeki anlam kapalılığını ortadan kaldırmak amacıyla ek bilgilerin bulunduğu konulardan birisi de mevzu' hadistir. İbnü's-Salâh *Ulûmü'l-hadîs*'inde, kendi asrında *mevzu' hadis*le ilgili iki ciltlik bir eserin meydana getirildiğini ifade etmiş¹⁹⁹, ne eserin ne de müellifin ismine yer vermiştir. İbn Kesîr ise bu bilgiyi *Mevzûât*'ın İbnü'l-Cevzî'ye ait olduğu ifadesiyle aktarmış ve metindeki kapalılığı ortadan kaldırmıştır²⁰⁰.

¹⁹² İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 98.

¹⁹³ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 42.

¹⁹⁴ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 11-12.

¹⁹⁵ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 7.

¹⁹⁶ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 265-269.

¹⁹⁷ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 270.

¹⁹⁸ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 87.

¹⁹⁹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 99.

²⁰⁰ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 43.

İbnü's-Salâh'ın bazı konularda verdiği örneklerde isim değil zamir kullanması metnin anlaşılmasını zor hale getirmiştir. İbn Kesîr, böyle durumlarda zamirlerin yerine doğrudan isim kullanmış ve metindeki anlam kapalılığını ortadan kaldırmıştır. *Ulûmü'l-hadîs*'te maktûb hadislerle ilgili olarak Buhârî'nin isnad ve metinleri karıştırılmış rivayetlerin, isnad ve metinlerini doğru sıralayarak düzeltmesi örneği verilmiştir. İbnü's-Salâh örnekte geçen râvilerin isimleri yerine zamir kullanmıştır²⁰¹. İbn Kesîr ise bu kısmı râvilerin isimleriyle birlikte eserine aktarmıştır²⁰². İhtisâr'a örnekte geçen ravi isimlerinin açıklanarak aktarılması maktûb hadisin daha net anlaşılmasını sağlamıştır.

Görüldüğü üzere İbn Kesîr'in kapalı olan ifadeleri açıklaması *Ulûmü'l-hadîs*'teki bilgilerin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

2.2.1.3. İbnü's-Salâh'ın Fikirlerine Kısaltarak Yer Vermesi (Anlatımda İhtisâr)

İhtisâru ulûmi'l-hadîs'in telif edilmesinin amaçlarından birisi, *Ulûmü'l-hadîs*'te bulunan konuların kısa ve anlaşılır bir şekilde özetlenmesidir. Dolayısıyla İbn Kesîr, İbnü's-Salâh'ın fikirlerini kısaltarak eserine nakletmiştir. İbn Kesîr'in bu tasarrufları birçok konunun daha anlaşılır hale gelmesini sağlamıştır. Ancak *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'te bunun aksinin söz konusu olduğu yerler az da olsa vardır.

Ulûmü'l-hadîs'te hadis usulü konuları ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. İbn Kesîr'in asıl eserindeki bazı metinleri fazla kısaltması metinlerin anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Bu uygulamaya, İbnü's-Salâh'ın râvinin zabt sahibi olarak kabul edilmesi ve edilmemesini gerektiren şartlarını anlattığı bölüm örnek verilebilir.²⁰³ İbn Kesîr, râvinin zabt sahibi kabul edilmemesinin, kabul edilme şartlarının aksi olduğunu (و عكسه عكسه) şeklinde ifade etmeyi yeterli bulmuştur²⁰⁴.

İbn Kesîr münkatı' ile mürsel hadis arasındaki farklarla ilgili görüşleri belirtirken; (قلت) "Ben şöyle dedim" ile başlamış; münkatı' hadis için, isnaddan bir râvinin düşmesi veya bir râvinin isminin mübhem olarak zikredilmesi olarak iki görüşün bulunduğunu ifade etmiştir.²⁰⁵ "İbnü's-Salâh'ın birinci örneği, ikinci örneği" ifadelerini kullanarak görüşle ilgili örnekleri vermiştir²⁰⁶. *Ulûmü'l-hadîs*'e bakıldığında ise, bu konunun daha anlaşılır bir şekilde ifade edildiği görülmüştür. İbnü's-Salâh, söz konusu görüşün Hâkim'e ait olduğunu ve

²⁰¹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 101.

²⁰² İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 44.

²⁰³ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 106.

²⁰⁴ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 46.

²⁰⁵ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 28.

²⁰⁶ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 28.

Hâkim'in *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*'inde geçtiğini ifade etmiştir²⁰⁷. İbn Kesîr ise, bu görüş ve örneklerin Hâkim'e ait olduğunu belirtmemiştir²⁰⁸. İbn Kesîr'in, (قلت) ifadesinden sonra eserinde yer verdiği görüşün ve örneklerin Hâkim'e ait olduğunu belirtmemesi metnin anlamında kapalılığa sebep olmuştur.

İbnü's-Salâh eserinde, zayıf hadisin son çeşidi olarak mablûb hadis konusuna yer vermiş, ayrıntılar anlamına gelen "el-fasl" başlığı altında mablûb hadislerle birlikte zayıf hadis konusunun bittiğini ifade etmiştir²⁰⁹. İbnü's-Salâh'ın bu yöntemi talebenin ana konuyu hatırlamasını ve konuları sınıflandırmasını kolaylaştırmıştır. İbn Kesîr ise eserinde bu açıklamaya yer vermemiştir.

Ulûmü'l-hadîs'te, cerh ve ta'dîlin geçerli olması için iki kişinin mi yoksa bir kişinin mi sözünün yeterli olduğu konusunda âlimlerin farklı görüşlerde olduğu bilgisi yer alır. İbnü's-Salâh iki görüşü de sebepleriyle birlikte açıklamıştır. İbnü's-Salâh'a göre doğru olan, Hatîb ve diğer âlimlerin de kabul ettiği "cerh ve ta'dîl için bir kişinin sözünün yeterli olduğu" düşüncesidir²¹⁰. *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'te ise bu kısım ile ilgili olarak sadece "Cerh ve ta'dîl için bir kişinin sözü yeterlidir." bilgisi yer almaktadır²¹¹. İbn Kesîr'in söz konusu görüşü sebebiyle birlikte aktarmaması, konunun tam anlaşılmasına neden olmuştur.

İbnü's-Salâh, "Hadis Öğrencisinin Adabı" konusunda hadis öğrencisinin alanında uzmanlaştığı zaman tasnif ile ilgilenmesinin gerekliliği üzerinde durmuş ve hadis âlimlerinin tasnif yöntemlerinden bahsetmiştir²¹². İbn Kesîr ise eserinde, İbnü's-Salâh'ın hadis öğrencisinin bilmesini gerekli gördüğü bir yöntem olan tasnif yönteminden bahsetmemiştir²¹³.

İbnü's-Salâh garîb hadislerin tefsir edilmiş olduğu rivayetlerin, garîb kelimelerin anlaşılması açısından önemli olduğu düşüncesindedir²¹⁴. İbn Kesîr ise İbnü's-Salâh'ın garîb hadislerle ilgili bu fikrini eserine aktarmamıştır²¹⁵.

İbnü's-Salâh *Ulûmü'l-hadîs*'te râvilerin isim ve künyelerinin sınıflandırılması ile ilgili "yeni ve güzel" olduğunu ifade ettiği yöntemini örneklerle birlikte açıklamıştır²¹⁶. İbnü's-Salâh râvilerin isim ve künyelerini sınıflandırırken örneklerin başında "sahâbî /sahâbî değil"

²⁰⁷ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 56-57.

²⁰⁸ Hâkim, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, s. 27-29.

²⁰⁹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 102.

²¹⁰ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 109.

²¹¹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 47.

²¹² İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 252-255.

²¹³ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 84-85.

²¹⁴ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 274.

²¹⁵ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 88-89.

²¹⁶ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 330.

ifadesini kullanmıştır²¹⁷. İbn Kesîr ise herhangi bir övgü ifadesi olmadan İbnü's-Salâh'ın sınıflandırmasını aktarmıştır. Sınıflandırmada yer alan örneklerde “sahâbî/sahâbî değil” ifadelerini de kullanmamıştır²¹⁸. İbn Kesîr'in söz konusu tasarrufu *İhtisâr*'ına naklettiği örneklerin net anlaşılmasına sebep olmuştur.

İbnü's-Salâh “İsim, Nesep ve Benzerlerinden Aynı ve Farklı Olanlar” konusunun çok geniş ve üzerinde uzun süre çalışılması gereken bir konu olduğu fikrindedir. İbnü's-Salâh bu konuyu yedi bölüme ayırmış ve bölümleri örneklerle açıklamıştır²¹⁹. İbn Kesîr ise eserine sadece ilk beş bölümü aktarmıştır. İlk bölüm hariç diğer bölümlerde örneklerin hangi kategoriye ait olduğunu belirtmemiş sadece bölümün örneklerine yer vermiştir²²⁰. İbn Kesîr'in, İbnü's-Salâh'ın tasnif ettiği konular hakkındaki açıklamalarını metne aktarmaması konuyu karmaşık hale getirmiştir. Yine İbnü's-Salâh eserinde bu konuyla ilgili Hatîb'in *Kitâbü'l-müttefik ve'l-müfterik* isimli bir eserinin olduğunu ifade etmiştir²²¹. İbn Kesîr ise, Hatîb'in bu konuda önemli bir eserinin olduğu bilgisini vermeyi yeterli görmüştür²²².

Benzer bir örnek, “Rivayetleri Kabul Edilenler ve Edilmeyenler” konusunda yer almaktadır. *Ulûmü'l-hadîs*'te cerh ve ta'dîl lafızları ve bunların dereceleri anlatılmıştır²²³. İbn Kesîr ise bu kısmı “lafızların derecelerinin İbnü's-Salâh tarafından anlatıldığı, bunların ezberlenmesinin zor olduğu” ifadesini kullanarak aktarmayı yeterli görmüştür²²⁴. Cerh ve ta'dîl konusunda lafızların bilinmesi önemlidir. Dolayısıyla İbn Kesîr'in bu konunun önemli bir bölümünü eserine almamış olması konunun tam olarak anlaşılmasına yol açmıştır.

İhtisâr'ın genelinde İbn Kesîr *Ulûmü'l-hadîs*'teki bilgilerin anlaşılmasını sağlayacak şekilde metinleri kısaltmıştır. Ancak örneklerde de görüldüğü üzere, *İhtisâr*'da az da olsa bunun aksinin bulunduğu uygulamalar da mevcuttur.

2.2.1.3.1. Tanımın Kısaltılması

Ulûmü'l-hadîs'te her bölümün başında genellikle konu ile ilgili ıstîlâhın tanımı vardır. İbn Kesîr bu tanımları *İhtisâr*'ına; birebir aktarma, kısaltma veya bilgi ekleme gibi yöntemleri kullanarak aktarmıştır.

²¹⁷ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 331-334.

²¹⁸ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 116-7.

²¹⁹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 358-365.

²²⁰ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 124.

²²¹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 358.

²²² İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 123.

²²³ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 122-126.

²²⁴ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 52.

Tanınımın kısaltılmasına örnek verilebilecek olan konulardan birisi, muttasıl hadistir. İbn Kesîr, İbnü's-Salâh'ın "her bir râvinin hadisi kendisinden üst tabakadaki râviden işittiği, senedi muttasıl olan hadis" tanımını eserine 'senedinde irsal ve inkıtâ' bulunmayan hadis' olarak aktarmıştır²²⁵.

İbn Kesîr *İhtisâr*'ına bazı tanımları birkaç kelime ile ifade ederek aktarmıştır. "Âlî ve Nâzil İsnad" konusu, İbn Kesîr'in bu yöntemine örnek verilebilir. İbnü's-Salâh, "Âlî ve Nâzil İsnad" konusunda, muvâfakat, bedel, müsâvât, musâfahat kavramlarının tanımlarını yapmıştır²²⁶. İbn Kesîr ise, İbnü's-Salâh'ın tanımlarını yaptığı bu kavramları kısaca özetlemeyi tercih etmiştir²²⁷.

İbn Kesîr *Ulûmü'l-hadîs*'teki bazı ıstılahların tanımlarını eserine aktarmamıştır. İbnü's-Salâh mevkuf hadisi sahâbenin söz, fiil ve benzeri durumlarının haber verildiği hadis çeşidi olarak tanımlamış, kapsamını ifade etmiştir²²⁸. İbn Kesîr ise; mevkuf hadisin kapsamı ile ilgili kısımları özetlemiş, tanımını eserine almamıştır²²⁹.

2.2.1.3.2. İsimlerin Kısaltılması

İbnü's-Salâh *Ulûmü'l-hadîs*'te, bazı âlim ve râvilerin isimlerine künyeleriyle, lakaplarıyla birlikte yer vermiştir. İbn Kesîr *Ulûmü'l-hadîs*'te geçen isimleri en sahih isnad konusunda olduğu gibi bazen kısaltmadan, bazen de kısaltarak eserine aktarmıştır. İbn Kesîr'in âlimlerin isimlerinde kısaltma yaparken, sözü edilen âlimin *Ulûmü'l-hadîs*'te geçmeyen ismini kullanmıştır. Bunun dışında *İhtisâr*'da sadece künye ya da lakap kullanarak ismini kısalttığı âlimler de vardır.

Örneğin İbn Kesîr, merfû hadis hakkındaki görüşlerini aktarırken Hatîb'i Hafız Ebû Bekr b. Sâbit ismiyle değil²³⁰, sadece "el-Hatîb" lakabı ile almayı tercih etmiştir²³¹. İbnü's-Salâh'ın isimleri farklı yazılmasına rağmen birbirine benzeyenler için örnek verdiği râvi isimleri arasında, Sevr İbn Yezîd el-Kulâî eş-Şâmî, Sevr İbn Zeyd ed-Diyelî el-Medenî de vardır²³². İbn Kesîr bu râvilerin ilkinin, el-Hımsî; ikincisini, el-Hicâzî nisbesi ile eserine

²²⁵ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 44; İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 23.

²²⁶ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 258-259.

²²⁷ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 86.

²²⁸ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 46.

²²⁹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 24.

²³⁰ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 45.

²³¹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 23.

²³² İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 366.

aktarmıştır²³³. Bu örnekler, İbn Kesîr'in asıl eserde geçen kimsenin sadece künyesini ya da lakabını kullandığı yerlerden ikisidir.

İhtisâru ulûmi'l-hadîs'te ismi asıl eserden farklı olarak geçen kimselerle ilgili örnekler de yer almaktadır. İbnü's-Salâh'a göre en sahih isnad, Yahyâ b. Ma'în'in (ö.233/848) Â'meş'ten, onun İbrahim'den, onun Alkame'den onun da Abdullah'tan rivayetidir²³⁴. İbn Kesîr ise bu bilgiyi aktarırken Abdullah yerine İbn Mes'ûd ismini kullanmıştır²³⁵. Benzer şekilde İbnü's-Salâh eserinde İshak b. Râhûye'ye göre (ö.238/853) en sahih isnadın, Zührî'nin Sâlim'den, onun da babasından yaptığı rivayeti olduğunu nakletmiş, Ahmed b. Hanbel'in (ö.241/855) de benzer bir görüşe sahip olduğunu ifade etmiştir²³⁶. İbn Kesîr ise en sahih isnad konusunda aynı görüşe sahip bu iki âlimin isimlerini "Ahmed", "İshak" olarak ifade etmiştir²³⁷.

İbnü's-Salâh; kendisinden rivayet etmede iki râvinin ortak olduğu kimseye, Buhârî'nin ve Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed el-Haffâf en-Nîsâbûrî'nin kendisinden hadis rivayet ettiği Muhammed b. İshak es-Sekafî en-Nîsâbûrî'yi örnek vermiştir²³⁸. İbn Kesîr ise, söz konusu örnekteki ikinci ismi Muhammed İbn Sîrac, son ismi Ebü'l-Hasen Ahmed b. Muhammed el-Huffâz en-Nîsâbûrî olarak ifade etmiştir²³⁹. Görüldüğü üzere İbn Kesîr, örnek verilen râvilerin isimlerini kısaltmış ve *Ulûmü'l-hadîs*'te geçmeyen lakab ve künyelerini kullanmıştır.

Yine İbnü's-Salâh, Amr b. Ali el-Fellâs'a (ö.249/864) göre en sahih isnadı naklettikten sonra, benzer bir görüşün Ali b. el-Medîni'den (ö.234/848-49) rivayet edildiğini ifade etmiştir²⁴⁰. İbn Kesîr bu rivayetleri, kısaca "Ali b. el-Medîni ve Fellâs şöyle dedi..." diyerek nakletmiştir. Burada İbn Kesîr, hem isimlerin yerlerini değiştirmiş hem de isimleri kısaltmıştır²⁴¹. İbn Kesîr, "Lakapların Bilinmesi" konusunda ismi geçen râvilerin isimlerini de kısaca ifade etmiştir²⁴².

²³³ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 125.

²³⁴ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 16.

²³⁵ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 7.

²³⁶ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 15.

²³⁷ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 7.

²³⁸ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 318.

²³⁹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 109.

²⁴⁰ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 15.

²⁴¹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 125.

²⁴¹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 16.

²⁴¹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 7.

²⁴¹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 318.

²⁴¹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 109.

²⁴¹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 15.

Kısaca İbn Kesîr'in *İhtisâr*'ına aktardığı isimlerdeki söz konusu tasarrufları âlimlerin tanınmasını zorlaştırmamıştır. Zira örnekte verilen âlimler hadis alanında meşhur olan kimselerdir.

2.2.1.4. İbnü's-Salâh'ın Eserinde Yer Verdiği Görüşlere Ekleme Yapması

İbn Kesîr'in *İhtisâru ulûmi'l-hadîs* isimli eserinin özelliklerinden birisi de esere konularda eksik olan kısımları tamamlayıcı bilgilerin ve farklı görüşlerin eklenmiş olmasıdır. İbn Kesîr, *İhtisâr*'ının önemli bir bölümünü bu tarz tasarrufları ile oluşturmuştur. İbn Kesîr'in bilgi eklediği kısımlarla ilgili birkaç örnek verilmesi söz konusu yönteminin anlaşılmasını sağlayacaktır.

İbn Kesîr gerekli gördüğünde eserine usul konularında yazılmış önemli eserlerle ilgili bilgiler eklemiştir. İbn Kesîr, nâsih-mensuh konusunun hadisten çok fıkıh usulüne yakın bir konu olduğu görüşündedir. Bu konuya Ebû Bekr el-Hâzîmî'nin kitabının (*el-İ'tibâr fi'n-nâsih ve'l-mensûh*) bu alanda yazılmış en faydalı kitap olduğu bilgilerini eklemiştir²⁴³. Yine İbn Kesîr "İhtilâflı Hadisler" konusuna Şâfiî'nin *el-Üm* isimli eserinde uzun bir bölümün bu konuya ayrıldığı bilgisini eklemiştir²⁴⁴.

İbnü's-Salâh, "Oğlun Babasından Rivayeti" konusunda Ebû Nasr el-Vâilî'nin (ö.444/1052) bir kitabı olduğu bilgisine yer vermiştir²⁴⁵. İbn Kesîr bu bilgiye, kitabın önemli bir kitap olduğunu eklemiş ve bazı tarihçilerin söz konusu kitaba önemli bilgiler ilave ettiğini de belirtmiştir²⁴⁶. Ancak müelliflerin ikisi de kitabın ismine yer vermemiştir. İbnü's-Salâh, mu'telif ve muhtelif olan isim ve nesepelerle ilgili en mükemmel eser olarak İbn Mâkûlâ'nın (ö.475/1082'den sonra) *İkmâl*'ini örnek vermiştir²⁴⁷. İbn Kesîr bu kitapla ilgili olarak konuya, Abdülğânî b. Saîd el-Ezdi'nin (ö.409/1018) bu eser üzerine yaptığı bir müstedrek çalışmasının olduğunu ve eserin içerisinde önemli bilgilerin bulunduğunu eklemiştir²⁴⁸.

İbnü's-Salâh meşhur hadis konusunda halk arasında meşhur olan mevzu' hadislerle ilgili örneklere de yer vermiştir²⁴⁹. İbn Kesîr bu örnekleri eserine kısaca aktarmış, Ebü'l-Ferec

²⁴¹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 7.

²⁴¹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 15.

²⁴¹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 7.

²⁴² İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 119-121; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 339-344.

²⁴³ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 89.

²⁴⁴ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 91-92.

²⁴⁵ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 315.

²⁴⁶ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 108.

²⁴⁷ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 344.

²⁴⁸ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 122.

²⁴⁹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 265-269.

b. el-Cevzî'nin (ö.597/1201) mevzu' hadisleri incelediği *Mevzûât* isimli kitabında bu tür hadislerin sayısının fazla olduğunu eklemiştir²⁵⁰.

İbn Kesîr'in *İhtisâr*'ında olup *Ulûmü'l-hadîs*'te yer almayan eserlere "Hadislerdeki Garîb Lafızlar" konusundan da örnek verilebilir. İbn Kesîr konuya Cevherî'nin *es-Sihâh* ve İbnü'l-Esîr'in *en-Nihâye* isimli eserlerini eklemiştir²⁵¹.

İbn Kesîr'in konulara eser ismi eklemesinin amaçlarından birisi de *Ulûmü'l-hadîs*'te verilen örneklerin kaynağını göstermektir. İbnü's-Salâh'ın oğlun babadan, babanın da dededen rivayetine dair vermiş olduğu örneğe²⁵² söz konusu örneğin doğru olduğu, *Tekmil* isimli kitabın bundan bahsettiği bilgilerini eklemesi, İbn Kesîr'in bu uygulamasının bir örneğidir²⁵³.

İbn Kesîr, bazı konulara kendi görüşlerini de eklemiştir. İbnü's-Salâh'a göre muttasıl hadis mutlak olarak müsned ve mevkuf hadisi de içine alır²⁵⁴. İbn Kesîr muttasıl hadis tanımına; merfû' ve mevkuf dışında, sahâbî olmayan râvilere ait sözleri de (من دونه) eklemiştir²⁵⁵. İbn Kesîr'e göre maktû hadisler de muttasıldır.

İbn Kesîr *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'in bazı bölümlerinde, âlimlerde gördüğü yanlış uygulamaları ifade etmiştir. "Mübhemâtlar" konusu bu bölümlerden birisidir. İbn Kesîr "Hadislerin Hükümlerini Bilme" konusunun "Mübhemâtlar" konusundan daha önemli olduğu görüşündedir. Bu sebeple, mübhemâtlar konusuna diğer konudan daha fazla yer vermiş olmaları sebebiyle âlimlerin çoğunu eleştirmiştir. İbn Kesîr bu konuya, İbnü'l-Esîr'in (ö.606/1210) *Câmi'ul-usûl*'ünün son kısımlarında râvilere mübhem olanları yazmaya özen gösterdiği, Nevevî'nin de Hatîb'in bu konudaki kitabını ihtisâr ettiği bilgilerini de eklemiştir²⁵⁶.

İbn Kesîr'in, örnekleri açıklamak için eklemeye yaptığı yerler de vardır. Bu yerlerden birisi, "İrsâli Gizli Olan Mürseller" konusudur. İbn Kesîr, *Ulûmü'l-hadîs*'te yer alan örneği verdikten sonra örnekte geçen senedin münkatı' olduğunu, zayıf râviden rivayet edilme ihtimalinden dolayı hadisin *zayıf hadise* dönüştüğünü ifade etmiştir²⁵⁷.

İbn Kesîr'in *İhtisâr*'ında konuyla ilgili önemli yerleri aktarmayıp farklı bilgiler eklediği yerler de mevcuttur. Bu kısımlardan birisi "Rivayetleri Kabul Edilenler ve

²⁵⁰ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 87.

²⁵¹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 89.

²⁵² İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 315.

²⁵³ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 108.

²⁵⁴ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 44.

²⁵⁵ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 23.

²⁵⁶ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 130.

²⁵⁷ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 94.

Edilmeyenler” konusudur. *Ulümü’l-hadîs*’te cerh ve tâ’dîl ibareleri, bunların dereceleri anlatılmıştır²⁵⁸. İbn Kesîr, ibarelerin derecelerine eserinde yer vermemiş sadece İbnü’s-Salâh tarafından bunların anlatıldığını ve ibarelerin ezberlenmesinin zor olduğunu ifade etmiştir. Konuya, Hatîb’e göre, cerh ve tâ’dîl ibarelerinin en üstününün “huccet/sika”, en düşük seviyesinin “kezzâb” tabiriyle ifade edildiği bilgisini eklemiştir²⁵⁹. İbn Kesîr’in cerh ve ta’dîl ibarelerini eserine almaması konunun tamamının anlaşılmasını engellemiştir.

İbn Kesîr bazen kendisine ait olduğunu ifade etmeden İbnü’s-Salâh’tan farklı olan fikirlerini eklemiştir. Bu da söz konusu bilginin asıl eserde de bu şekilde yer aldığı yanılığını oluşturmuştur. “İhtilâflı Hadisler” bu konulardan birisidir. İbnü’s-Salâh’a göre aralarının birleştirilmesi mümkün olmayan iki zıt hadisin nâsîh-mensuh durumlarının bilinmemesi durumunda elliden fazla tercih yönteminden birisine başvurulması ve daha iyi olanla amel edilmesi gerekir²⁶⁰. İbn Kesîr’e göre ise böyle bir durumda tevakkuf edilmeli ve hadislerden hangisine ihtiyaç duyulursa ona göre fetva verilmelidir²⁶¹. İbn Kesîr bu fikrini konuya “Ben şöyle dedim” gibi herhangi bir ifade kullanmadan eklemesi, İbnü’s-Salâh’ın da fikrinin bu yönde olduğu yanılığın sebep olabilmektedir.

İbn Kesîr *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*’te, kendi hocaları ya da dönemindeki âlimlerle ilgili bilgiler de paylaşmaktadır. Bunlardan birisi “Hadisteki Gizli Kopukluklar” konusudur. Ona göre hadisteki gizli kopuklukları, hocası Mizzî gibi bu konuda çok yetenekli olan hadis tenkitçileri ve uzmanları anlayabilir, âlimlerin çoğu senedin zahirine aldanma gibi sebeplerle bu isnadları diğerlerinden ayırt edemez²⁶².

Babanın oğlundan rivayetine örnek olarak, sofralarda bakla bulundurulması ile ilgili hadisin isnadını veren İbnü’s-Salâh, bu hadis üzerine herhangi bir yorum yapmamıştır. İbn Kesîr ise, hadisi zikrettikten sonra İbnü’s-Salâh’ın sessiz kaldığını ifade etmiş ve İbnü’l-Cevzî’nin *Mevzûât*’ında bu hadisin yer aldığı bilgisini eklemiştir²⁶³. Yine İbnü’s-Salâh’ın eserinde yer verdiği, Rasûlullah zamanında yaşamış olan baba-oğul râvilerin sayısının dört olduğu rivayetine, İbnü’l-Cevzî’nin ve imamlardan birisinin bu görüşte olduğu bilgisini eklemiştir²⁶⁴. İbn Kesîr’in, “Ben şöyle dedim” ifadesiyle dile getirdiği örnekler²⁶⁵, bu konunun sadece babanın oğlundan rivayeti ile sınırlı kalmaması gerektiği fikrinde olduğunu

²⁵⁸ İbnü’s-Salâh, *Ulümü’l-hadîs*, s. 122-126.

²⁵⁹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 52.

²⁶⁰ İbnü’s-Salâh, *Ulümü’l-hadîs*, s. 286.

²⁶¹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 92.

²⁶² İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 93.

²⁶³ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 107.

²⁶⁴ İbnü’l-Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 107.

²⁶⁵ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 107-108.

göstermektedir. İbn Kesîr'e göre annenin oğlundan, dayının yeğeninden rivayeti gibi rivayetlerin de bu konuya dâhil olması gerekir. İbn Kesîr, anne-oğul rivayetinde örnek verdiği sahâbînin, *Ulûmü'l-hadis*'te geçen örnekte bahsedilen kişiden daha yaşlı ve meşhur olduğunu belirterek iki örnek arasında karşılaştırma yapmıştır. Diğer akrabaların birbirinden rivayetiyle ilgili olarak verdiği örneklerde ise, İbnü'l-Cevzî'nin görüşlerinden yararlanmıştır.

İbn Kesîr, Hâkim'e göre tâbîinin birinci tabakasında bulunan tâbîî isimlerinin sırasını İbnü's-Salâh'tan²⁶⁶ farklı vermiştir²⁶⁷. Benzer durum Müslim'in zikrettiği muhadramun râvilerin isimlerinde de vardır²⁶⁸. Müslim'in zikretmediği râvilerle ilgili İbnü's-Salâh, Ebû Müslim el-Hevlânî, Abdullah b. Süveyb, Ahnef b. Kays'dan bahsetmiştir²⁶⁹. İbn Kesîr ise, İbnü's-Salâh'ın dedikleri arasında ilk iki tâbîîyi eserine almış. "Ben şöyle dedim" diyerek, Ahnef b. Kays ve Abdullah b. Ukîm isimli râvileri eklemiştir²⁷⁰. Burada İbn Kesîr'in *Ulûmü'l-hadis*'te ismi geçen Ahnef b. Kays'ı da kendisine ait örnekler içinde zikretmesi ilginçtir.

İbnü's-Salâh, Kur'an öğretiminde ücret alınmasının caiz olmasına kıyasla, geçim sağlamak gibi sebeplerden dolayı hadis öğretimi karşılığında ücret alınabileceği görüşündedir²⁷¹. İbn Kesîr de İbnü's-Salâh ile aynı görüştedir. İbn Kesîr, İbnü's-Salâh'ın görüşlerini kısaca aktarmış ve konuyla ilgili *Sahîh-i Buhârî*'de yer alan örneği eklemiştir²⁷².

İbn Kesîr bazı konularda kendi verdiği örneklere daha çok yer vermiş, İbnü's-Salâh'ın verdiği örneklerin az bir kısmını eserine aktarmıştır. İbnü's-Salâh, ferd-i nisbî hakkında belirli bir beldeden olanların rivayette tek kalmalarına örnekler vermiştir²⁷³. İbn Kesîr bu örneklerden eserine sadece Şam ehlini aktarmış, konuyla ilgili olarak kendisinin eklemiş olduğu Katar, Irak, Hicaz ehli örneklerini vermeyi tercih etmiştir²⁷⁴.

İbn Kesîr'in *İhtisâr*'ına eklediği isimlerle ilgili verilebilecek örneklerden birisi de tashîf konusundadır. İbnü's-Salâh, tashîf konusunda çok faydalı bir eserinin bulunduğunu, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî (ö.385/995) gibi mahir hafızların tashîfleri tespit edebileceğini ifade etmiştir²⁷⁵. İbn Kesîr ise, konuyla ilgili Dârekutnî örneğine yer vermemiş, örnek olarak büyük ciltlerde eser kaleme aldığı İbn Asâkir'i

²⁶⁶ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 302.

²⁶⁷ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadis*, s. 101.

²⁶⁸ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadis*, s. 102; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 304.

²⁶⁹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 304.

²⁷⁰ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadis*, s. 102.

²⁷¹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 119.

²⁷² İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadis*, s. 51.

²⁷³ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 89.

²⁷⁴ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadis*, s. 37.

²⁷⁵ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 279.

(ö.382/992) eklemiştir²⁷⁶. Yine İbn Kesîr, “İsim ve Künyeler” konusunda önemli eserler telif eden Ebû Abdullah İbn Mende el-İsfahânî’nin (ö.395/1005) ismini de örneklere eklemiştir²⁷⁷.

İbn Kesîr; “Babalarından Başkasına Nisbet Edilenler” konusunda annelerine nisbet edilen sahâbîlere müezzin Bilâl İbn Hemmâme (ö.20/641) örneğini aktarmış, örneklere görme engelli olan müezzin İbn Ümmi Mektûm’u da eklemiştir²⁷⁸. İkinci asır hadisçilerinden İsmail b. Uleyye’nin (ö.193/809) anne ve babasının isimlerinden sonra, babasının hadis ve fıkıh imamlarından biri olduğu bilgisine de yer vermiştir²⁷⁹.

Ninelerine nisbetle anılanlara İbnü’s-Salâh’ın kendi zamanına yakın bir âlim olan Ali el-Bağdâdî’yi örnek vermesinin ardından²⁸⁰ İbn Kesîr de (قلت) ifadesiyle konuya kendisine yakın zaman dilimlerinde yaşamış olan Ebü’l-Abbas İbn Teymiyye örneğini eklemiştir²⁸¹. İbn Kesîr, dedesine nisbetle anılanlarla ilgili örneklere ise önce kendi vermiş olduğu Allah Rasûlü’nün Huneyn’de söylediği “Ben İbn Abdilmuttalib’im.” sözüyle ilgili örneği ekleyerek başlamıştır²⁸².

Yani İbn Kesîr’in asıl eserde yer alan konulara ilave ettiği bilgiler eğitim almış olduğu hocalarının veya dönemindeki âlimlerin görüşleri ve usul konuları hakkında yazılmış önemli eserler hakkındadır. Ayrıca İbn Kesîr *İhtisâr*’ında gerekli gördüğü yerlerde kendi görüşlerine de yer vermiş ifade etmiş ve eserine kendi tespit ettiği örnekleri de eklemiştir. İbn Kesîr’in *Ulûmü’l-hadîs*’e ilave ettiği bilgiler genel olarak eserin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Aynı zamanda sözü edilen ek bilgiler, İbn Kesîr’in *İhtisâr*’ına kendi tarzını yansıtmış olduğunun da bir göstergesidir.

2.2.2. İbn Kesîr’in Usul Konularında İbnü’s-Salâh’a Yönelttiği Eleştiriler

İhtisâru ulûmi’l-hadîs’te *Ulûmü’l-hadîs*’te yer almayan bilgiler de vardır. Bunların bir kısmını İbn Kesîr’in İbnü’s-Salâh’a yönelttiği eleştiriler oluşturmuştur. Bu durum İbn Kesîr’in bazı konularda İbnü’s-Salâh’tan farklı görüşlere sahip olduğunu göstermektedir. İbn Kesîr *Ulûmü’l-hadîs*’te görmüş olduğu eksiklikleri tamamlama veya İbnü’s-Salâh’ın görüşüne katılmadığı yerleri açıklama amacıyla yaklaşık olarak seksen kez (قلت) “Ben şöyle dedim” ifadesini kullanmıştır. Ancak *İhtisâr*’da İbn Kesîr’in bu gibi ifadeleri kullanmadan da bilgi

²⁷⁶ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 90.

²⁷⁷ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 115.

²⁷⁸ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 126.

²⁷⁹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 127.

²⁸⁰ İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-hadîs*, s. 371.

²⁸¹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 127.

²⁸² İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 128.

ilave ettiği konular vardır. Bu da, söz konusu bilgilerin *Ulûmü'l-hadîs*'e mi yoksa *İhtisâr*'a mı ait olduğunun net olarak anlaşılmasına sebep olmuştur.

İbn Kesîr'in *İhtisâr*'ında İbnü's-Salâh'a yönelik eleştirilerinin örneklerini sahih hadis, maktûb hadis, nasîh ve mensuh hadis, sahâbenin bilinmesi, tâbiînin bilinmesi, mevkuf hadis, mevzû hadis gibi konularda görmek mümkündür.

İbn Kesîr'in İbnü's-Salâh'tan farklı görüşe sahip olduğu konulardan birisi Hâkim'in *Müstedrek*'inin mahiyetidir. İbnü's-Salâh, *Müstedrek*'in *Sahîhayn*'da bulunmayan çok sayıda sahih hadisten oluşan büyük bir eser olduğu ve bu hadislerin Buhârî ve Müslim'in dikkatinden kaçması sebebiyle *Sahîhayn*'da yer almadığı görüşündedir²⁸³. İbn Kesîr'e göre ise *Müstedrek*, içerisinde zayıf ve uydurma rivayetlerin de yer aldığı bu sebeple dikkatli bir şekilde incelenmesi gereken bir eserdir. Ayrıca ona göre *Sahîhayn*'da bulunmayan sahih hadis sayısı da fazla değildir²⁸⁴. Ona göre, Buhârî ve Müslim, râvilerinin zayıflığı veya illetli olmaları sebebiyle sahih hadislerin bir kısmını eserlerine almamıştır²⁸⁵. İbn Kesîr'e göre, isnad ve metinlerinin sağlamlığı açısından en iyi iki müstedrek İbn Huzeyme ve İbn Hibbân'a aittir²⁸⁶. Yine bu görüşünü desteklemek için konuya Ziyâüddîn Muhammed b. Abdi'l-Vâhid el-Makdisî'nin yarım kalan (ö.643/1245) *el-Muhtâre* isimli eserini, *Müstedrek*'e tercih eden âlimlerin olduğu bilgisini eklemiştir²⁸⁷.

İbn Kesîr'in İbnü's-Salâh'tan farklı görüşe sahip olduğu diğer bir konu ise mechul râvidir. İbnü's-Salâh'a göre, râvi tek kişinin kendisinden rivayet etmesi ile mechul olmaktan çıkar. O, bu görüşüne *Sahîhayn*'da bulunan mechul sahâbî râvilerin rivayetlerini örnek vermiştir. İbn Kesîr ise, söz konusu örneklerde geçen râvilerin sahâbî olduğunu ve sadece sahâbîlerin mechul oluşunun rivayete zarar vermediğini ifade ederek İbnü's-Salâh'ın görüşünü eleştirmiştir²⁸⁸.

İbnü's-Salâh, hadislerdeki nâsîh ve mensuhun sırasıyla Allah Rasûlü'nün açıklaması, sahâbenin sözleri, tarih ve icmâ ile ayırt edilebileceği düşüncesindedir²⁸⁹. İbn Kesîr'e göre ise, hadislerin nâsîh-mensuh olanını ayırt etmenin en iyi yolu târih ve sîret ildir. İbn Kesîr'in bu düşüncesi İslam tarihi alanındaki formasyonu ile ilişkili görünmektedir. İbn Kesîr, sahâbenin sözlerinin etkisine konunun sonunda yer vermiş ve usulcülerin çoğu tarafından bunun kabul

²⁸³ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 20.

²⁸⁴ İbn Kesîr, *İhtisâr ulûmi'l-hadîs*, s. 11.

²⁸⁵ İbn Kesîr, *İhtisâr ulûmi'l-hadîs*, s. 8.

²⁸⁶ İbn Kesîr, *İhtisâr ulûmi'l-hadîs*, s. 9.

²⁸⁷ İbn Kesîr, *İhtisâr ulûmi'l-hadîs*, s. 10.

²⁸⁸ İbn Kesîr, *İhtisâr ulûmi'l-hadîs*, s. 49.

²⁸⁹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 276-278.

edilmediği bilgisini de eklemiştir²⁹⁰. İbn Kesîr'in bu bilgiyi kendisine ait olduğunu belirtmeden eklemesi, söz konusu bilginin *Ulûmü'l-hadîs*'te de yer aldığı yanılığına yol açabilmektedir. Dolayısıyla İbn Kesîr bu konuda da İbnü's-Salâh'tan farklı bir fikre sahiptir.

İbnü's-Salâh'a göre, âdil olduğu kesin olduktan sonra "Ben sahâbîyim." diyen bir kimsenin sahâbî kabul edilmesi gerekir. Bu sözlü beyan İbnü's-Salâh'a göre sahâbîyi tanıma yöntemlerinden birisidir²⁹¹. İbn Kesîr ise bu kişinin ancak sahîh bir rivayetle "Râsulullah şöyle dedi" derse sahâbî olarak tanınacağı görüşündedir. Bu görüşünü de, İbn Hâcib'in (ö.646/1249) *Muhtasar*'ındaki görüşü ile delillendirmiştir²⁹².

İbnü's-Salâh ile İbn Kesîr'in sahâbe ve tâbiîn tanımları farklıdır. İbnü's-Salâh'a göre bir kimsenin sahâbî kabul edilmesi için, Hz. Peygamber'i görmüş olması yeterli değil iken, tâbiîn kabul edilmesi için sahâbeyi görmüş olması yeterlidir. Bu düşüncesini, sahâbenin anlamında sohbet lafzının bulunması, tâbiîn lafzında ise bu lafzın bulunmamasına dayandırır²⁹³. İbn Kesîr ise, bu fikrin tam aksini savunmaktadır. İbn Kesîr, bir kimsenin sahâbî kabul edilmesi için Hz. Peygamber'i görmüş olmasının yeterli olduğunu ancak tâbiîn kabul edilmesi için sahâbîyi görmenin yeterli olmadığı görüşündedir. Ona göre, bu ikisi arasındaki fark, Hz. Peygamber'i görmüş olmanın büyüklüğünden kaynaklanmaktadır²⁹⁴.

İbnü's-Salâh Kûfe ehlindeki tâbiîn'in en faziletli olarak Uveys el-Karânî'yi²⁹⁵ İbn Kesîr ise Alkame ve Esved'i kabul eder. İbn Kesîr, İbnü's-Salâh'ın görüşünü eserine "bazılarına göre" ifadesiyle aktarmıştır²⁹⁶. İbn Kesîr'in bu aktarımı, söz konusu fikrin İbnü's-Salâh'a ait olduğunun anlaşılmasını zorlaştırmıştır.

İbnü's-Salâh mevkuf hadis yerine "eser" kavramını kullananların Horasanlı fakihler olduğu fikrindedir ve Ebü'l-Kâsım el-Fevrânî'nin bununla ilgili sözünü delil olarak nakletmiştir²⁹⁷. İbn Kesîr'e göre ise, bu terimi fakihlerin ve muhaddislerin çoğu kullanmıştır²⁹⁸. İbn Kesîr bu konuda genel uygulamasının aksine önce kendi fikrine daha sonra İbnü's-Salâh'ın fikrine yer vermiştir. Kendi düşüncesini ispat etmek için konunun sonunda, câmi' türünde kitapları olan âlimlerin çoğunun eserleri için *es-Sünen ve'l-eser* ismini kullanmasını örnek vermiştir. Ayrıca Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-

²⁹⁰ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 90.

²⁹¹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 294.

²⁹² İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 100.

²⁹³ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 302.

²⁹⁴ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 100.

²⁹⁵ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 306.

²⁹⁶ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 102.

²⁹⁷ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 46.

²⁹⁸ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 24.

Tahâvî'nin (ö.321/933) ve Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin (ö.458/1066) *es-Sünen ve'l-âsâr* (*Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*) isimli kitaplarının olduğu bilgisini de eklemiştir²⁹⁹. Anlaşıldığı üzere, iki âlim “eser” kavramının kimler tarafından kullanıldığı konusunda farklı görüşlere sahiptir. Bu sebeple İbn Kesîr'in İbnü's-Salâh'ı eleştirdiği konular arasında bu örneğe de yer vermek yanlış olmayacaktır.

İbnü's-Salâh ve İbn Kesîr mevzu' hadis rivayetinin caiz olmadığı, ancak bazı durumlarda bu tür hadisleri rivayet etmenin câiz olduğu konusunda hemfikirdir. Ancak bunu ifade etme şekilleri farklıdır. İbnü's-Salâh mevzu' hadis rivayet edilmesini hadis mevzu' olduğunun açıklanması şartıyla kabul etmiştir³⁰⁰. İbn Kesîr ise cahil, avam gibi hadis ilminde bilgi sahibi olmayan kimselerin yanılmasının engellenmesi amacıyla rivayet kusurunun ifade edilmesi için bu tür hadislerin rivayetine izin vermiştir³⁰¹. İbnü's-Salâh görüşünü İbn Kesîr'e göre daha sarfih bir şekilde ifade etmiştir.

Görüldüğü üzere İbn Kesîr *Ulûmü'l-hadîs*'te eksik ya da yanlış olduğunu düşündüğü ifadeleri düzeltmeye çalışmıştır. Bu sebeple İbnü's-Salâh'tan farklı olan fikirlerine de eserinde yer vermiştir.

2.2.3. İbn Kesîr'in *Ulûmü'l-hadîs*'in Tertibine Yönelik Yaklaşımı

Hadis usulünde yapılan ihtisâr çalışmalarında genellikle asıl eserin yapı ve sistematığı takip edilmiştir. İbn Kesîr'in *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'i de genel olarak *Ulûmü'l-hadîs*'in tertibine benzer bir yapıda olsa da eserin içerisinde *Ulûmü'l-hadîs*'ten farklı bir düzende ele alınan konular da bulunmaktadır.

2.2.3.1. *Ulûmü'l-hadîs*'teki Konu Tertibine Riayet Etme Bakımından *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'in Durumu

İhtisâru ulûmi'l-hadîs'te *Ulûmü'l-hadîs*'ten farklı bir düzende ele alınmış konular vardır. İbn Kesîr'in *İhtisâr*'ında bazı konuları farklı bir düzende ele almasının sebepleri şu şekilde sıralanabilir:

- İbnü's-Salâh'ın bazı konuların tertibinde izlediği yolun, konunun anlaşılmasını güç hale getirmesi,
- *Ulûmü'l-hadîs*'teki konuların bir kısmında eksik bilgilerin bulunması,

²⁹⁹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 24.

³⁰⁰ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 98-99.

³⁰¹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 42.

- *Ulûmü'l-hadîs*'te İbn Kesîr'in İbnü's-Salâh'tan farklı fikirde olduğu konuların bulunması,
- İbn Kesîr ile İbnü's-Salâh için bazı konuların farklı seviyede önemli olması.

2.2.3.1.1. İbn Kesîr'in *Ulûmü'l-hadîs*'teki Konu Başlıklarında Tasarrufta Bulunması

Ulûmü'l-hadîs ile *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'in konu başlıkları karşılaştırıldığında İbn Kesîr'in genellikle başlıklarda değişiklik yapmadığı görülmektedir³⁰². Ancak *İhtisâr*'da sayısı az olmakla beraber değişikliğin söz konusu olduğu konu başlıkları da vardır. Birkaç konu başlığının *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'le *Ulûmü'l-hadîs* üzerine veya hadis usulü üzerine yazılan muhtasarlar arasında karşılaştırma yapılarak ele alınması bu tür eserlerin konu başlıklarında izlenen yöntemin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Örneğin, İbnü's-Salâh'ın, (معرفة من اشترك في الرواية عنه راويان) “Kendisinden Rivayet Etmede İki Râvi'nin Müşterek Olduğu Kimseler”³⁰³ başlığını İbn Kesîr, (معرفة رواية السابق) “Sâbık ve Lâhıkın Rivayetinin Bilinmesi” şeklinde³⁰⁴ değiştirerek eserine aktarmıştır. İbn Kesîr'in başlıkta kullandığı sâbık ve lâhık kavramları, *Ulûmü'l-hadîs*'te sadece Hatîb'in *Kitâbü's-sâbık ve 'l-lâhık* isminde bir eserinin olduğu bilgisiyle geçmektedir³⁰⁵. İbn Kesîr'in söz konusu eserin ismine atıfla konuyu farklı isimlendirmiş olması mümkündür. İbnü't-Türkmânî'nin *el-Müntehab fî ulûmi'l-hadîs*'inde başlık (من روى عنه متقدم و متاخر كثيرا) şeklinde sâbık ve lâhık terimlerine işaret eder biçimde zikredilmiştir.³⁰⁶ Nevevî'nin *İrşâdu Tullâbi'l-Hakâik ilâ ma'rifeti süneni hayri'l-halâik*'inde ise başlık *Ulûmü'l-hadîs*'teki gibi aktarılmıştır³⁰⁷. İbn Hacer'in hadis ilimlerini özetlediği *Nuhbetü'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser*'inde ise sâbık ve lâhık kavramı isnadlarla ilgili bölümde kullanılmıştır³⁰⁸.

Yaş olarak birbirine yakın iki râviden her birisinin diğerinden rivayet ettiği hadis müdebbec, sadece birisinin diğerinden rivayet ettiği hadis ise, gayr-i müdebbec hadistir. İbnü's-Salâh bu konuyu “Müdebbec ve Onun Dışında Yaşıt Olanların Birbirinden Rivayeti” (معرفة المديج وما سواه من رواية الأقران بعضهم عن بعض) şeklinde isimlendirmiştir³⁰⁹. İbn Kesîr bu konu başlığını “Müdebbecin Bilinmesi” (معرفة المديج) şeklinde kısaltmıştır³¹⁰. Diğer

³⁰² İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-Hadîs*, s. 387; İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 136.

³⁰³ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 317.

³⁰⁴ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 109.

³⁰⁵ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 318.

³⁰⁶ İbnü't-Türkmânî, *el-Müntehab fî ulûmi'l-hadîs*, s. 140.

³⁰⁷ Nevevî, *İrşâd*, c.II, s. 640.

³⁰⁸ İbn Hacer, *Nuhbetü'l-fiker*, c.IV, s. 724.

³⁰⁹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 309.

³¹⁰ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, 104.

muhtasarlar da benzer uygulamalarla karşılaşmak mümkündür. Nevevî, “Müdebbecin ve Akranların (Rivayetlerinin) Bilinmesi” (معرفة المدبج ورواية الأقران)³¹¹, İbnü't-Türkmânî ile İbn Cemâa ise “Akranların (Rivayetlerinin) Bilinmesi” (ورواية الأقران)³¹² şeklinde kısaltarak eserine aktarmıştır.

Benzer şekilde *Ulûmü'l-hadîs*'in “Hadis Rivayetinin Keyfiyeti, Eda Şartları ve Bununla Alakalı Konular” şeklindeki yirmi altıncı bölümün başlığını İbn Kesîr, “Hadis Rivayetlerinin Sıfatı” şeklinde kısaltmıştır³¹³.

İbnü's-Salâh eserinin elli ikinci bölümüne “Muhaddislerin ve Onlarla Beraber Zikredilenlerin Lakapları” ismini vermiştir³¹⁴. İbn Kesîr ise, bu başlığı “Lakapların Bilinmesi” şeklinde kısaltmıştır³¹⁵. Yine benzer bir şekilde *Ulûmü'l-hadîs*'in altmış üçüncü bölümü olan “Râvi ve Âlimlerin Tabakâtının Bilinmesi”³¹⁶ *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'te kısaca “Tabakâtın Bilinmesi”³¹⁷ olarak isimlendirilmiştir.

Ulûmü'l-hadîs'in elli altıncı bölümünün başlığı “İsim ve Nesebde Birbirine Benzeyip Oğul ve Babada Takdim ve Tehir Açısından Birbirinden Ayırt Edilebilen Râviler” dir.³¹⁸ Bu, uzun ve anlaşılması zor bir konu başlığıdır. İbn Kesîr bu konuyu kısaca (في صنف آخر مما تقدم) şeklinde isimlendirmiş ve başlıkta kastettiği anlamı konunun girişinde açıklamıştır³¹⁹.

Yine *Ulûmü'l-hadîs*'in yirmi üçüncü bölümü “Rivayetleri Kabul Edilenler ve Reddedilenlerin Sıfatları ile Bununla İlgili Kadh ve Cerh, Tevsîk ve Ta'dîl Konularının Bilinmesi”dir³²⁰. İbn Kesîr'in bu uzun konu başlığını; “Rivayetleri Kabul Edilenler ve Edilmeyenlerin Bilinmesi ve Cerh ve Ta'dîl'in Açıklanması”³²¹ olarak ihtisâr etmesi, konunun isminin daha kolay anlaşılmasını sağlamıştır.

Bir diğer örnek olarak *Ulûmü'l-hadîs*'in kırk sekizinci bölümü verilebilir. Bu bölümün başlığı “Değişik İsimlerle veya Birkaç Sıfatla Zikredilenler ve Bundan Haberi Olmayanların Bu İsim ve Sıfatların Farklı Gruplara Ait Olduğunu Zannetmeleri”dir³²². İbn Kesîr sözü edilen konu başlığını kısaca, “Çok Sayıda İsmi Olanların Bilinmesi”³²³ şeklinde isimlendirmiş,

³¹¹ Nevevî, *İrşâd*, c. II, s. 620.

³¹² İbnü't-Türkmânî, *el-Müntehab fî ulûmi'l-hadîs*, s. 136; İbn Cemâ'a, *el-Menhelü'r-revî*, s. 73.

³¹³ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 72.

³¹⁴ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 338.

³¹⁵ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 119.

³¹⁶ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 139.

³¹⁷ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 398.

³¹⁸ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 368.

³¹⁹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 125.

³²⁰ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 104.

³²¹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 45.

³²² İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 323.

³²³ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 112.

Ulümü'l-hadîs'te konu başlığında yer alan söz konusu metne ise konunun girişinde yer vermiştir.

İbn Kesîr eserinde genellikle *Ulümü'l-hadîs*'teki uzun başlıkları kısaltmış ve konuyla ilgili gerekli bilgilere açıklama kısmında yer vermiştir. Ancak *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'te az da olsa bunun tam tersi uygulamalarını görmek mümkündür. İbnü's-Salâh, elli dokuzuncu nev'ini "Mübhematlar" olarak isimlendirmiştir. Konunun girişinde ise, bununla hadislerdeki mübhem kadın ve erkeklerin isimlerini kast ettiğini ifade etmiştir³²⁴. İbn Kesîr ise bu konuyu "Erkek ve Kadınların İsimlerinden Mübhem Olanların Bilinmesi" olarak isimlendirmiş ve konuyla ilgili yazılmış olan eserlerle konuya giriş yapmıştır³²⁵. *Ulümü'l-hadîs*'te, "Hadislerin İsnad ve Metinlerindeki Tashîfin Bilinmesi"³²⁶ başlığı, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'te ise "Hadis Lafızlarının Metin ve İsnadının Zabtı ve Onlarda Tashîften Sakındırma"³²⁷ şeklinde geçmektedir. Bu örneklerde dikkati çeken husus, başlığın asıl eserdekinden daha uzun olmasıdır.

İbn Kesîr'in, bu yöntemine mevzû hadis konusundan da örnek verilebilir. İbnü's-Salâh yirminci nev'ini sadece "Mevzû Hadis" olarak isimlendirmiştir³²⁸. İbn Kesîr ise, İbnü's-Salâh'ın bu konuyla ilgili verdiği bilgilerden ilkini konu başlığı ile birleştirerek yirminci nev'i için "Uydurulmuş Mevzû Hadisin Bilinmesi" başlığını kullanmayı tercih etmiştir³²⁹. Benzer şekilde İbnü's-Salâh, altmışıncı nev'ine "Râvilerin Vefat Tarihleri" ismini vermiş, râvilerin doğum ve ölüm tarihleri ile yaşam sürelerinin bilinmesi ile ilgili bilgileri konunun içerisinde vermiştir³³⁰. İbn Kesîr ise "Râvilerin Doğum ve Ölüm Tarihlerinin ve Ömürlerinin Bilinmesi" başlığı altında bu bilgilere yer vermiştir³³¹.

Sonuç itibariyle *İhtisâr*'a aktarılırken üzerinde birtakım değişiklikler yapılan konu başlıklarında görülen değişikliklerin İbn Kesîr'in tasarrufu ile mi yoksa her iki eserin de metinlerine günümüze gelinceye kadar geçen süreçte râvi, müstensih ve muhakkik gibi kişilerin müdahalesiyle mi ortaya çıktığı hususu göz önünde tutulmalıdır. Bu çerçeveden bakıldığında tek bir kelimenin eklenmesi veya çıkarılması veyahut ifadelerdeki takdim tehirlerin olduğu örnekler üzerinden İbn Kesîr'in nakil usulüne ilişkin net bir kanaat

³²⁴ İbnü's-Salâh, *Ulümü'l-hadîs*, s. 375.

³²⁵ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 130.

³²⁶ İbnü's-Salâh, *Ulümü'l-hadîs*, s. 279.

³²⁷ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 90.

³²⁸ İbnü's-Salâh, *Ulümü'l-hadîs*, s. 98.

³²⁹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 42.

³³⁰ İbnü's-Salâh, *Ulümü'l-hadîs*, s. 380.

³³¹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 131.

oluşturulamayabilir. Bununla birlikte metne birden fazla kelime eklenmesi, metnin yeniden ifade edilmesi gibi daha ileri tasarruflar nakil usulüne ilişkin daha doğru fikirler verebilir.

2.2.3.1.2. *Ulûmü'l-hadîs*'teki Konuların İçerik Düzenine Uyuma Bakımından *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'in Durumu

İhtisâru ulûmi'l-hadîs'te *Ulûmü'l-hadîs*'te yer alan konuların içerik düzeninin takip edildiği bölümler olduğu gibi takip edilmediği bölümler de bulunmaktadır. İbn Kesîr, “Şâz Hadis”³³² “İ'tibâr, Mütâbiat ve Şevâhid”³³³ “Hadis Öğrencisinin Adabı”³³⁴ konularında *Ulûmü'l-hadîs*'in içerik düzenine uymuştur. Bunun yanı sıra İbn Kesîr maktû' hadis, sahih hadis, müsned hadis, kendisinden rivayet etmede iki râvinin müşterek olduğu kimseler, garîb ve azîz hadis, âlimler ve râvilerden kardeş olanlar, müdrec hadis gibi bazı konuları İbnü's-Salâh'tan farklı bir düzende aktarmıştır.

Örneğin İbnü's-Salâh, “Maktû Hadis” konusunda maktû hadise az yer vermiş, daha çok merfû' ve mevkuf ayrımı ve bu iki terim hakkındaki farklı görüşler ve kendi görüşü çerçevesinde konuyu ele almayı tercih etmiştir³³⁵. İbn Kesîr de konu tertibinde İbnü's-Salâh'ın benzeri bir tavır sergilemiştir³³⁶.

İbn Kesîr'in İbnü's-Salâh'ın konu tertibini takip etmediği yerlerden birisi “Sahih Hadis” konusudur. İbnü's-Salâh'ın sahih hadiste konu sıralaması; sahih hadisin tanımı, fevâidi, sahih hadisin kısımları, en sağlam isnad zincirleri, Buhârî ve Müslim'in kitapları ve birbirine üstünlük durumları, Buhârî'nin *Sahîh*'indeki hadis sayısı, *Sahîhayn* üzerine yapılan tahrirler, Buhârî ve Müslim'in kitaplarında muttasıl senedle rivayet ettikleri hadisler, *Sahîhayn*'daki tâ'likler şeklindedir. İbn Kesîr ise bu konuyu sahih hadisin tanımı, en sağlam isnad zincirleri, sahih hadisleri ilk toplayan kimseler, *Sahîhayn*'daki hadislerin sayısı ve *Sahîhayn* üzerine yapılan ziyâdeler, Mâlik b. Enes'in *Muvatta*'ı, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i, *Kütüb-i hamse* olarak bilinen kitaplar ve diğerleri ve son olarak *Sahîhayn*'daki tâ'likler şeklinde farklı bir sıralamayla ele almıştır³³⁷.

İbn Kesîr'in *İhtisâr*'ında âlimlerin görüşlerinin farklı bir tertipte aktarıldığı konular da mevcuttur. Bu konulardan birisi müsned hadistir. İbnü's-Salâh müsned hadis konusunda

³³² İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 34-35.

³³³ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 36-37.

³³⁴ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 83.

³³⁵ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 47-51.

³³⁶ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 24-25.

³³⁷ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 6-17.

sırasıyla; Hatîb'in, İbn Abdilberr'in, Hâkim'in müsned hadis tanımlarını nakletmiştir³³⁸. İbn Kesîr ise, önce Hâkim'in görüşünü daha sonra Hatîb ve İbn Abdilberr'in görüşlerini nakletmeyi tercih etmiştir³³⁹. İbn Kesîr'in ilk olarak Hâkim'in görüşüne yer vermesinde, Hâkim'in kronolojik olarak en erken tarihli kaynak olmasının etkisi akla gelse de, cumhur tarafından kabul edilen görüşün Hâkim'e ait olmasının rolü büyük görünmektedir.

İbn Kesîr, "Kendisinden Rivayet Etmede İki Râvinin Müşterek Olduğu Kimseler" konusundaki örneklerin bir kısmını İbnü's-Salâh'tan farklı bir düzende ele almıştır. İbn Kesîr İbnü's-Salâh'ın bu konuyla ilgili verdiği son örnek olan Mâlik b. Enes'ten rivayet eden iki râvinin örneğini³⁴⁰, Sirâc'dan rivayet eden iki râvi örneğinden önce özetlemeyi tercih etmiş, örnekleri farklı bir tertib ile ihtisâr etmiştir³⁴¹. İbn Kesîr bu iki ayrı örnekte geçen râvilerin isimlerini ve vefat tarihlerini de İbnü's-Salâh'tan farklı bir sıralamayla aktarmıştır. İbnü's-Salâh, Zührî ile Zekeriyya b. Ruveyd el-Kindî'nin Mâlik b. Enes'ten rivayette bulunduğunu ifade etmiş, iki râvinin vefat tarihleri arasındaki uzun zaman dilimine işaret ederek Zührî'nin vefat tarihini eklemiştir. İbn Kesîr ise Mâlik b. Enes'ten rivayette bulunduğu bilgisinden sonra Zührî'nin vefat tarihini aktarmıştır. Zekeriyya b. Duveyd el-Kindî ile ilgili bilgileri de benzer şekilde aktarmıştır. İbnü's-Salâh'tan farklı olarak İbn Kesîr'in iki râvinin rivayetini ve vefat tarihini ayrı ayrı vermiş olması örneklerin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

Benzer bir değişiklik "Hasen Hadis" konusunda da mevcuttur. İbnü's-Salâh, bu konuda başka tariklerden gelen rivayetlerin hadisteki zayıflığın telafi edilmesinde etkisinin olduğu ve olmadığı durumlara örnek vermiştir³⁴². İbn Kesîr ise konuya önce ikinci örneği daha sonra birinci örneği aktarmıştır³⁴³.

İbn Kesîr'in Ulûmü'l-hadîs'in konu tertibine uymadığı konulardan bir diğeri "Garîb ve Azîz Hadistir". İbnü's-Salâh bu bölümünde sırasıyla garîb ve meşhur hadisin tanımını ve garîb hadisin çeşitlerini ele almış, azîz hadisle ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir³⁴⁴. İbn Kesîr ise konunun içeriğini garîb hadisin çeşitleri, garîb-azîz-meşhur hadisin tanımı şeklinde düzenlemiştir³⁴⁵. İbn Kesîr burada konu tertibine uymamış ve İbnü's-Salâh'ın konu ile ilgili verdiği örnekleri de aktarmamıştır.

³³⁸ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 43.

³³⁹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 23.

³⁴⁰ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 318.

³⁴¹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 109.

³⁴² İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 34.

³⁴³ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 20.

³⁴⁴ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 270.

³⁴⁵ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 88.

İbn Kesîr, İbnü's-Salâh'ın üç kardeş olan râvilere vermiş olduğu örneklere³⁴⁶, Abdurrahman Zeyd b. Eslem'i ve kardeşleri Üsâme ve Abdullah'ı da eklemiştir³⁴⁷. İbnü's-Salâh'ın beş kardeş olan râvilere örnek verdiği isimlerin³⁴⁸ sıralamasını, içlerinden meşhur olan Süfyan b. Uyeyne'yi önceleyerek yapmıştır³⁴⁹.

İbn Kesîr *Ulûmü'l-hadîs*'te geçen bazı âlim ve eser isimlerini farklı nakletmiştir. Meselâ, Hatîb'in müdrele ilgili kitabının ismi *Ulûmü'l-hadîs*'te, “*el-Faslü li'l-vasli'l-müdrece fi'n-nakl*³⁵⁰”, İbn Kesîr'in *İhtisâr*'ında ise, “*Faslü'l-vasli lemma edrace fi'n-nakl*³⁵¹” şeklinde geçmektedir.

İbnü's-Salâh, kardeş olan râviler hakkında eser yazan âlimlerin arasında Ebû Abdurrahman en-Nesevî'ye (ö.303/915) de yer vermiştir³⁵². İbn Kesîr'in eserinde bu isim, Ebû Abdurrahman en-Nesâî şeklinde geçmektedir³⁵³.

2.3. *Ulûmü'l-hadîs* ile *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'in Genel Özellikleri Bakımından Karşılaştırılması

İki eser karşılaştırıldığında *İhtisâr*'da *Ulûmü'l-hadîs*'ten farklı bir içerikle ele alınan konuların olduğu görülmektedir. Bu farklılıkların oluşmasında İbn Kesîr'in *İhtisâr*'ında, yaşadığı dönemdeki âlimlerin görüşlerine ve hadis usulü dışında yetkin olduğu alanlarla ilgili bilgilere de yer vermiş olmasının etkisi büyüktür.

2.3.1. İçerik Bakımından Mukayesesi

İhtisâru ulûmi'l-hadîs, *Ulûmü'l-hadîs*'teki bütün konuları ihtiva etmektedir. Muhtasar olması sebebiyle konular, özetlenerek esere aktarılmıştır. Bu özetlemenin esere olan etkisi önceki başlıklarda ifade edilmişti. İbn Kesîr *İhtisâr*'ına önemli olduğunu düşündüğü alanlardaki bilgileri de eklemiştir. Bu alanlardan birisi İslâm tarihidir³⁵⁴. İbn Kesîr'in, eserinde bu tür bilgileri zaman zaman ayrıntılı bir şekilde vermesinde, İslâm tarihine dair formasyonunun yanı sıra İbnü'l-Cevzî'nin tarihçiliğinden etkilenmiş olmasının³⁵⁵ rolü olduğu düşünülebilir.

³⁴⁶ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 311.

³⁴⁷ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 105.

³⁴⁸ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 311.

³⁴⁹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 105.

³⁵⁰ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 98.

³⁵¹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 42.

³⁵² İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 310.

³⁵³ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 104.

³⁵⁴ bkz. İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 371-372; İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 128.

³⁵⁵ Yusuf Şevki Yavuz, “İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec”, *DİA*, c. XX, s. 544.

İbnü's-Salâh'a göre fitne olaylarına karışan sahâbîler de dâhil olmak üzere sahâbenin hepsi âdildir. Sahâbenin hepsinin âdil olması âyet ve hadislerle, fitne olaylarına karışanların âdil olması ise icmâ ile sabittir³⁵⁶. İbn Kesîr de İbnü's-Salâh gibi fitne olaylarına katılan sahâbîler hakkında iyi niyetli düşünülmesi gerektiği görüşündedir. Bu görüşüne Hz. Peygamber'in, "Hz. Hasan'ın ileride iki Müslüman grubu barıştıracakını haber veren" hadisini ve Hucûrat Sûresi'nin dokuzuncu âyetini delil göstermiştir. Râfizîlerin on yedi sahâbî dışında kalan bütün sahâbeyi tekfir etmesini eleştirmiştir³⁵⁷. İbn Kesîr, fitne olayları hakkında ayrıntılı bilgiler vermiş ve "Hz. Ali'yi öldürenler dışındaki sahâbenin âdil olduğu" görüşünün yanlışlığını ifade ederek Mutezile'yi eleştirmiştir.

İbn Kesîr "Kardeş Olan Râviler" konusuna Afrâ'nın hepsi râvi olan yedi çocuğu ile ilgili örneği eklemiştir³⁵⁸. Söz konusu örnekte İbn Kesîr, Afrâ'nın oğullarından ikisinin Bedir'de Ebû Cehil'i öldürdüğünü de belirtmiştir. İbn Kesîr'in "Kardeş Olan Râviler" konusuna eklediği bilgi *Ulûmü'l-hadîs*'te "Babalarından Başkasına Nisbet Edilenler" bölümünde yer almaktadır³⁵⁹. İbnü's-Salâh'ın eserinde bu örnekte Bedir Savaşı ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir. İbn Kesîr *Ulûmü'l-hadîs*'teki bu örneği Bedir Savaşı'yla ilgili aynı bilgiyi vererek aktarmıştır³⁶⁰.

İbn Kesîr, bu konuya İbn Ümmi Mektûm örneğini de eklemiştir. Ancak burada, diğer örneklerde olduğu gibi sahâbînin anne ve babasının isminden söz etmemiş, sadece isminin ne olduğuna dair farklı rivayetlerden bahsetmiştir. İbn Ümmi Mektûm'un da müezzin olduğunu, Hz. Peygamber'in olmadığı zamanlarda bazen onun yerine vekâlet ettiği bilgilerini eklemiştir³⁶¹.

İbn Kesîr *Ulûmü'l-hadîs*'te geçen İbn Uyeyne örneğini aktarırken, "fakiherin çoğunun kendisine dayandığı İbn Uyeyne'ye gelince" gibi bir ifadeyle başlayarak, onun Kur'ân'ın yaratılmış olduğu görüşünü benimsediği bilgisini eklemiştir. Burada İbn Kesîr, İbn Uyeyne'yi bu açıdan eleştirmiş gibidir³⁶². Ayrıca İbn Kesîr bu konuya Hz. Peygamber'le ilgili de örnek eklemiştir. Rasûlullah'ın dedesi Abdülmuttalib'e nisbetle "İbn Abdilmuttalib" olarak anılmasını da örneklere dâhil etmiştir³⁶³.

³⁵⁶ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 295.

³⁵⁷ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 95-97.

³⁵⁸ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 106.

³⁵⁹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 370.

³⁶⁰ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 126.

³⁶¹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 126.

³⁶² İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 127.

³⁶³ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 128.

“Metni Mufesser Hale Getirme” ve “İbnü’s-Salâh’ın Eserinde Yer Verdiği Görüşlere Ekleme Yapması” İbn Kesîr’in Usul Konularında İbnü’s-Salâh’a Yönelttiği Eleştiriler” başlıkları altında iki eserin içeriğindeki farklı olan diğer kısımlar ifade edilmiştir.

2.3.2. *Ulûmü’l-hadîs ile İhtisâru ulûmi’l-hadîs’in Kaynakları*

İbn Kesîr *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*’te *Ulûmü’l-hadîs*’te kullanılan eser ve âlimlerin yanında başka kaynaklara da yer vermiştir. Aşağıda *İhtisâr*’da *Ulûmü’l-hadîs*’le aynı olan kaynakların kullanım oranlarının verilmiştir:

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Hatîb’in ismine *Ulûmü’l-hadîs*’te yetmiş sekiz kere, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*’te ise on sekiz kere atıfta bulunulmuştur. Hatîb’in ismi *Ulûmü’l-hadîs*’te; “Hatîb Ebû Bekr”, “Hâfiz Hatîb” ya da “Hatîb”, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*’te ise “Hatîb”, “el-Hatîb el-Bağdâdî” olarak geçmektedir.

İbn Abdilberr’in (ö.463/1071) ismi *Ulûmü’l-hadîs*’te on kez, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*’te sekiz kez geçmektedir. Karşılaştırma yapıldığında, söz konusu iki eserde de genel olarak İbn Abdilberr’in görüşüne yer verilen konuların farklı olduğu tespit edilmiştir³⁶⁴.

Hâkim’in ismine *Ulûmü’l-hadîs*’te yaklaşık yirmi, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*’te ise yaklaşık otuz kez rastlamaktayız. Hâkim, İbnü’s-Salâh’ın eserinde, genellikle “Ebû Abdillah el-Hâfiz”, İbn Kesîr’in eserinde ise “el-Hâkim” olarak geçmektedir. Bu durum, İbn Kesîr’in İbnü’s-Salâh’tan daha fazla Hâkim’in görüşüne başvurduğunu göstermektedir.

Ebû Muhammed İbn Hallâd er-Râmehürmüzî’nin (ö.360/971) ismi ise *Ulûmü’l-hadîs*’te altı, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*’te iki kere geçmektedir. İbn Kesîr, Râmehürmüzî’nin görüşlerine sadece ‘Muhaddis’in Adabı’ konusunda yer vermiştir³⁶⁵.

Ahmed b. Hanbel’in ismi ve görüşü, *Ulûmü’l-hadîs*’te yaklaşık kırk, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*’te ise, otuz yerde geçmiştir. İbnü’s-Salâh, İshak b. Râhûye’ye göre en sahih sened zincirini ifade ettikten sonra Ahmed b. Hanbel’in de buna benzer bir görüşe sahip olduğu bilgisini vermiştir³⁶⁶. İbn Kesîr ise, “Ahmed ve İshak’a göre en sahih isnad” ifadesini kullanmıştır³⁶⁷. İshak’tan önce Ahmed b. Hanbel’in ismine yer vermesi, İbn Kesîr’in, genel olarak Ahmed b. Hanbel’e fikrî yakınlığının etkisinin bir örneğidir.

Kütüb-i Sitte yazarlarının isimlerinin ve görüşlerinin iki eserde de yer alma oranları farklıdır. Bu oranlar yaklaşık olarak şu şekildedir:

³⁶⁴ Mesela bkz. İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-hadîs*, s. 312; İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 31.

³⁶⁵ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 81.

³⁶⁶ İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-hadîs*, s. 15.

³⁶⁷ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, s. 7.

Ulümü'l-hadîs'te, Buhârî'nin elli beş, Müslim'in yetmiş, Tirmizî'nin yirmi, Dârekutnî'nin otuz, Ebû Dâvûd'un on, Nesâî'nin on beş yerde ismi geçmiştir. *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'te ise Buhârî'nin kırk, Müslim ve Dârekutnî'nin yirmi beş, Tirmizî'nin on, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin yaklaşık beş yerde ismi geçmiştir.

Ulümü'l-hadîs'te İbnü'l-Cevzî'nin ismi az sayıda geçmiştir. İbnü's-Salâh İbnü'l-Cevzî'nin görüşlerine eserinde genellikle eleştirel bir yaklaşımla yer vermiştir. İbnü's-Salâh'ın zayıf, hasen, sahih hadisleri tam olarak araştırmadan mevzu' hadis kabul etmesini sebep göstererek İbnü'l-Cevzî'nin temyiz yeteneğine sahip olmadığını düşünmesini³⁶⁸ göz önünde bulundurursak, onun bu yaklaşımını daha net anlayabiliriz.

Sadece *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'te ismi geçen âlimlerden birisi İbnü's-Salâh'tan sonra yaşamış olan Ebü'l-Haccâc el-Mizzî'dir. İbn Kesîr *İhtisâr*'ında yaklaşık on yerde hocası Mizzî'nin ismine yer vermiştir. "Hadislerin İsnad ve Metinlerindeki Tashîf" İbn Kesîr'in, dönemin âlimlerinden olan hocası Mizzî'nin ismine yer verdiği konulardan birisidir. İbn Kesîr burada Mizzî'yi "hocamız", "büyük hafız", "uzman" gibi ifadelerle övmüş, isnad ve metni yerine getirme konusunda yeryüzünde onun gibi yetenekli birisinin bulunmadığını ifade etmiştir³⁶⁹.

İbn Kesîr'e göre sâbık ve lâhık konusu âlimlerin farklı görüşlerinin bulunduğu konulardandır. Bu konuya Ebü'l-Haccâc el-Mizzî'nin *Tehzîb* isminde bir eserinin olduğunu eklemiştir. Ayrıca hadisçilerin çoğunun *Tehzîb*'i önemli olmayan bilgileri içeren eser olarak kabul ettiklerini ifade etmiştir³⁷⁰.

İbn Kesîr'in Mizzî'nin ismine yer verdiği konulardan birisi de "İsim ve Nesebde Birbirine Benzeyip Oğul ve Babada Takdim ve Tehir Açısından Birbirinden Ayırt Edilebilen Râviler" konusudur. İbn Kesîr takdim ve tehir edilen râviler konusunu Mizzî'nin *Tehzîb*'inde, birbirinden güzel bir şekilde ayırdığını belirtmiş, *Tekmil*'inde de bunlara güzel eklemelerde bulunduğunu ifade etmiştir³⁷¹.

İbn Kesîr'e yakın zaman dilimlerinde yaşamış olan Ebü'l-Abbas İbn Teymiyye de *İhtisâr*'da yer verilen isimlerden birisidir. İbn Kesîr İbn Teymiyye'nin ismine "Babalarından Başkasına Nisbet Edilen Râviler" konusunda yer vermiştir³⁷².

³⁶⁸ İbnü's-Salâh, *Ulümü'l-hadîs*, s. 99.

³⁶⁹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 91.

³⁷⁰ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 109.

³⁷¹ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 126.

³⁷² İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 127.

İhtisâr'da *Ulûmü'l-hadîs*'i esas alan ilk ihtisâr çalışmasını yapan Nevevî'nin ismi dört defa geçmiştir. Bu konular, sahih hadis³⁷³, hasen hadis³⁷⁴ ve mübhem râvilerdir³⁷⁵. İbnü's-Salâh *Sahîhayn*'da bulunan hadislerin sahih kabul edilmesi gerektiği görüşündedir. İbn Kesîr de İbnü's-Salâh'la aynı fikirdedir. Ancak, bu konuda İbnü's-Salâh'tan farklı bir düşünceye sahip olan Nevevî'nin görüşüne de kısaca yer vermiştir³⁷⁶. İbn Kesîr, hasen hadis konusunda İbnü's-Salâh'ın "Ebû Muhammed el-Begavî'nin (ö.516/1122) *Sünen*'lerde geçen hadislerin tamamını hasen kabul etmesini doğru bulmadığı" bilgisini kısaca aktarmıştır. Konuya, Nevevî'nin de İbnü's-Salâh'la aynı görüşte olduğunu eklemiştir³⁷⁷. Ayrıca İbn Kesîr, Hatîb'in mübhem râviler konusunda yazdığı eseriyle ilgili Nevevî'nin ihtisâr çalışmasının olduğu bilgisini ilave etmiştir.³⁷⁸ Görüldüğü üzere *İhtisâr*'da Nevevî'nin İbnü's-Salâh'la ilgili olumlu görüşlerine yer verildiği gibi olumsuz görüşlerine de yer verilmiştir.

Görüldüğü üzere İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'i yazma sürecinde *Ulûmü'l-hadîs*'te yer verilen eser ve âlimlerin dışında; Mizzî gibi kendisinden ders almış olduğu hocalarının ve kendi döneminde yaşamış olan âlimlerin görüşlerinden de yararlanmıştır. Yine *İhtisâr*'ında *Ulûmü'l-hadîs* üzerine yapılmış olan ilk ihtisâr çalışması kabul edilen *İrşâd*'ın müellifi Nevevî'nin görüşlerinden de istifade etmiştir. Sonuç olarak *Ulûmü'l-hadîs* ile *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'te kullanılan kaynaklar az da olsa farklılık arz etmektedir. Bu farklılıklar İbn Kesîr'in *Ulûmü'l-hadîs*'te görülen eksiklikleri tamamlamayı amaçlamasından kaynaklanmış olabilir.

³⁷³ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s.10, 17.

³⁷⁴ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 21.

³⁷⁵ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s.130.

³⁷⁶ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 17.

³⁷⁷ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s. 21.

³⁷⁸ İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, s.130.

SONUÇ

Hadis usulü alanında yazılmış eserler arasında İbnü's-Salâh'ın *Ulûmü'l-hadîs* isimli eseri önemli bir yere sahiptir. Hadis öğrencilerinin söz konusu eserden daha fazla istifade edebilmesi amacıyla eser üzerinde birçok ihtisâr çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalardan birisi de İbn Kesîr'in *İhtisâru ulûmi'l-hadîs* isimli muhtasarıdır.

İhtisâru ulûmi'l-hadîs'in ihtisâr yönteminin genel özelliklerini taşıması, literatürdeki ihtisâr yönteminin tespit edilmesine imkân tanımıştır. *İhtisâr*'ın dikkat çeken özelliklerinden birisi de, hadis dışındaki alanlarda da formasyonu olan İbn Kesîr'in bu alanlarla ilgili yorumlarını da *İhtisâr*'a eklemiş olmasıdır.

İhtisârın kelime anlamı birşeyi kısaltma ve özetlemedir. Tezimizde esas alınan eser olan İbn Kesîr'in *İhtisâr*'ı ve *Ulûmü'l-hadîs*'e dayalı yazılan diğer muhtasarlar incelendiğinde hadis literatüründeki ihtisâr çalışmalarının sadece bu iki yöntemden ibaret olmadığı görülmüştür.

Muhtasarların yazımı esnasında kullanılan yöntemlerin bir kısmı söz konusu eserlerin mukaddime bölümünde açıklanmıştır. *Ulûmü'l-hadîs*'e dayalı yazılan muhtasarların mukaddimelerindeki bilgiler bir araya getirildiğinde, ihtisâr yöntemlerinin özellikleri şu şekilde tespit edilmiştir:

- *Ulûmü'l-hadîs*'i özetleme,
- Mümkün oldukça asıl eserde yer alan ifadeleri kullanma,
- Asıl eserde geçen her ifadenin anlamını bozmadan açıklama,
- Cümlelerde özellikle faileri belirsiz duran fiillerin ve cümle içerisinde geçen zamirlerin kime delalet ettiğini açıklama,
- Asıl eserde temel olan/olmayan meselelerle ilgili herhangi bir unsuru göz ardı etmeme,
- Asıl eserdeki ibareleri izah etmek için en kolay ve açık ifadeleri tercih etme,
- Öğrencinin ezberini kolaylaştırma amacıyla lafızları azaltma ve bilgileri kapsamlı hale getirme
- Asıl eserdeki önemli kısımları seçme ve gereksiz kısımlara eserde yer vermeme,
- Anlaşılabilirliği arttırmak amacıyla bazı konulara detaylı bilgiler ekleme
- Gerekli gördüğünde asıl esere yeni bilgiler ekleme,

- İbnü's-Salâh yerine bazı yerlerde (الشَّيْخُ) gibi tabirleri kullanarak ifadenin kime ait olduğunu belirtme.

İbn Kesîr'in de *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'ini bu yöntemleri kullanarak telif ettiği tespit edilmiştir. Ancak İbn Kesîr *İhtisâr*'ında bunların dışında yöntemler de kullanmıştır.

Ulûmü'l-hadîs'te yer alan bazı konular, yeni üslup ve içerikle ele alınarak aktarılmasını gerektirecek karmaşık bir yapıya sahiptir. Eserdeki konuların bir kısmında da eksik bilgiler yer almaktadır. Bu gibi etkenler *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*'te bazı konuların üslup ve içerik açısından *Ulûmü'l-hadîs*'ten farklı bir tarzda ele alınmasına sebep olmuştur.

İbn Kesîr'in *İhtisâr*'ı ile diğer muhtasarlar incelendiğinde bu eserlerin bir kısmında, bazı konu başlıklarının *Ulûmü'l-hadîs*'ten farklı sıralandığı ve isimlendirildiği görülmüştür. Burada başlıklarda görülen değişikliklerin yazarların tasarrufu ile mi yoksa mukayese edilen eserlerin metinlerine günümüze gelinceye kadar geçen süreçte râvi, müstensih ve muhakkik gibi kişilerin müdahalesiyle mi ortaya çıktığı hususu göz önünde tutulmalıdır. Bu çerçeveden bakıldığında tek bir kelimenin eklenmesi veya çıkarılması veyahut ifadelerdeki takdim tehirlerin olduğu örnekler üzerinden İbn Kesîr'in nakil usulüne ilişkin net bir kanaat oluşturulamayabilir. Bununla birlikte metne birden fazla kelime eklenmesi, metnin yeniden ifade edilmesi gibi daha ileri tasarruflar nakil usulüne ilişkin daha doğru fikirler verebilir.

İbn Kesîr *Ulûmü'l-hadîs*'te yer alan metinleri birebir veya anlam verme olarak iki şekilde eserine aktarmıştır. İbn Kesîr metnin anlamını verdiği yerlerin bir kısmında metinleri fazla kısaltmış veya metinlerde önemli olan kısımları eserine aktarmamıştır. Bu durum, *Ulûmü'l-hadîs*'teki bazı konuların tam olarak anlaşılmasına sebep olmuştur.

İbn Kesîr, *İhtisâr*'ında bazı konularda özellikle failleri belirsiz duran fiillerin ve cümle içerisinde geçen zamirlerin kime delalet ettiğini açıklamıştır. Bu durum konunun anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

İbn Kesîr'in *İhtisâr*'ında, *Ulûmü'l-hadîs*'te eksik bilgilerin yer aldığını düşündüğü bazı usul konularına eklediği tamamlayıcı bilgiler de yer almaktadır. Bu ilave bilgiler usul alanındaki önemli âlim ve eser isimleri ve İslâm tarihi bilgilerinden oluşmuştur. İbn Kesîr usul konuları hakkında İbnü's-Salâh'tan farklı olan görüşlerini delillendirmek için diğer usul âlimlerinin görüşlerinden yararlanmıştır.

Yine *İhtisâr*'da ağırlıklı olarak İbn Kesîr'in yorumlarından oluşan konular da yer almaktadır. Bu durum, iki âlimin usul konularına vermiş oldukları önemin farklı seviyelerde olmasından kaynaklanmıştır.

İhtisâr'da *Ulûmü'l-hadîs*'teki bazı örneklerin, hangi eserde yer aldığına dair ek bilgiler de bulunmaktadır. İbn Kesîr'in bu yöntemi kullanma amacı İbnü's-Salâh'ın fikirlerini desteklemek olabilir.

Ayrıca *İhtisâr*'da İbn Kesîr'in ilave ettiği bilgilerin kime ait olduğunu belirtmediği bölümler de yer almaktadır. Bu durum söz konusu bilgilerin *Ulûmü'l-hadîs*'te yer aldığı yanlışlığına sebep olabilmektedir.

Görüldüğü üzere İbn Kesîr'in *İhtisâr*'ında *Ulûmü'l-hadîs*'te yer alan bilgilerin eleştirildiği ya da eksik kısımlarının tamamlandığı konular yer almaktadır. Ancak bu konuların eserin az bir kısmına tekabül etmesi *İhtisârü ulûmi'l-hadîs*'in *Ulûmü'l-hadîs*'ten ayrı, müstakil bir eser olarak kabul edilmesini mümkün kılmamaktadır.

Sonuç olarak, bir edebî eser türünü ifade eden kelimelerin her zaman kelime anlamları üzerinden anlaşılması doğru olmayabilir. Hadis literatürünün anlaşılması bizzat hadis geleneğini temsil eden eserlerin içeriklerinin anlaşılmasıyla mümkündür. Bu anlamda İbn Kesîr'in *İhtisâr-ı Ulûmi'l-hadîs*'inin incelenmesi, ihtisâr çalışmalarının özelliklerinin sadece kısaltma ve özetleme değil asıl eseri eleştirme, asıl esere yorum ekleme, asıl eserden farklı kaynakçaları kullanma gibi özelliklere de sahip olduğunun fark edilmesi açısından önemlidir.

Çalışmamız sadece hadis usulü eserlerinde kullanılan ihtisâr yöntemi çerçevesinde ele alınmıştır. Hadis edebiyatının tamamının incelenmesi söz konusu yöntemin özelliklerinin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır. Dolayısıyla rivâyetü'l-hadîs, ricâl gibi alanlardaki temel eserler üzerine yapılmış ihtisâr çalışmaları da incelenmelidir.

KAYNAKÇA

- Aydınlı, A., *Hadis İstılahları Sözlüğü*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfi Yayınları, İstanbul 2013, s.131.
- el-Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef, *el-Müntekâ şerhü'l-muvattâ*, Matbaatü's-Saâde, Mısır 1913, c. I-VII, ss. 470.
- el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*, thk. Ebû Abdillâh es-Sevrakî- İbrâhîm Hamdî el-Medenî, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Medine, ts, s. 21.
- el-Beydâvî, Ebû Ya'lâ, *Câmiu'l-mukaddimeti'l-ilmiiyeti'l-mühimmi'l-musannefeti ve'l-kütübi's-şer'iiyeti*, b.y. ts., c. I-II, s. 41, 189, 190.
- el-Caferî, Burhanettin Ebû İshâk, *Rusûmu't-tahdîs fî ulûmi'l-hadîs*, thk. İbrahim b. Şerif el-Meylî, Dârü İbn Hazm, Beyrut 2000, s. 52, 75, 76, 97.
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh tâcü'l-luga ve shâhu'l-arabiyye*, Dârü'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut 1430/1990, c. I-VI, s. 18, 259, 291, 2514.
- el-Cezâirî, Tahir b. Muhammed Sâlih b. Ahmed., *Tevcîhü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde, Mektebetü'l-Matbuati'l-İslâmiyye, Halep 1416/1995, s. 595.
- el-Cürçânî, Seyyid Şerîf, *et-Ta'rîfât*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, s. 31, 67.
- Çelebi, K., *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, Mektebetü'l-Müsenna, Bağdat 1941, s. 345, 351, 394, 552, 1884.
- Durmuş, İ., “Muhtasar”, *DİA*, c. XXXI, ss. 57-59.
- Erdoğan T., “Hadis Usulü Literatüründe Yerleşik Bir Kabulün Tenkidi: Bir İhtisâr Örneği Olarak İbn Hacer'in *Nuhbetü'l-fiker*'i”, *Turkish Academic Research Review*, c. I, S. 1, Aralık 2016, ss. 49-59.
- el-Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn, *el-Kâmûsü'l-muhît*, thk. Muhammed Naim el-Araksûsî gözetiminde, Müessesetü'r-Risâle li't-tibâa' ve'n-neşr li't-tevzî', Beyrut 1426/2005, s. 813.
- el-Hâkim, Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbûrî, *Ma'rîfetü ulûmi'l-hadîs*, thk. Seyyid Muazzam Hüseyin, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Medine 1397/1977, s. 5, 12, 27, 29, 149.
- el-İrâkî, Ebû'l-Fadl Zeynüddîn, *et-Takyîd ve'l-izâh şerhu mukaddimeti'bni's-Salâh*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1389/1969. s. 17, 64, 93, 70, 290.
- *et-Tebşıra ve't-tezkire fî ulûmi'l-hadîs*, thk. Abdülkerim b. Abdullah b. Abdurrahman el-Hudayr, Mektebetü Dâri'l-Minhâc, Riyad 1428, s. 93, 108, 112, 173.

- İbn Cemâa, Ebû Abdillâh Bedrüddîn, *el-Menhelü 'r-revî fî muhtasari 'ulûmi 'l-hadîsi 'n-nebevî*, thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan, Dârü'l-Fiker, Dımaşk 1406/1986, s. 39, 40, 73, 108, 110, 228.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali, *ed-Dürerü 'l-kâmine fî a'yâni 'l-mieti 's-sâmine*, thk. Muhammed Abdü'l-Muîd Hân, Meclisü Dairatü'l- Maârifî'l-Osmaniyye, Saydarabâd 1392/1972, s. 445.
- *İnbâü 'l-ğumr bi ebnâi 'l-'umr*, thk. Hasan Habeşî, el-Meclisü'l-alâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Mısır 1389/1969, c. I-IV, s. 39, 40.
- *Kitâbü 't-temyîz fî telhîsi tahrîci ehâdîsi 'ş-şerhi 'l-vecîzi 'l-meşhur bi 't-telhîsi 'l-habîr*, thk. Dr. Muhammed es-Sânî b. Ömer b. Musa, Dârü Evzâi 's-Selef, b.y. 2007, s. 31.
- *el-Mu 'cemü 'l-müfehres*, thk. Muhammed Şekûr el-Meyâdînî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1418/1998, s. 154.
- *Nuhbetü 'l-fiker fî mustalahi ehli 'l-eser*, thk. İsamüddin Sababeti-İmâd es-Seyyid, Dârü'l-Hadîs, Kahire 1418/1997.
- *en-Nüket alâ kitâbi İbn-i Salâh*, thk. Rabî b. 'Umeyr el-Medhalî, Medine 1404/1984, s. 151, 156, 540.
- *Nüzhetü 'n-nazar fî tadvîhi nuhbeti 'l-fiker fî mustalahi ehli 'l-eser*, thk. Nureddin Itr, Matbaatü 's-Sabah, Dımaşk 2000, s. 40, 97.
- *Nüzhetü 'n-nazar fî tavzîhi nuhbeti 'l-fiker*, thk. Abdullah b. Dayfillah, Matbaatü Sefîr, Riyad 1422, s. 40, 97.
- *Tehzîbü 't-tehzîb*, Matbaatü Dâiratü'l-Maârifî 'n-Nizâmiyye, Hindistan 1326/1908, c. I-XII, s. 3, 8.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl, *İhtisâru ulûmi 'l-hadîs*, thk. Mahir Yasin el-Fahl, Dârü'l-Mîmân, Riyad 1431/2010, s. 6-131.
- *İhtisâru ulûmi 'l-hadîs*, Dârü'l-Fiker, Dımaşk ts.
- *İhtisâru ulûmi 'l-hadîs*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts.
- *el-Bidâye ve 'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dârü Hicr, b.y. 2003, c. I-XXI, s. 47- 306.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn, *Lisânü 'l-'arab*, Dârü Sadîr, Beyrut ts., c. I-VII, s. 86, 117, 782.
- İbrahim M. vd., *el-Mu 'cemü 'l-vasît*, Dârü'd-Da' ve, c. I-II. b.y. ts, s. 237, 804.

- İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâcüddîn, *el-İkdü'l-müzheb fî tabakâti hameleti'l-mezheb*, thk. Eymen Nasr el-Ezheri-Seyyid Mühennâ, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, s. 433.
- *Muhtasaru istidrâki'l-Hâfiz ez-Zehebî 'alâ müstedreki Ebî 'Abdillâh el-Hâkim*, thk. Sa'd b. Abdullah b. Abdülaziz el-Humeyyid-Abdullah b. Hamed el-Lehaydân, Dârü'l-Âsime, Riyad 1411/1991, c. I-VIII, s. 16.
- *el-Mukni' fî ulûmi'l-hadîs*, thk. Abdullah b. Yusuf el-Cüdü, Dârü Fevâz, Suudi Arabistan 1413, c. I-II, s. 40, 62, 116, 379, 407.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takiyyüddîn, *Ulûmü'l-hadîs*, thk. Nureddin Itr, Dârü'l-Fikr, Dımaşk 1998, s. 11-398.
- İbnü't-Türkmânî, Ebü'l-Hasen Alâüddîn, *el-Müntehab fî ulûmi'l-hadîs*, thk. Avvad el-Halef, Daru'l-Beşşar el-İslâmiyye, Beyrut 2008, s. 43-254.
- el-Kâfiyecî, Muhyiddîn Ebû Abdillâh, *el-Muhtasar fî ilmi'l-eser*, thk. Alî Zevîn, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd ts, s. 136.
- Kandemir, M. Y., "Nevevî", *DİA*, c. XXXIII, ss.45-49.
- el-Kasımî, Cemâleddîn, *Kavâ'idü't-tahdîs min fünûni mustalahi'l-hadîs*, b.y. ts, s. 32.
- Ma'mer b. Râşid, Ebû Urve, *Câmi'ü Ma'mer b. Râşid*, (Abdürrezzak el-San'ânî, *el-Musannef* içinde c. XI.), thk. Habîbürrahman el-A'zamî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1403/1983, c. I-II, s. 255.
- Meisami, J. S. - Starkey P., *Encyclopedia of Arabic Literature*, b.y. 1998, s. 24.
- Muhammed Mahfûz, *Terâcimü'l-müellifîn et-tûnisiyyîn*, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1994, c. I-V, s. 221.
- Mühelleb b. Ebû Sufre, Esîd b. Abdullâh el-Esedî, *el-Muhtasaru'n-nasîh fî tehzîbi'l-kitâbi'l-câmi's-sahîh*, tahk. Ahmed b. Fâris es-Selûm, Dârü't-Tevhîd, Riyad 2009, c. I-IV, s. 147.
- en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *İrşâdü tullâbi'l-hakâik ilâ ma'rifeti sünen-i hayri'l-halâik*, thk. Abdülbârî Fethullah es-Selefî, Mektebetü'l-Îmân, Medine 1987, c.I-II, s. 109-640.
- *et-Takrîb ve't-teysîr li' ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1985, s. 23.
- en-Nuaymî, Ebü'l-Mefâhir Muhyiddîn Abdülkadir b. Muhammed b. Ömer, *ed-Dâris fî târihi'l-medâris*, thk. İbrahim Şemsüddin, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, b.y. 1990, s. 16, 18, 19, 47.

- Özkan, H., “Tecrîd”, *DİA*, c. XL, ss. 249-250.
- er-Râzî, Ebû Hâtîm Muhammed b. İdrîs, *Muhtâru’s-sihâh*, thk. Mahmut Hâtîr, Mektebetü Lübnân Nâşîrûn, Beyrut 1995, s. 612.
- Selâme, Muhammed Halef, *Lisânü’l-muhaddisîn*. b.y. ts, c.I, s. 527-528.
- es-Süyûtî, Ebü’l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *Tedrîbü’r-râvî fî şerhi takrîbi’n-Nevevî*, thk. Ebû Kuteybe Muhammed el-Fâryâbî, Dârü’t-Tayyibe, b.y. ts, s. 310.
- eş-Şerîf, Hatim b. Arif el-‘Avnî, *Zeylû lisânü’l-mîzân*, Dârü Alimi’l-Fevâid, Mekke 1418/1997, s. 9, 230.
- Tahhan, M., *Teyşîru mustalahi’l-hadîs*, Mektebetü’l-Meârif, b.y. 2004, s. 15.
- et-Tehânevî, Muhammed ‘Alâ b. Alî b. Muhammed Hâmid, *Keşşâfu istilâhâtî’l-fünûn ve’l-‘ulûm*, thk. Ali Dahruc, Mektebetü Lübnân Nâşîrûn, Beyrut 1996, c. I-II, s. 382.
- Tekin, D., “Tanıtım Yazısı: Dinçoğlu M., Ebû Dâvûd’un *Sünen*’i (Kaynakları ve Tasnif Metodu)”, *Hadis ve Siyer Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2016, c.II, S.1, ss. 159-163.
- et-Tîbî, Ebü Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed, *el-Hulâsâ fî mâ’rifeti’l-hadîs*, thk. Ebû Âsım eş-Şevâmî el-Esrî, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, b.y. 1430/2009 s. 6.
- Türcan, Z., *Hadisin 200’ü*. Otto, Ankara 2017, s. 259, 261.
- ez-Zebîdî, Ahmed b. Ahmed, *et-Tecrîdü’s-sarîh li ehâdîsi’l-câmi’i’s-sahîh*, Müessesetü’r-Risâle Nâşîrûn, thk. Hasan Abdülmün’im Şelebî-Kisrâ Sâlih el-Alî, Dımaşk 1430/2009, s. 14, 15.
- ez-Zebîdî, Ebü’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk, *Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, Dârü’l-Hidâye, b.y. ts., c. I-XL, s. 173.
- ez-Zehbî, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *el-Müntekâ min Minhâci’l-i’tidâl fî nakzi kelâmi ehli’r-Rafzi ve’l-î’tizâl li’bni Teymiyye*, thk. Muhibbüddîn el-Hatîb, Kahire 1954 s. 17.
- *Târîhu’l-islâm ve vefeyâtü’l-meşâhîr ve’l-a’lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Dârü’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut 1993, I-LII. s. 81.
- Yavuz, Y.Ş., “İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec”, *DİA*, c. XX, ss. 543-549.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Hatice Kübra BİÇER
Doğum Yeri - Tarihi	01/08/1991-Antalya
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Antalya Anadolu İmam Hatip Lisesi
Lisans Diploması	Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Tez/Dönem Projesi Konusu	Hadis Literatüründe İhtisâr Yöntemi -İbn Kesîr'in <i>İhtisâru ulûmi'l-hadîs</i> 'i Bağlamında-
Yabancı Dil / Diller	İngilizce, Arapça
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	D.İ.B., M.E.B.
E-Posta	h.kubraozmen@gmail.com